

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

İBN AİZ'İN (ö. 233/847) SİYER RİVAYETLERİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

Mensur EVREGEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN

KONYA-2024

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mensur EVREGEN		
	Numarası	18811001067		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	İbn Aiz'in (ö. 233/847) Siyer Rivayetleri ve Değerlendirilmesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mensur EVREGEN

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mensur EVREGEN		
	Numarası	18811001067		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN		
Tezin Adı	İbn Aiz'in (ö. 233/847) Siyer Rivayetleri ve Değerlendirilmesi			

Bu araştırma, İslâm Tarihi'nin ilk dönem siyer ve meğâzî müelliflerinden olan İbn Âiz'in (ö. 233/847) hayatını, hocalarını, öğrencilerini, mefkûd eserlerini, siyer ve meğâzî rivayetlerini ve bu rivayetlerin değerlendirilmesini konu edinmektedir.

İbn Âiz'in günümüze ulaşmayan ancak isimleri ve bazı rivayetleri kaynaklarda nakledilen *el-Meğâzî*, *el-Fütûh*, *es-Savâif* ve *Siyer* isimli eserleri vardır. Günümüze ulaşmayan bu eserlerin isimlerine bakıldığında İbn Âiz'in ilk dönem İslâm tarihçileri arasında siyer ile ilgili her alana dair bir eser ortaya koyduğu görülmektedir. Eserlerin içerdiği muhtevaya dair net bilgiler aktarılması zor olsa da sonraki dönem müelliflerin İbn Âiz'in nakillerinden faydalandığı tespit edilmiştir.

Eserleri günümüze ulaşmadığı için hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan İbn Âiz, ilk dönem siyer ve meğâzî alanındaki önemli isimlerden biridir. Bu çalışmada müellifin günümüze ulaşmayan eserleri içerisindeki siyer rivayetleri, kendisinden sonraki dönemlerde telif edilen eserler içerisinde tespit edildi. Ardından kendisiyle çağdaş olan siyer-meğâzî sahibi müelliflerin eserleri ile mukayesesi yapılarak değerlendirmeler ortaya konulmuştur.

Araştırma giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve kapsamıyla birlikte yöntem ve kaynaklarına dair bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, İbn Âiz'in hayatını, nesebini, eğitimi, ilmi şahsiyetini, yaşadığı dönemi, aldığı resmi görevleri ve hakkındaki görüşleri incelenmiştir. İkinci bölümde İbn Âiz'in eserlerini ve ondan gelen rivayetleri ilk dönem kaynaklardaki rivayetler ile mukayese edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise İbn Âiz'in hayatı ve eserleri ilgili tespitler yapılarak rivayetlerinin mukayeseli değerlendirmeleri ile varılan neticeler ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed (s.a.v.), İbn Âiz, Meğâzî, Siyer, Rivayet.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mensur EVREGEN		
	Student Number	18811001067		
	Department	Islamic History And Arts / İslamic History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN		
Title of the Thesis/Dissertation	Ibn Aiz's (d. 233/847) Siyar Narrations and Their Evaluation			

This study deals with the life of Ibn Aiz (d. 233/847), one of the first period siyar and maghāzī writers of Islamic History, his teachers, students, his works, his narrations of siyar and maghāzī, and the evaluation of these narrations.

Ibn Aiz's works that have not survived to the present day but whose names and some narrations are mentioned in the sources are al-Maghāzī, al-Futūh, al-Sawāif and Siyar. Looking at the names of these works that have not survived to the present day, it is seen that Ibn Aiz produced a work on every field related to siyar among the early Islamic historians. Although it is difficult to convey clear information about the content of the works, it has been determined that later authors benefited from Ibn Aiz's transmissions.

Ibn Aiz, whose works have not survived, is one of the important names in the field of siyar and maghāzī in the first period. In this study, the siyar narrations in the works of the author, which have not survived to the present day, were identified from the works written in the following periods. Then, a comparison was made with the works of the contemporary authors of siyar and maghāzī and evaluations were made.

The research consists of an introduction and two chapters. In the introduction, the subject, purpose and scope of the research, as well as information about the method and sources are given. In the first part, Ibn Aiz's life, lineage, education, scientific personality, the period he lived in, the official duties he held and his opinions about him are analysed. In the second part, Ibn Aiz's works and the narrations from him were tried to be evaluated by comparing them with the narrations in the first period sources. In the concluding part, determinations were made about Ibn Aiz's life and works and the conclusions reached by comparative evaluations of his narrations were put forward.

Keywords: Hz. Muhammad, Ibn Âiz, Maghāzī, Siyar, Narration.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	2
ABSTRACT	3
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi.....	1
3. Araştırmanın Kaynakları.....	2
I. BÖLÜM – İBN ÂİZ’İN HAYATI.....	6
1.1. Doğumu ve Nesebi.....	6
1.2. Eğitimi ve İlmî Şahsiyeti.....	7
1.3. Hocaları.....	10
1.4. Öğrencileri.....	13
1.5. Yaşadığı Dönem ve Resmî Görevi	16
1.6. Vefatı.....	18
1.7. Hakkındaki Görüşler.....	19
II. BÖLÜM	24
İBN ÂİZ’İN ESERLERİ VE RİVAYETLERİ.....	24
2.1. Eserlerine ve Rivayetlerine Genel Bir Bakış.....	25
2.1.2. el-Fütûh.....	28
2.2.3. es-Savâif	29
2.1.4. es-Siyer	30
2.2. İbn Âiz’in Rivayetleri ve Değerlendirilmesi	30
2.2.1. Risâlete Kadar Mekke, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Dair Rivayetler ve Değerlendirmeler	31
2.2.1.1. Kusay b. Kilâb’ın Kâbe’yi İmar Etmesi.....	32
2.2.1.2. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Çocuklarının İsimleri.....	34
2.2.2. Risâlet Sonrası Mekke Dönemine Dair Rivayetler ve Değerlendirmeler.....	36
2.2.2.1. Hz. Peygamber’in Gördüğü Sâdik Rüyalar.....	37
2.2.2.2. Hz. Peygamber’in İlk Vahiy Alması.....	39
2.2.2.3. Ebû Zer’in Müslüman Olması	44
2.2.2.4. Bilâl b. Rebâh’ın Müslüman Olması.....	47

2.2.2.5. Hz. Ömer'in Müslüman Olması.....	51
2.2.2.6. Habeşistan'a Hicret.....	53
2.2.2.7. İsrâ Olayı	55
2.2.2.8. Akabe Biatı	56
2.2.3. Medine Dönemine Dair Rivayetler ve Değerlendirmeler	57
2.2.3.1. Medine'ye Hicret.....	58
2.2.3.2. Hicret Sonrası İlk Faaliyetler.....	59
2.2.3.3. Abdullah b. Cahş Seriyyesi.....	61
2.2.3.4. Bedir Savaşı	63
2.2.3.5. Kâ'b b. Eşref'in Öldürülmesi.....	66
2.2.3.6. Uhud Savaşı	68
2.2.3.7. Bi'r-i Maûne Olayı	74
2.2.3.8. Benî Nadîr Seferi.....	76
2.2.3.9. Müreysi Gazvesi	79
2.2.3.10. Dûmetülcendel Seriyyesi.....	81
2.2.3.11. Benî Kurayza Seferi	84
2.2.3.12. Davet Mektupları	86
2.2.3.13. Mûte Savaşı.....	92
2.2.3.14. Zâtu's-Selâsil Seriyyesi	97
2.2.3.15. Mekke'nin Fethi	99
2.2.3.16. Huneyn ve Evtâs Seferi.....	105
2.2.3.17. Hz. Peygamber'in Ganimet Malları Hakkındaki Hükümü.....	108
2.2.3.18. Hz. Peygamber'in Eşleri Hakkındaki Rivayet	109
2.2.3.19. Tâif Gazvesi	110
2.2.3.20. Tebük Savaşı.....	111
2.2.3.21. Hz. Peygamber'in Vefatı	116
2.2.4. Diğer Rivayetler	118
2.2.4.1. Ebû Zer'in Bilâl-i Habeşî'ye Hakareti	118
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	123

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselâm
b.	: bin, ibn (Oğlu)
bk.	: Bakınız
bnt.	: binti (Kızı)
bs.	: Baskı
b.y.	: Basım Yeri Yok
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
H	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
km	: Kilometre
M	: Milâdî
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ	: Radıyallahu anhâ
s.a.v.	: Sallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınevi
y.y.	: Yayıncı yok
ts.	: Basım tarihi yok

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'in hayatını, yaşadığı dönemin şartlarını ve mücadelesini öğrenmek İslâm'a inanan her insan için önemlidir. Bu sebeple İslâm'ın geldiği ilk toplumdan itibaren Hz. Peygamber'in hayatını ve özellikle savaşlarını konu alan rivayetler nakledilmiş, sonraki yüzyıllarda bu rivayetler bir araya getirilerek siyer veya meğâzi alanlarında eserler telif edilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı ilk dönemde kaleme alınan eserler olmakla birlikte, birçoğu ilk elden yazılmış eserlerin rivayetlerini şerh veya ihtisar yaparak yazılan kitaplardır. Günümüzde de farklı hedefler ve anlayışlar dikkate alınarak tarih ve siyer eserleri yayınlanmaya çalışılmaktadır. Nitekim bu eserlerin yazılması için yine ilk dönemden itibaren nakledilen rivayetlere ve telif edilen eserlere başvurmak kaçınılmaz bir durumdur.

Siyer, sözlükte yol, davranış, bir kimsenin ahlâkı ve hayat hikayesi anlamlarına gelmekte olup, ıstılahta ise Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını inceleyen ve belli bir metotla konu edinen bilim dalı ve bu dalda telif edilen eserler için kullanılan bir terimdir. Siyer alanında eser veren müelliflere ashabu's-siyer denilmekte olup çoğu zaman yazdıkları eserler müelliflere izafet edilmiştir. Mesela İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye'si, müellife izafetle Sîret-i İbn Hişâm olarak meşhur olmuştur. İlk dönemden itibaren yine aynı amacı taşıyan bir ilim dalı olan meğâzî ise savaş, savaş yeri ve hikayeleri anlamını taşıyan meğzâ (مغزى) kelimesinin çoğuludur. Hz. Peygamber'in Medine dönemindeki askeri faaliyetlerini ve seferlerini konu alan meğâzî ilmi zaman içerisinde anlamı genişleyerek siyer ilmi ile eş anlamlı hale gelmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sözlerini, hayatına dair olayları ve yaptığı askeri faaliyetleri nakleden birçok sahabenin olduğu bilinmekle beraber, bu bilgilerin her biri farklı ilim dallarına dönüşerek sistematik hale gelmesi tabiûn veya tebeu't-tâbiîn dönemlerine tekabül eder. Günümüzde üzerine ilmi çalışmaların devam ettiği siyer ilmi, kaynak olarak hicrî ilk asırlarda kaleme alınan eserlere dayanmaktadır. Bir tarih eserinin anlatılan olaylara yakın telif edilmesi şüphesiz onun kıymetini tarihçiler

açısından arttırmaktadır. Çalışma konumuz olan İbn Âiz (ö. 150-233/767-847) İslâm'ın ikinci nesli olan tabiûndan sonra gelen tebeu't-tâbiîn neslinden diyebileceğimiz bir siyer ve meğâzî âlimidir. Abbâsîler döneminin ilk asrına bizzat şahit olan İbn Âiz, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler dönemine ve bu dönemde meydana gelen olaylara oldukça yakın bir zamanda yaşamıştır.

İbn Âiz'in günümüze ulaşmayan ancak isimleri ve bazı rivayetleri kaynaklarda nakledilen *el-Meğâzî*, *el-Fütûh*, *es-Savâif* ve *Siyer* isimli eserleri vardır. Günümüze ulaşmayan bu eserlerin isimlerine bakıldığında İbn Âiz'in ilk dönem İslâm tarihçileri arasında siyer ile ilgili her alana dair bir eser ortaya koyduğu görülmektedir. Eserlerin içerdiği muhtevaya dair net bilgiler aktarılması zor olsa da sonraki dönem müelliflerin İbn Âiz'in nakillerinden faydalandığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ilk dönem siyer ve meğâzî müelliflerinden olmasına rağmen ismi az bilinen İbn Âiz'i, hayatını, mefkûd eserlerini, rivayetlerini ortaya koyduk. Ardından bu rivayetleri çağdaşı olan siyer ve meğâzî tarihçilerinin rivayetleri ile kıyaslayarak değerlendirmelerde bulunduk. Böylece müellifin siyer ve meğâzî ilmine dair katkılarını okuyuculara sunmayı hedefledik.

Araştırma giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve kapsamıyla birlikte yöntem ve kaynaklarına dair bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, İbn Âiz'in hayatını, nesebini, eğitimini, ilmi şahsiyetini, yaşadığı dönemi, aldığı resmi görevleri ve hakkındaki görüşleri incelenmiştir. İkinci bölümde İbn Âiz'in eserlerini ve ondan gelen rivayetleri ilk dönem kaynaklardaki rivayetler ile mukayese edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise İbn Âiz'in hayatı ve eserleri ilgili tespitler yapılarak rivayetlerinin mukayeseli değerlendirmeleri ile varılan neticeler ortaya konuldu.

Bu vesileyle çalışmamın her aşamasında ilimlerinden ve tavsiyelerinden istifade ettiğim başta danışman hocam Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN hocama saygı ve şükranlarımı sunarım. Önemli tenkitleri ve katkılarından dolayı Doç. Dr. Ali DADAN ve Doç. Dr. Mesut CAN hocalarıma teşekkür ederim. Konu tespitinde ve yönlendirmeleriyle desteklerini eksik etmeyen Halil İbrahim YILMAZ abime, son okuma kısmında bana destek olan değerli arkadaşlarım Mehmet Ali YAĞLIOĞLU,

Galip NAVRUZ, Hüseyin PEKTAŞ ve Zekeriyya KÜÇÜKARICILAR'a, yardımlarını hiçbir zaman eksik etmeyen babam Naif EVREGEN'e, anneme ve kardeşlerime teşekkür ederim. Her konuda bana destek olan değerli eşim Sena'ya şükranlarımı sunarım. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Mensur EVREGEN

KONYA – 2024

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın konusu ilk dönem İslâm tarihçilerinden olan İbn Âiz'in hayatı, siyer ve meğâzî ilmine dair eserlerinde nakledilmiş rivayetleri ve bu rivayetlerin değerlendirilmesidir. Abbâsîler döneminde yaşayan İbn Âiz (150-233/767-847), vefat tarihi itibarıyla siyer ve meğâzîye dair eser telif eden ilk isimlerden biri olmasına rağmen eserleri günümüze ulaşmadığı için ismi az bilinmektedir. Bu çalışma ile siyer ve meğâzî âlimi İbn Âiz'i tanıtmayı ve bu alana dair katkılarını okuyucuya sunmayı hedefledik.

Çalışmanın kapsamı ise İbn Âiz'in İslâm Tarihi rivayetleri ve değerlendirilmesi, Hz. Peygamber dönemi ifadesiyle, araştırmanın hacminin büyümemesi ve ilgili dönemdeki siyer-meğâzî rivayetlerinin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır. İbn Âiz'in, Hz. Peygamber dönemi rivayetleri tespit edildikten sonra çağdaşı olan müelliflerin rivayetleri de aktarılmıştır. Bu rivayetler kıyaslanarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamıza konu olan İbn Âiz ve Hz. Peygamber dönemi rivayetlerini kütüphanelerdeki kaynaklar ve dijital uygulamalar üzerinden tarama yapılmış olup, ulaşılan bilgiler elektronik ortamda fişlenmiştir. Rivayetlerin tespiti konusunda başta el-Mektebetü's-Şâmile uygulaması olmak üzere <https://www.noor-book.com/> ve <https://waqfeya.net/> isimli dijital kütüphanelerden istifade edilmiştir.

Müellifin çalışmamıza konu olan rivayetleri için birinci el kaynaklara başvurulmuştur. Ulaşılan bilgiler kronolojik olarak tasnif edilmiştir. Müellifin siyer rivayetleri anlaşılır bir şekilde çalışmaya aktarılmış ve aktarılan rivayetin konusu ile olaylara en yakın zamanlı müelliflerin aynı konudaki rivayetleri de tespit edilmiştir. Elde edilen ilk verilere değerlendirmelerde öncelik verilmiştir. Ardından rivayetler sırasıyla sonraki dönemlerdeki kaynaklar ile kıyaslanarak incelemeye tabi tutulmuştur.

3. Araştırmanın Kaynakları

Muhammed b. Âiz (ö. 233/847) İslâm Tarihi alanındaki çalışmaları her ne kadar günümüze ulaşmamış da olsa önemli eserler ortaya koyduğunu incelediğimiz kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır.

İbn Âiz, İbn Asâkîr (ö. 571/1176), İbn Seyyidunnâs (ö. 734/1334) ve Zehebî (ö. 748/1348) gibi tarih alanındaki müelliflerin eserlerindeki mefkûd kitapları ve rivayetleri ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Literatür taramasında bakıldığında İbn Âiz'in Türkçe kaynaklarda isminin yeterince bilinmediğini söyleyebiliriz. Ancak meğâzî, fütûh, siyer, savâif¹ ve diğer milletlerle olan temaslar alanında rivayetleri kendisinden sonraki dönemde yaşayan tarihçiler için önemli bir yer elde etmiştir.

İbn Âiz'in günümüze kadar ulaşamamış eserleriyle ilgili ileri sürülen çeşitli iddialar vardır. İbn Asâkîr, İbn Seyyidunnâs, Zehebî ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi tarihçiler Muhammed b. Âiz'in eserlerinin kaybolduğuna dair bilgi vermektedir. Ancak Hicrî 9. yüzyılda yaşayan İbn Hacer (ö. 852/1449) “Ben onun kitaplarından doğrudan nakilde bulunmadım ve kitabın varlığına dair bir delil bulamadım.” demiştir. İbn Hacer'in bu sözü, eserlerin H 9. yüzyıla kadar ulaşmadığını göstermektedir. Nitekim Abbasî Devleti'nin M 1248 yılında Moğol hükümdarı Hülagü tarafından istila edildiği bilinmektedir. Bu istilada en çok zarar gören kurumlar kütüphaneler olmuştur. Özellikle de Bağdat'ta bulunan Beytü'l-Hikme'deki birçok eserin tarih sahnesinden silindiği düşünülmektedir. Müellifimiz İbn Âiz'in eserlerinin de bu yıkımlar esnasında yakıldığı ihtimali bulunmaktadır. İkinci bir ihtimal ise eserlerin kaybolduğu iddiasıdır. Ulaştığımız kaynaklarda İbn Âiz'e ait en az dört eserin olduğunu tespit ettik. Bu eserlerin zaman içerisinde hepsinin bir anda kaybolması da ayrı ayrı zamanlarda kaybolmuş olması da mümkündür. Nitekim Moğol istilasını, eserin bulunduğu evin yanması gibi olaylar hepsinin birden kaybolmasına sebep olacak durumlardır. Ancak eserlerin çoğaltılmadan elden ele dolaşması ile ayrı zamanlarda kaybolmasına sebep olmuş olabilir.

¹ Savâif, Bizans üzerine yaz aylarında düzenlenen seferlere denir. Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Savâif”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/185-186.

İbn Âiz'in kitaplarının elimize ulaşmamış olması onun nasıl bir yol ve yöntem izlediği konusunda bazı zorluklar ortaya koymaktadır. Fakat İbn Âiz'den iktibas edenler onun rivayetleri senetleri ile beraber kullandığı bilgisini veriyor. Rivayetlerde senetleri aktarmayı genellikle ihmal etmemiş ancak nadiren de olsa "Hocalarımdan böyle duydum..." şeklinde senedi müphem olan rivayetler nakletmiştir.² İbn Âiz'in aktardığı bilgileri, kaynakları ve senetleri birlikte veriyor olması onu bu alanda ihtisas sahibi kimselerin nezdinde kıymetli kılmıştır. İbn Âiz rivayetlerini bizzat olaylara şahit olanlardan alması, ayrıca hocalarının tanınmış ve güvenilir kimseler olması ve bazı olaylara kendisinin şahit olup kayda geçirmesi önemli bir husustur. Bununla beraber Şam bölgesinde yaşayan birisi olarak Rum sınırlarına gerçekleşen savâif ve şevâtî³ olarak isimlendirilen yaz ve kış seferlerine tanık olmuştur. Tüm bunlar İbn Âiz'i özellikle meğâzî ve savâif alanında önemli bir müellif haline getirmektedir.⁴

Muhammed b. Âiz'in rivayetlerini incelediğimizde önemli tarihçilerin bu rivayetleri eserlerine aldıkları görülmektedir. Başta Halife b. Hayyât (ö. 240/854-55), İbn Asâkîr ve İbn Seyyidunnâs olmak üzere İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve İbn Hacer'in de bulunduğu tarihçilerin eserlerinde İbn Âiz'e ait aktarımlar bulunmaktadır. Az da olsa Taberânî (ö. 360/971), Ebî Nuaym (ö. 430/1038) ve Mizzî (ö. 742/1341) gibi muhaddislerin kitaplarında da rivayetleri mevcuttur. Halife b. Hayyât İbn Âiz'den doğrudan rivayet almamıştır ancak öğrencisi olan Bakî b. Mahled (ö. 276/889), İbn Âiz'in kitabından rivayetler almış ve aktarmıştır.⁵ İbn Hayyât aynı zamanda İbn Âiz'in öğrencisi olan Bekkâr b. Abdullah'tan Emevî Devleti dönemindeki yapılan savâif seferlerine dair rivayetlerin çoğunu ondan almıştır.⁶

İbn Asâkîr'in ansiklopedik eseri olan *Târîhu Medîneti Dimaşk*, İbn Âiz'e dair en kapsamlı rivayetlerin bulunduğu eserdir. Bu eserde siyer, Şam- Fars fetihleri ve Bizans üzerine yapılan savâif ve şevâtî seferleri gibi rivayetler dağınık şekildedir. İbn

² Ebû'l-Fida İmamuddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Riyad: Daru'l-Hicr li't-Tibaâ ve'n-Neşr, 1424/2003), 12/574.

³ Şevâtî, kışın yapılan seferlere denir. bk. Küçükaşçı, "Savâif", 36/185-186.

⁴ Süleyman b. Abdullah b. Medîd Süveykit, "Muhammed b. Âiz ed-Dimaşkî ve Musannifâtuhu't-Târîhiyye", *Dâretu'l-Melik Abdulazîz* 25/3 (1999), 29.

⁵ Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 30.

⁶ Ebû Amr Halife b. Hayyât, *Târîh*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî (Riyad: Dâru Tayyibe, 1405/1984), 225; 227; 229; 235; 256; 270; 271.

Seyyidunnâs, İbn Âiz'in *el-Meğâzî*'sinden kırktan fazla rivayeti *Uyunu'l Eser* isimli kitabına almıştır.⁷ Ancak İbn Seyyidunnâs hocası Ebu'l Kasım Hadir b. el-Huseyn'den İbn Âiz'in *Meğâzî*'sini bizzat yanında okuyarak eserden istifade etmiştir.⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye* eserinde İbn Âiz'den siyer, fetih, Hz. Osman (r.a.) dönemindeki olayları ve Şam bölgesindeki seferleri hakkında nakillerde bulunmuştur. İbn Kesîr, İbn Âiz'in nakillerini aktarırken bizzat kendisinden aktarıyormuş gibi yapmıştır.⁹ Bu da bize kitabın bir nüshasının elinde bulunduğunun intibasını vermektedir. İbn Hacer ise daha çok *Meğâzî* eserindeki siyer ve sahabeye dair olayları aktarmıştır. Aynı şekilde İbn Kesîr'in de elinde bir nüsha olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü İbn Hacer de doğrudan nakilde bulunmuştur.¹⁰ Bu iki müellif İbn Seyyidunnâs gibi rivayetlerinde senet vermemişlerdir.

İbn Âiz'e dair Türkçe literatürde TDV İslam Ansiklopedisi'ndeki madde dışında müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak Arap dünyasında İbn Âiz'e ve rivayetlerine yönelik yapılan birkaç araştırma mevcuttur. Bu çalışmaların ilki Süleyman b. Abdullah Süveykit'in "Muhammed b. Âiz ed-Dımaşkî ve Musannifâtuhu't-Târihiyye" isimli makalesidir. Araştırmada İbn Âiz'in kısaca hayatına, eserlerine, hocalarına ve öğrencilerine değindikten sonra rivayetlerinden birkaç örneği nakletmiş usul ve yöntemine dair bazı aktarımlarda bulunmuştur. Bu makale bize İbn Âiz'in hayatına, öğrencilerine ve hocalarına dair genel bulgular vermiş ve asli kaynaklarına ulaşmada kolaylık sağlamıştır. Diğer bir çalışma ise yine Süleyman b. Süveykit'in "Kitâbu's-Savâif (el-Müstahrec) li İbn Âiz ed-Dımaşkî" isimli araştırmasıdır. Süveykit, İbn Âiz'in savâif rivayetlerini tahrîc¹¹ yaparak müellife ait haberleri toplamak istemiştir. Bu çalışmanın konusu Emevî ve Abbâsî Devletleri

⁷ Abdurrahim Arslan, *İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1334) ve 'Uyünü'l-Eser Adlı Eseri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Doktora, 2017), 189-190.

⁸ Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidunnâs, *Uyünü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve 'ş-Şemâ'il ve's-Siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan (Beyrut: Daru'l Kalem, 1993), 2/414.

⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 8/239.

¹⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri fî Şerhi Sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1379/1959), 5/345; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe Fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abulmevcûd - Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 6/226.

¹¹ Tahrîc, bir haberi isnadıyla birlikte bir kitaba alıp nakletmek. Bu konuda bk. Mehmet Görmez, "Tahrîc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/419-420.

döneminde yapılan yaz seferlerinin rivayetleri olduğu için çalışmamıza katkısı sınırlı seviyede olmuştur.

Araştırma konumuzun kaynaklara ulaşma ve yöntem bakımından katkı sağlayan Abdurrezzak b. İsmail Hirmâs'ın “Kitâbu'l-Meğâzî li Muhammed b. Âiz (ö. 233/847) Tasnîfuhu ve Ruvvâtuhu ve'l-İhtifâli'l-Ulemâu Bihi” makalesi İbn Âiz'in günümüze ulaşmayan *el-Meğâzî* eserine dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu makalede *el-Meğâzî* eserinin sonraki dönem müelliflerin eserlerine kaynak olması, eserin kaybolması ve içindeki rivayetlerin konusuna dair genel malumat verilmiştir. Hz. Peygamber dönemine ait kaynaklarda nakledilen rivayetlere ve bu rivayetlerin diğer müelliflerin rivayetleri ile mukayese edilerek değerlendirilmesi açısından çalışmamız farklılık arz etmektedir. İbn Âiz'e dair yapılan bir diğer çalışma ise Muhammed Ali Salih'in “Merviyyâtu Muhammed b. Âiz ed-Dımaşkî fi Tarihi Dımaşk” isimli makalesidir. Bu makalede İbn Âiz'in hayatına ve rivayetlerinin değerine dair kısa bir aktarımdan sonra sadece İbn Asâkîr'in *Târîhu Medîneti Dımaşk* eserindeki İbn Âiz'e ait rivayetler nakledilmiştir. İçerdiği bilgiler ve tarama yapılan kaynaklar bakımından sınırlı bir çalışma olmuştur. Ancak ansiklopedik bir eser olan *Târîhu Dımaşk* eserindeki rivayetlere ulaşmada kolaylık sağlamıştır.

I. BÖLÜM – İBN ÂİZ’İN HAYATI

Sahabe ve tâbiînin nakilleri ile dönemiyle başlayan siyer ve meğâzî ilimleri, 2/8. ve 3/9. yüzyıllarda müelliflerin eliyle müstakil eserlere dönüşmüş ve gelişmiştir. Abbâsiler döneminde yaşayan İbn Âiz’de bu ilimlere dair eserler telif etmiş önemli bir müverrihtir. Ancak eserleri günümüze ulaşmadığı için İbn Âiz’e dair bilgi ve rivayetleri sonraki dönem müelliflerin eserlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın bu başlığında siyer ve meğâzî alanında eserler telif etmiş İbn Âiz’in hayatı, eğitim aldığı hocaları, talebeleri, aldığı görevler, hakkındaki görüşler ve vefatı hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Doğumu ve Nesebi

İbn Âiz, 150/767 yılında Dımaşk’ta doğmuştur.¹² Tam adı Muhammed b. Âiz b. Abdurrahman b. Ubeydullah el-Kâtib el-Kureşî ed-Dımaşkî olup dedesinin isminin kaynaklarda Abdurrahman, Ahmed ve Saîd olduğu hakkında üç farklı rivayet vardır. Zehebî, İbn Âiz’in dedesinin isminin Abdurrahman olduğunu diğer iki ismin ise rivayetlerde zikredildiğini belirtmiş hatta rivayetlerde nakledilen Saîd isminin mevalî olduğunu söylemiştir.¹³ İbn Asâkîr ise Muhammed b. Âiz’in dedesinin isminin Saîd olarak zikretmiş ve İbn Âiz’in babasından naklettiği rivayetin senedinde Âiz b. Saîd şeklinde aktarmıştır.¹⁴

İbn Âiz’in Kureyş kabilesine nispet edilmesi hakkında ensâb ve eşraf kitaplarında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu mensubiyetin Şam halkının Beni Ümeyye ile olan dostluklarından kaynaklandığı ifade edilmektedir.¹⁵ Çünkü İbn Âiz’in

¹² Muhammed İbn Âiz’in babasının isminin Âiz şeklinde geçtiği kaynaklar mevcut olmakla birlikte Âiz kullanımı daha yaygındır. Bu konuda bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, thk. Âdil Abdülmevcûd - Ali Muhammed (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1993), 6/78.

¹³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984), 11/105.

¹⁴ Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan İbn Asâkîr, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme Amrevî (y.y.: Daru'l-Fikri li't-Taba'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1415/1994), 26/169.

¹⁵ Süveykit, “Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu”, 6-7.

dedesinin mevâlî olma ihtimalinden dolayı Kureyş kabilesine mensubiyetine dair nesep kitaplarında herhangi bir şecere aktarılmamıştır. Ancak o dönemlerde Şam'da yaşayan mevali alimlerin kendilerini Kureyş kabilesine nispet ettiklerinin bilgisine ulaşmaktayız.¹⁶

Muhammed b. Âiz'in künyesinin Ebû Ahmed ve Ebû Abdullah olduğuna dair iki farklı rivayet vardır.¹⁷ En meşhuru Ebû Abdullah'tır.¹⁸ Lakabı ise "el-Kâtib"tir.¹⁹

1.2. Eğitimi ve İlmî Şahsiyeti

Muhammed b. Âiz'in çocukluk ve gençlik yıllarında aldığı eğitime dair geniş malumat yoktur. İlk ilim tahsilini babasından almış olduğu düşünülmektedir. Çünkü İbn Âiz'in babasından rivayet aldığı bilinmektedir. Babası Âiz b. Abdurrahman'ın çok az da olsa ismi rivayetlerde nakledilmiş olup, tebeu't-tâbiinden sika bir râvi olan Mut'im b. Mikdam'dan rivayetler naklettiği kaynaklarda geçmektedir.²⁰ Ancak onraki süreçte nerede ilim tahsil ettiği ve rihle²¹ yapıp yapmadığı bilgisi kaynaklarda net olarak yer almamıştır. O dönemde birçok alimin, ilmî kaynağından öğrenmek için rihle seferleri yaptığı bilgisi yaygındır. Bu yüzden İbn Âiz'in bu tarz ilim yolculukları yapmış olma olasılığı vardır. İbn Âiz'in rihle yaptığına dair ihtimallere baktığımızda; çıktığı hac seferinde Şam dışından karşılaştığı bazı alimlerle yaptığı ilmî alışverişler nakillerde ortaya çıkmaktadır.²² Diğer bir ihtimal ise Süyûtî'nin (ö. 911/1505) İbn Âiz'in Beyhak'ta vefat ettiği rivayeti onun rihle yaptığına dair bir işaret olabilir.²³

¹⁶ Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 6-7.

¹⁷ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Ali el-Makdisî Cemmâilî, *el-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, thk. Şâdî b. Muhammed Âl-i Nu'mân (Kuveyt: el-Hey'et'ül-Âmmetü li'l-İnaye, 1437/2015), 2/261; Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl Fî Esmâ'i'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 25/427.

¹⁸ Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed en-Nisâbü'rî Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-Künâ*, thk. Ebu Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî (Kahire: Dâr'ul-Farûk li'l-Tabe'ati ve'n-Neşr, 1436/2014), 5/145.

¹⁹ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî, *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd*, thk. Ahmed Muhammed Nürseyf (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1408/1987), 397; Abdurrahmân b. Amr Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, *et-Târîh*, thk. Şükrullah Nimetullah Kücânî (Dımaşk: Mec'meu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1980), 218.

²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 26/169.

²¹ Rihle, hadis öğrenmek için yapılan yolculuklar. Bu konuda bk. İbrahim Hatiboğlu, "Rihle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/106-108.

²² Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 7.

²³ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1982), 209.

İbn Âiz hayatının önemli bir bölümünü Şam'da, yaşadığı dönemdeki meşhur alimlerden ilim öğrenerek geçirmiştir. Meğâzî, siyer, fütûh, neseb, hadis ve fıkıh ilimlerinde ders aldığını ulaşılan rivayetlerde görülmektedir. Meğâzî ilmini de doğup büyüdüğü şehir olan Şam'da Yahya b. Hamza (ö. 183/799), Heysem b. Humejd (ö. 190/806) ve Velîd b. Müslim (ö. 195/810) gibi alimlerden ders almıştır.²⁴ Şam'da vergi memurluğu sırasında neseb ilmiyle alakalı görevleri üstelenmiş ve bu konularda ilim sahibi olmuştur.²⁵

İslâm tarihiyle uğraşan alimler İbn Âiz'in tarih ve siyer ilimleri konusunda çok önemli bir tarihçi olduğunu dile getirmişlerdir. Zehebî, İbn Âiz'i "Meğâzî sahibi, imam ve güvenilir tarihçi" şeklinde tanıtmıştır.²⁶ İbn Kayyım (ö. 751/1350) ve İbn Hacer ise "Sahibu'l-meğâzî" olarak zikretmişlerdir.²⁷ Yaşadığı dönemde Şam'ın alimlerinden olarak bahsedilen İbn Âiz'in adalet sahibi olduğuna dair icma vardır.²⁸

İbn Âiz, *es-Siyer*, *el-Meğâzî*, *el-Fütûh* ve *es-Savâif* isimli eserler ortaya koymuştur.²⁹ Ayrıca *Milhu'n-Nevâdir* isimli bir eserinin de olduğu söylenmektedir.³⁰ Yazmış olduğu eserlerden dolayı İbn Âiz "Sâhibu'l-Musannefât" yani 'eserler tasnif eden' olarak da anılmıştır.³¹ Bu konuya dair açıklamaları sonraki bölümde zikredeceğiz.

2/8 yüzyılın ortalarından 3/9 yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreç müelliflerin izledikleri yol ve yönetime göre tasnif-telif dönemi veya klasik nakil dönemi olarak birbirinden ayrılmıştır. Tasnif-telif dönemi olarak nitelenen dönemde siyer ve

²⁴ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1271/1854), 8/52.

²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/104-107.

²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/104-107; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmûrî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabiyye, 1413/1992), 17/327-328.

²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/104; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd Fi Hedyi Hayri'l-İbâd* (Riyad-Beyrut: Dâru 'Atâati 'İlm- Dâru İbn Hazm, 1440), 3/675; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşid, 1406/1985), 486.

²⁸ Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût - Mustafa Türkî (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1420/1999), 3/150.

²⁹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3/149-150.

³⁰ Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn 'an-Esâmi'l-Kutubi ve'l-Fünûn* (Beyrut: Müessesetü't-Târîhu'l-Arabî-Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1941), 2/1817.

³¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 53/288.

meğâzîye dair rivayetler kapsamlı olarak kaleme alınmış ve literatür kaynaklarının zenginleşmesine vesile olmuştur.³² Klasik nakil döneminde ise müellifler, telif edilen eserlerdeki rivayetleri tashih ve kendi ulaştığı rivayetleri zikrederek yeni bir eser ortaya koymuşlardır. Yunûs b. Bukeyr (ö. 199/814) ve İbn Hişâm (ö. 213/828) gibi müellifler bu dönemin özelliklerini eserlerinde taşımaktadırlar.³³

Tasnif-telif ve nakil dönemlerinin birbirinden keskin çizgilerle ve kesin tarihlerle ayrılmadıklarını, aksine iç içe geçmiş dönemler olduğunu söylemek mümkündür. Müellif İbn Âiz, istifade edilen sahifelere sahip anlamına gelen “sâhibu'l musannifâti'l müfid” olarak da anılmıştır.³⁴ Bu tanımlama onu telif-tasnif dönemi müellifleri arasında zikredilmesini gerektirirken telif ettiği eserlerin muhtevası onun bir üst dereceye çıktığını göstermektedir.

Müellif İbn Âiz'in telif ettiği eserlerin klasik nakil döneminin özelliklerini taşıdığı kanaatindeyiz. Zira hocalarından Velîd b. Müslim'in *es-Siyer* ve Vâkîdî'nin *Kitabu'l-Meğâzî* isimli eserlerinden istifade ettiğini ve onlardan aldığı nakilleri, ulaştığı rivayetlerle mecz edip râvi derecesinden çıkıp müellif derecesine yükseldiğini söylememiz mümkündür.

İbn Âiz'in yazdığı eserler arasında hadis ilmiyle alakalı bir eser yoktur. Ancak hadis ilmiyle de iştigal etmiş ve hadis naklinde bulunmuştur.³⁵ Ebû Dâvud ve Nesâî kendisi hakkında kanaatlerini bildirmişlerdir.³⁶ Ayrıca İbn Âiz, hadis hâfızı anlamına gelen “el-Hâfız” olarak da anılmıştır.³⁷

³² Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 241.

³³ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 424.

³⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, thk. Ebu Hacir Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/326; Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 117.

³⁵ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009), 4/579 (No. 2961); Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût, vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1424/2004), 4/414 (No. 3703).

³⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/106.

³⁷ Zehebî, *el-İber*, 1/326; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî Alâ Mevâhibi'l-Ledünniyye* (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 2/428.

1.3. Hocaları

Muhammed b. Âiz'in rivayetlerine ve ilmî disiplinine baktığımızda birçok alimden ve râviden ders aldığını görmekteyiz. İbn Asâkir, hocalarının sayısının 19 olduğunu nakletmiştir.³⁸ Ancak son yıllarda yapılan araştırmalarda 29 veya 30 hocasının olduğu aktarılmaktadır.³⁹ Bahse konu olan hocaları bazıları şunlardır:

İsmail b. Ayyaş b. Süleym el-'Ansî (ö. 181/797)

Künyesi Ebû Utbe el-Hımsî olan İsmail b. Ayyaş, 108/726 yılında doğmuş, 182/798 yılında vefat etmiştir. Ans kabilesinin mevlâsı olduğu için Ansî nisbesiyle anılır. Babasından kalan tüm mirası hadis ilmi öğrenmek için harcayarak Dimaşk ve Hicaz bölgelerindeki hadis alimlerinden ders almıştır.⁴⁰ Çok fazla hadis rivayet ettiği için Abbasi Halifesi Mansûr onu Hizânetü'l-kisve'nin başına atamıştır.⁴¹ Zehebî, onun hakkında "ilimle dolu bir alimdi ancak kendi yaşadığı şehrin dışındaki ilmi yapıyı pek önemsemezdi" şeklinde rivayet etmiştir. Hafızasına çok güvenerek zaman zaman hataya düştüğü nakledilmektedir.⁴²

Yahya b. Hamza b. Vâkıd el-Hadramî (ö. 183/799)

Künyesi Ebû Abdurrahman ed-Dimaşkî olan Yahya b. Hamza 103/722 yılında doğmuş 183/799 yılında ise vefat etmiştir. Halife Mansûr, Yahya b. Hamza'yı Dimaşk kadısı olarak atadıktan sonra 153/770 yılında şehre gelerek kadıya: "Ey genç kadı! Dimaşk halkı seni kabullenmiş. Sakın kimseden hediye kabul etme!" tavsiyesinde bulunmuştur. Yahya b. Hamza vefat edinceye kadar Dimaşk kadılığına devam etmiştir. Sika olduğu nakledilirken Kaderiyye mezhebinin sekizinci koluna mensup olduğu iddiası da vardır.⁴³

³⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 23/288.

³⁹ Abdurrezzak b. İsmail Hirmâs, "Kitâbu'l-Meğâzi li Muhammed b. Âiz (ö. 233/847) Tasnîfuhu ve Ruvvâtuhu vel'l-İhtifâli'l-Ulemâu Bihî", *Mecelletu'ş-Şeria'ti ve Dirâsâti'l-İslamiyye* 24/78 (1430/2009), 503-561.

⁴⁰ Salahattin Polat, "İsmâil b. Ayyâş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 21/85.

⁴¹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2001), 7/186.

⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/312-320.

⁴³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 12/446-448; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/354-355.

Heysem b. Humeyd el-Ğassâni eş-Şâmî (ö. 190/806)

İbn Âiz'in hocalarından olan Heysem b. Humeyd, Şam'da yetişen bir râvidir. Hafız ve fakih olup künyesi Ebû Ahmed'dir. Alâ b. Hâris, Nu'man b. Münzir ve Ebû Vehb el-Kelâi, Heysem b. Humeyd'in hocalarındandır. Ondan rivayetler bulunanlar ise Velîd b. Müslim, Mervan b. Muhammed, Me'la b. Mansur ve Ebû Müshir gibi isimlerdir. Heysem hakkında ulaştığımız kaynaklarda hayırlı ve faydalı bir adam olduğu aktarılmaktadır.⁴⁴ Sünen sahibi Ebû Davud onun sikâ ve Kaderiyye mensubu olduğunu söylemiştir. Nesaî ise güvenilir olduğunu kaydetmiştir.⁴⁵ Heysem b. Humeyd'in fakih ve hafız olduğu nakledilmiş⁴⁶ ve 190/806 yılında vefat etmiştir.⁴⁷

Velîd b. Müslim b. el-Abbas el-Kureşî (ö. 195/810)

Şam ehlinin meşhur hocalarından olan Velîd b. Müslim 119/737 yılında doğmuş 195/810'da vefat etmiştir. İbn Âiz'in hocalarından olan Velîd b. Müslim kaynaklarda Şam diyarının âlimi olarak tavsif edilmiş ve birçok hadis âlimi tarafından sika kabul edilmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında: "Şamlılar içinde ondan daha akıllısını görmedim" demiştir.⁴⁸ Değişik alanlarda birçok eser kaleme alan Velîd b. Müslim siyer ve meğâzî ile ilgilenmiş ve bu alanda *es-Siyer* isiminde eseri olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.⁴⁹

Muhammed b. Şuayb b. Şabûr ed-Dımaşkî (ö. 199/815)

Hadis ilmindeki yetkinliğinden dolayı "hadis imamı" olarak nitelenen Muhammed b. Şuayb, 116/734 yılında Şam'da doğmuştur. Künyesi Ebû Abdullah olan Muhammed b. Şuayb 2/8. yüzyılda yaşamış ve o dönemin alimlerinden olan Evzaî (ö. 157/774), Urve b. Ruveym, Yahya b. Hâris ez-Zimmârî, Ebû Zür'a Yahya b. Ebi'l Amr eş-Şeybânî, Osman b. Ebi'l-Atike ve Amr b. Hâris el-Mısırî gibi alimlerden rivayet nakletmiştir. Süleyman b. Abdurahman, Duhaym ve Kesîr b. Ubeyd ise ondan

⁴⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/82.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 1/208.

⁴⁶ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/208.

⁴⁷ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 27/236.

⁴⁸ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hind: Dâiretü'l-Me'ârif n-Nizâmiyye, 1326/1908), 4/325-326.

⁴⁹ Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *el-İ'lân bi't-Tevbîh Limen Zemme't-Tarih*, thk. Sâlim b. Kıtır ez-Zafirî (Riyad: Dâru's-Sâmi'î, 1438/2016), 159.

rivayet alan meşhur öğrencileridir. Muhammed b. Şuayb'ı Duhaym, sikâ bir râvi olduğunu kaydederken hocası Zimmarî'den arz yoluyla hadis kıraat ettiğini nakletmiştir. Bunun yanında Evzaî'nin bulunduğu mecliste fetva verdiği aktarılmaktadır. Ümeyyeogullarının mevalisi olarak ömrünün sonlarına doğru Beyrut'a yerleşmiştir. 198/814, 199/815 ve 200/816 yılında vefat ettiğine dair farklı rivayetler nakledilmiştir.⁵⁰

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî (ö. 207/823)

Vâkîdî, Medine'de 130/747 yılında mevâlî bir ailede dünyaya geldi. Dedesi Vâkîd'a nispetle Vâkîdî nisbesi ile anılmıştır.⁵¹ Zeki ve yetenekli bir çocuk olan Vâkîdî, ilme değer veren bir ailede İslâmî ilimler bakımından zengin bir dönem yaşanan Medine'de hayatının elli yılını geçirdi. Kur'an ve fıkıh ilimlerinin yanında hadis tedvinine önem verdi. Ancak asıl ilgilendiği alanlar İslâm tarihi, meğâzî ve tabakat ilimleridir. Ayrıca Hicaz bölgesi dışına da seyahat ederek Bağdat'a yerleşti. Sonra Kûfe, Basra, Dımaşk ve Humus'a gitti. Buralarda Vâkîdî, *el-Meğâzî* adlı eserindeki savaşların nerelerde yaşandığını ve bunların konumlarını ayrı ayrı yazma imkânına kavuşmuştu.⁵² Vâkîdî Dımaşk'a geldiğinde⁵³ İbn Âiz ondan Şam bölgesi fetihleri ve savaşları konusunda faydalanmış ve rivayetlerde bulunmuştur.⁵⁴

Diğer Hocaları

Hakem b. Hişâm es-Sekâfî, Dımaşk bölgesine gelmiş ve burada ikamet etmiştir. Dönemin meşhur alimlerinden rivayet nakletmiş Sika bir râvidir.⁵⁵

Süleymân b. Abdulhamid el-Behranî (ö. 274/887), hadis ezberleyip düzenlemeye çalışan biridir. İbn Hibbân: "Sadûk bir râvi olup babamın arkadaşıdır"

⁵⁰ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sikât*, ed. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1393/1973), 9/50; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/230; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/376-378.

⁵¹ Mustafa Fayda, "Vâkîdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/471.

⁵² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 54/432-451.

⁵³ Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 26.

⁵⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 12/95; 16/85; 28/140; 57/367; 70/59.

⁵⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 15/83.

demıştır. Ebû Davud kendisinden rivayet nakletmiştir ancak Nesâî güvenilir bulmamıştır.⁵⁶

Şuayb b. İshâk el-Ümevî (ö. 189/804), Basralı olup Ahmed b. Hanbel onun sikâ olduğunu belirtmiştir. 189/804 yılında vefat etmiştir.⁵⁷

Abdula'la b. Müshir el-Ğassânî (ö. 218/833) 140/757 yılında doğmuştur. Şam'da hadis hıfzında önde gelen bir râvidir. Ayrıca cerh ve ta'dil konusunda müracaat edilen bir alimdir Sikâ olduğu konusunda ittifak edilmiştir.⁵⁸

Mervan b. Muhammed et-Tâtâri (ö. 210/825) İbn Ebî Hatim, sikâ bir râvi olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ise ilim ehlerinden olduğunu belirtmiştir.⁵⁹

İbn Âiz'in hocalarına baktığımızda birçoğu Şam ehlerinden olup sikâ kabul edilen alimlerdenidir. Bu durum bize müellifin rivayetlerinin sağlam kişilerden alındığını göstermektedir.

1.4. Öğrencileri

Tarih ilmi konusunda İbn Âiz'in yazdığı eserlere ve naklettiği rivayetlere bakıldığında kapsamlı bir ilme sahip olduğu görülür. İlim alanında tahsil gören öğrenciler İbn Âiz'deki ilmî yetkinliği fark etmiş ve ondan istifade etme yoluna gitmişlerdir. İbn Âiz'in sert kişiliğine rağmen rivayet alabilmek için ona tahammül etmiş ve bu kişiliğini kabullenmişlerdir. Hatta bazı kimseler İbn Âiz'in gözüne girmek için özel bir çabaya girmişler ve ondan rivayet alma konusunda yarışa girmişlerdir. İbn Âiz'den rivayet alan öğrencilerin en meşhurları şunlardır:

Ebû'l Hakem Heysem b. Mervan el-Ansî ed-Dımaşkî (ö. 199/815)

İbn Âiz'in yeğeni olan Heysem b. Mervan farklı hocalardan rivayetler naklettiği gibi dayısından da rivayetler nakletmiştir.⁶⁰ Nesaî ve Ebû Davud gibi

⁵⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/281; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 22/342-344.

⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/289; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/501.

⁵⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/408; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 33/421-422; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/369-373.

⁵⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 8/275; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/398-399.

⁶⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 74/115.

muhaddisler kendisinden nakilde bulunmuşlardır.⁶¹ Heysem b. Mervan 199/815 yılında vefat etmiştir.⁶²

Ebû Abdülmelik Ahmed b. İbrahim el-Busrî el-Kureşî (ö. 289/902)

Ahmed b. İbrahim, birçok hocadan ders almış ve onlardan rivayet aktarmıştır. İbn Âiz'in de öğrenciliğini yapmış ve ondan rivayet nakletmiştir. Künyesi Ebû Abdülmelik olup Dımaşklı bir râvidir. Sika olarak kabul edilmiş ve rivayetlerinde problem olmayan biri olarak görülmüştür.⁶³ Nesaî, Ebû Davud ve Taberânî gibi hadis alimleri kendisinden rivayette bulunmuştur.⁶⁴ Herevî, Ebû Abdülmelik el-Kureşî'nin Şevval ayının 17'sinde perşembe günü 289/902 yılında vefat ettiğini söylemiştir.⁶⁵

Bekkâr b. Abdullah b. Bekkâr b. Büsr b. Ebî Ertât

Bekkâr'ın nesebi sahabilerden Büsr b. Ebû Ertât'a dayanmaktadır. Dımaşklı bir râvi olup 185/801 yılında doğmuştur. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Hocaları başta babası Abdullah b. Bekkâr olmak üzere Muhammed b. Âiz, Mervân b. Muhammed et-Tâtârî, Abdullah b. Nafi' ve Abdülmelik b. Abdulazîz el-Mâcişûn'dur. Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, Ebû Hatim er-Râzî ve Endülüslü Bakî b. Mahled gibi meşhur öğrencileri vardır. Ebû Zür'a, babasına Bekkâr b. Abdullah'ın nasıl biri olduğunu sorduğunda güvenilir bir alim olduğunu söylemiştir. Ebû Hatim de güvenilir olduğunu söylemiştir.⁶⁶ Kaç yılında ve nerede vefat ettiğine dair kaynaklarda bilgiye ulaşılamamıştır.

Ebû Zür'a Abdurrahman b. Amr en-Nasr ed-Dımaşkî (ö. 281/894)

Asıl adı Abdurrahman b. Amr olan Ebû Zür'a ed-Dımaşkî'nin 200/815 yılından önce doğduğu rivayet edilmektedir. Babası devrin önemli muhaddislerinden ders

⁶¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'i'r-Ricâl*, thk. Guneym Abbas Guneym - Mecdî Seyyid Emîn (Kahire: el-Fârûku'l-hadîse, 1425), 9/331.

⁶² Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 27/236.

⁶³ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 71/18; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/252-254.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifeti Men Lehû Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemir Hatîb (Cidde: Dâru'l-Kıble, 1413/1992), 1/189.

⁶⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 71/60.

⁶⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/410; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 10/363-365; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 19/95.

almasını sağlamıştır.⁶⁷ Ebû Zür'a, Ebû Müshir, Ahmed b. Ebü'l-Havârî ve Yahya b. Maîn gibi birçok hocadan ders almıştır. Hatta hocası Ahmed b. Ebi'l Havarî ona "Şeyhu's-Şebâb" diyerek övgüde bulunmuştur. Daha sonraları yaşadığı zamanda "Şeyhu's-Şam" yani Şam bölgesinin baş hocası anlamına gelen bir tabirle anılmıştır. Ebû Dâvûd, Taberânî ve Tahâvî gibi meşhur hadisçiler kendisinden nakil almışlardır. Arkadaşı Ebû Hatim, Ebû Zür'a'yı saduk kabul ederken İbn Ebû Hatim ise sika olduğunu söylemektedir.⁶⁸

Siyer alanında *et-Târîh*, hadis alanında ise *el-Ehâdîs ve'l-Hikâyât ve'l-Îlel ve's-Su'âlât* isiminde eserler bırakan Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, Cemâziyelâhîr 281/894'te vefat etmiştir.⁶⁹

Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/889)

Hadis alimi Ebû Dâvûd 202/817 yılında doğmuştur. Erken yaştan itibaren rihle seferlerine çıkmıştır. 222/836 yılında Dımaşk'a kadar gelip burada hadis alimleri ile görüşmüştür.⁷⁰ Burada İbn Âiz ile görüşmüş ve ondan rivayet nakletmiştir.⁷¹ Ancak Ebu Davud, İbn Âiz'den es-Sünen eserinde doğrudan nakil almamış Mahmûd b. Hâlid vasıtasıyla hadis almıştır.⁷²

Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasan el-Firyâbî (ö. 301/913)

Firyâbî, 207/822 yılında Belh yakınlarında Fâryâb'da doğdu.⁷³ Türkî ve Horasânî nisbeleriyle anılır. Çok erken yaşlarda ilim tahsil etmeye başlamış ve çeşitli coğrafyalara rihleler yaparak farklı hocalardan ders almıştır.⁷⁴ Zehebî, Firyâbî'nin hocalarından 227 tanesini "Meşyehâ li'l-Firyâbî" başlığında zikretmektedir. Dımaşk'ta geçirdiği süre zarfında İbn Âiz'den de ders ve rivayet almıştır. "Şeyhu'l-Vakt", yani yaşadığı dönemin hocası olarak nitelenen Firyâbî hafız ve sika kabul

⁶⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 13/311-315.

⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/236-237.

⁶⁹ M. Yaşar Kandemir, "Ebû Zür'a Ed-Dımaşkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/272-273.

⁷⁰ M. Yaşar Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/119-121.

⁷¹ Zehebî, *Tehzîbü Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'î'r-Ricâl*, 25/428.

⁷² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 4/579 (No. 2961).

⁷³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 14/96-97.

⁷⁴ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 4/259.

edilir.⁷⁵ Aynı zamanda Dinever şehrinin kadılığını da yapmış ve daha sonra Bağdat'a yerleşerek ders okutmaya başlamıştır. Firyâbî 301/913'te Bağdat'ta vefat etmiştir.⁷⁶

Diğer Öğrencileri

İbn Âiz'in yukarıda anlattığımız öğrencilerinin dışında Ahmed b. Alî el-Kureşî, Ahmed b. Muhammed el-Hadramî, Ebû'l Hasan ed-Dımaşkî, Ebû Zür'a er-Râzî gibi kaynaklarda zikredilen 28 öğrencisi vardır.⁷⁷

1.5. Yaşadığı Dönem ve Resmî Görevi

Abbâsî Devleti'nin yöneticileri arasından ilme ve farklı düşünceye ayrı bir önem veren Halife Me'mûn'un kendine özgü bir yeri vardır. Asıl adı Abdullah olan Halife Me'mûn'un babası meşhur Abbâsî halifelesi Hârûnreşîd'dir.⁷⁸ Ebû Cafer ve Ebû'l Abbâs künyeleri ile tanınan Me'mûn, kardeşi Emîn ile girmiş olduğu iktidar mücadelesi sonucunda halife olmuştur. Halife Me'mûn iktidara gelişiyle birlikte Abbâsî Devleti'nin bütün bölgelerinde iktidarının temellerini pekiştirmeye ve güçlendirmeye yönelik faaliyetler yapmıştır. Hilafetinin ilk yıllarında hükümet merkezini kendisinden önceki halifelerin başkenti olan Bağdat yerine, babasının kendisini vali olarak atadığı Horasan bölgesinin merkezi kabul edilen, Merv'e taşımıştır. Halife Me'mûn'un vezir olarak atadığı kişi İran asıllı Fazl b. Sehl ile birlikte devlet kademelerinde İran unsurlarına ağırlık vermesi Araplarda olumsuz bir tavır oluşturmuş ve bununla birlikte tepkiler doğurmuştur.⁷⁹

Me'mûn dönemine kadar gelen Abbâsî yöneticileri ehl-i sünnet yanlısı bir din politikası yürütmelerine rağmen Me'mûn ile birlikte Mutezile ve Şia etkisiyle farklı bir yol izlenmiştir.⁸⁰ Bu dönemde "Halku'l-Kur'an" fikri ile dini açıdan yeni bir

⁷⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 14/96-106.

⁷⁶ Mehmet Ali Sönmez, "Firyâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/145-146.

⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/427-429; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/288-294; Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 27-28.

⁷⁸ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk Ya'kubî, *Târîhu Ya'kubî* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/444.

⁷⁹ Nahide Bozkurt, "İç Savaş: Emin ile Me'mûn'un İktidar Mücadelesi ve Me'mûn Dönemi", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, ed. Mehmet Şeker (İstanbul: Sıyer Yayınları, 2018), 5/205-210.

⁸⁰ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 4/98-105; Muharrem Akoğlu, "Tarihsel Arka Plan Bağlamında Me'mûn Dönemi Abbasî Yönetiminin Ali Oğulları Politikaları", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (2011), 62-64.

tartışma konusu başlamıştır.⁸¹ Zehebî, bu dönemde ehl-i sünnet alimlerinin zor zamanlar geçirdiğini aktarmıştır.⁸² Halife Me'mûn döneminde devlet kademelerine Kaderiyye ve Mu'tezile mezhebine mensup kişilerin göreve geldiklerini görüyoruz.⁸³ Çalışma konumuz olan İbn Âiz'in Kaderiyye mezhebine mensubiyetinin iddiasının devlet kademesinde görev almasını kolaylaştırdığı kanaatindeyiz.

Öte yandan Me'mûn'un hilafeti dönemi İslâm bilim ve düşünce dinamikleri açısından çok önemli gelişmeleri de içinde barındırmıştır. Kültürel ve ilmî açıdan oldukça parlak bir dönem olan Halife Me'mûn dönemi birçok farklı düşünceyi içinde barındıran bir dönem özelliği taşımaktadır.⁸⁴ Abbâsî halifeleri arasında ilme çok değer veren Halife Me'mûn ilim adamlarını çağırıp huzurunda ilmî tartışmalar yapılmasını istemiştir.⁸⁵ Me'mûn'un bu münazaraları düzenlemesindeki amacı çeşitli bölünmeler yaşayan Müslümanların ortak bir paydada birleşmelerini sağlamaktır.⁸⁶ Bununla birlikte tarihçi Hafız Zehebî, Me'mûn döneminde Şia ve Mutezile mezheplerinin yıldızlarının parlamadığını aktararak Ehl-i sünnet çizgisindeki alimlerin sıkıntı yaşadığını kaydetmiştir.⁸⁷

2/8. ve 3/9. yüzyılda Şam şehri ilmin beşiği olan şehirlerden birisiydi. İbn Âiz'in yaşadığı mekân ve zaman aralığına baktığımızda ilmi anlamda zengin bir ortamda yaşamış olduğunu ve bu zenginlikten faydalandığını söyleyebiliriz.⁸⁸ Öyle ki o dönemde Şam diyarına farklı şehirlerden birçok alimin ilim tahsil etmek için geldiğini söyleyebiliriz.⁸⁹ Şam'da yaşayan İbn Âiz için bu durumun bir avantaj sağlamış olduğunu görüyoruz.

⁸¹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/38-45.

⁸² Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/24.

⁸³ Yıldız, "Abbâsîler", 1/38-45; Hayrettin Yücesoy, "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/26-28; Nahide Bozkurt, "Me'mûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/101-104; Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 4/102-104.

⁸⁴ Mahmut Kaya, "Beytülhikme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/88-90.

⁸⁵ Bozkurt, "Me'mûn", 29/101-104.

⁸⁶ Nahide Bozkurt, *Halife Me'mun Dönemi ve İslam Kültür Tarihindeki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 125-126.

⁸⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/24; 1/179.

⁸⁸ Hirmâs, "Kitabu'l-Meğâzî li Muhammed b. Âiz", 521-523.

⁸⁹ Süveykit "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 7.

İbn Âiz, Halife Me'mun döneminde 198-202/813-817 yılları arasında⁹⁰, Şam şehrine bağlı Gûta bölgesinin Dîvânü'l-Harâc yöneticiliği⁹¹ veya kâtipliği yaptığından dolayı "el-Kâtib" lakabıyla anılmıştır.⁹² Dîvânü'l-Harâc, toprak gelir ve vergileriyle ilgilenen devlet birimidir. Haraç divanının görevi toprak gelir çeşidinin özelliğini araştırmak ve hesapları kontrol etmek aynı zamanda arazilerin yüzölçümü, vergi oranları ve kullanılan ölçülerle ilgili kayıtları muhafaza etmektir. Gelir kaynağı olan vergiler haraç, cizye ve zekattır.⁹³

Resmi görevi hakkında şunu da belirtmek gerekir ki; muhaddisler veya sonraki dönemlerde alimler İbn Âiz hakkında genel olarak olumlu bir kanaat belirtmiş olsalar da devlet bünyesinde görev almasını hoş karşılamamışlardır.⁹⁴

1.6. Vefatı

Tarihçilerin, İbn Âiz'in vefatının nerede ve kaç yılında olduğuna dair farklı görüşleri vardır. İbn Âiz'in vefat ettiği yerin Dımaşk veya Beyhak olduğu nakledilmektedir. Muhammed b. Âiz'in Beyhak'ta vefat ettiğini sadece Süyûtî nakletmiştir.⁹⁵ Ancak ulaştığımız diğer kaynakların hepsinde Dımaşk'ta vefat ettiği aktarılmış ve herhangi bir ihtilaf belirtilmemiştir.⁹⁶ Bu bilgidен hareketle bizim de kanaatimiz Dımaşk'ta vefat ettiği yönündedir.

Muhammed b. Âiz'in 232/846, 233/847 ve 234/848 yıllarında vefat ettiğine dair ihtimaller rivayetlerde bulunmaktadır. Muhammed Feyz el-Gassânî "İbn Âiz, 232/846 yılının Zilhicce ayında vefat etti ve cenazesinde bulundum." demiştir.⁹⁷ Amr b. Duhaym ise "İbn Âiz, 25 Rebûlâhir 233/8 Aralık 847 tarihinde perşembe günü

⁹⁰ Adil Bebek, "İbn Âiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/300.

⁹¹ Zehebî, *el-İber*, 1/326.

⁹² Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, *et-Târih*, 288; İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, 53/288; Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (Mısır: Dâru'l-Kütüb, ts.), 2/265.

⁹³ Abdülazîz Dûrî, "Divan (Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler ve Fâtımîler'de Divan)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/377-381.

⁹⁴ Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 11.

⁹⁵ Süyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, 209.

⁹⁶ İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, 53/294; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 17/327; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/242.

⁹⁷ Muhammed b. el-Feyz Ebu'l-Feyz el-Gassânî, *Ahbâr ve Hikâyât Li'l-Gassânî*, thk. İbrahim Salih (Beyrut: Dâru'l-Beşâir, ts.), 39; İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, 53/293.

Dımaşk'ta vefat etti.”⁹⁸ şeklinde rivayet etmiştir. Ebû Zür'a ed-Dımaşkî ise; “234/848 yılında İbn Âiz vefat etti.”⁹⁹ demiştir.

İbn Hacer, İbn Âiz'in vefat ettiği tarihi iki farklı eserinde farklı rivayetlerle aktarmıştır. *Tehzibu't-Tehzib* isimli eserinde vefat tarihini 234/848 yılı olarak aktarırken¹⁰⁰ sonradan yazdığı *Takribu't-Tehzib* isimli eserinde İbn Âiz'in 83 yaşında 233/847 yılında vefat ettiğini nakletmiştir.¹⁰¹

İbn Âiz'in vefat tarihinin 233/847 yılı olduğuna dair rivayetler daha fazla nakledilmiş olsa da cenazesine bizzat şahitlik yapan Muhammed Feyz el-Gassâni'nin söylediği tarihin daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Çünkü yaşanan olayın canlı tanığı olan ve tarihi net bir şekilde veren bir ravinin naklettiği bilgi diğer rivayetlerde nakledilen bilgidен daha güvenilir bir intiba vermektedir. Bu sebeple İbn Âiz'in vefat tarihinin 232/847 yılı olması daha doğrudur.

1.7. Hakkındaki Görüşler

Kaynaklarda İbn Âiz hakkında Şam ehlinin önemli ilim adamlarından olduğu belirtilmektedir. Hemen her kesim tarafından takdir görmüş ve güvenilir bulunmuştur.¹⁰² Daha çok tarih ve siyer ilimleriyle uğraşan İbn Âiz hakkında Şam ehlinden Ebû Zür'a ed-Dımaşkî onun hakkında bilgi sahibi olan kişilere sorduğu sorulara olumlu cevaplar almıştır.¹⁰³

İbn Âiz'in hadis rivayetlerinde nasıl bir ravi olduğu konusunda cerh ve ta'dil ilmiyle uğraşan alimlerin bir kısmı sikâ¹⁰⁴ bir kısmı ise sadûk¹⁰⁵ şeklinde kanaatte bulunmuşlardır.¹⁰⁶ Sünen sahibi Ebû Davud'a İbn Âiz “Sen (benden) ne yazıyorsun?

⁹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/294; Cemmâilî, *el-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*, 2/263; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 25/429.

⁹⁹ Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, *et-Târîh*, 288; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/75; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/294; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/106.

¹⁰⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, 9/242.

¹⁰¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 486.

¹⁰² Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 150.

¹⁰³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 8/52.

¹⁰⁴ Sika, hadis ilminde râvinin güvenilir ve hadis nakletme konusunda yetkili olduğu anlamlarına gelir. Bu konuda bk. Ahmet Yücel, “Sika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/175-176.

¹⁰⁵ Sadûk, hadis terimi olarak râvinin genellikle güvenilir olduğunu, bazen de zayıf rivayetler aktardığını ifade eden bir kavramdır. Bu konu bk. Ahmet Yücel, “Sadûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/431.

¹⁰⁶ Cemmâilî, *el-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*, 2/262-263; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/104-107.

Asıl ben senden öğreniyorum” demiştir.¹⁰⁷ İbrahim el-Cündî, hadis ve ricâl alimi Yahya b. Ma‘în’e (ö. 233/848) İbn Âiz hakkında soru sorduğunda “O, kâtip ve sikâ biridir.” şeklinde cevap vermiştir.¹⁰⁸ İbn Hibbân (ö. 354/965) hadis râvilerini tanıttığı *es-Sikât* isimli eserinde İbn Âiz’den bahsetmiştir.¹⁰⁹ Salih b. Muhammed Cezere ise onun sikâ olduğunu ancak Kaderiyye mezhebinin onuncu grubuna mensup olduğunu söylemiştir.¹¹⁰ İbn Âiz hakkında söylenen bu iddia sadece Salih Cezere’den nakledilen rivayetlere dayanmaktadır. Cerh ve ta‘dil alimleri İbn Âiz’in sikâ olduğunu belirtmişlerdir.¹¹¹ Bu sebepten dolayı tek bir rivayete dayanan Kaderiyye ithamının zayıf olması ihtimalini ortaya koymaktadır.¹¹²

İbn Hacer, naklettiği bir rivayette İbn Âiz’in Dımaşk’ta fetva ehlerinden olduğunu söylemiştir. Rivayet aldığı en meşhur hocaları İsmail b. Ayyaş, Yahya b. Hamza ve Ebi’l Velîd b. Müslim’dir. Rivayet verdiği en meşhur öğrencileri ise; Ahmed b. Ebi’l Havari ve Ebû Zür‘a ed-Dımaşkî er-Razi’dir.¹¹³ Ebû Zür‘a onun takva ehlerinden olduğunu naklederken Ahmed b. Ebi’l Havari ile birlikte İbn Âiz’in adaletli ve diyanet sahibi olduğunu söylemiştir.¹¹⁴ Kettânî ise; İbn Âiz’in hâfız¹¹⁵, kâtip, sikâ ve Kaderiyye mezhebine mensubu olduğundan bahsetmiştir.¹¹⁶ Sünen sahipleri Ebû Davud ve Nesâî, İbn Âiz’in isminin geçtiği rivayetleri kitaplarına almışlardır.¹¹⁷

¹⁰⁷ Ebû'l-Meati Nuri vd., *el-Cami' fi'l-Cerh ve't-Ta'dil* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1992), 3/434.

¹⁰⁸ İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, 53/292; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/105.

¹⁰⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/75.

¹¹⁰ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3/149-150; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/241-242.

¹¹¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 8/52; Zehebî, *Tezhibü Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'i'r-Ricâl*, 6/56.

¹¹² Nitekim Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye* isimli eserinde bidat ehli olan kişilerden rivayet alınıp alınmaması konusunda üç görüş serdetmiştir: Birincisi, bidat ehli olan bir kişiden asla rivayet alınmaz, ikincisi, yalancılık veya yalan şahitlik özelliklerini taşıyandan rivayet alınmaz, üçüncüsü ise kendi mezhep propagandasını yapıyorsa ondan rivayet alınmaz. Bu konuda bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye*, haz. Ebû Abdullah es-Surkî (Haydarâbâd: Cemi'yyetu Dâiretu'l-Meârif, 1357/1938), 120.

¹¹³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Dâiratü'l-Me'ârif'in-Nizâmiyye (Beyrut: Müessesu'l-E'lemi li'l-Matbuât, 1390/1970), 7/363.

¹¹⁴ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3/149-150.

¹¹⁵ Hâfız, hadis rivayet ve naklini meslek edinip çok miktarda hadis ezberini yapan kimseye denir. Bu konuda bk. M.Yaşar Kandemir, “Hâfız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/78-80.

¹¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs Kettânî, *er-Risâletü'l-Mustatrafe*, thk. Muhammed el-Muntasir ez-Zemzemî (Dâr'ul-Beşâiri'l-İslamiyye, 1421/2000), 110.

¹¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/429.

İbn Âiz, sikâ ve adalet sahibi olarak nitelenmiş olsa da İbn Asâkîr çeşitli rivayetlerde tedlîs¹¹⁸ yaptığını iddia etmiştir. Tedlîs yaptığını söyleyen İbn Asakîr'in naklettiği "Bana Muhammed b. Âiz, bana Muhammed b. Abdullah el-Vakîdî, Osman b. Ömer nakletti..." ve "Bana Muhammed b. Abdullah, bana Muhammed b. Ömer el-Vakîdî'dir." İbn Asakîr'in naklettiği bu ve benzeri rivayetlerde İbn Âiz'in tedlis yaptığı ortaya çıkmaktadır.¹¹⁹ Bu durum İbn Âiz'in hocalarından olan Velîd b. Müslim'den bu şekilde öğrendiği ihtimalini de ortaya koymaktadır. Çünkü Velîd b. Müslim tedlîs ile meşhur bir alimdir.¹²⁰

İbn Âiz'in kişilik özelliklerine baktığımızda dindar ve ahlaklı bir insan olduğu nakledilmiştir. Ancak ondan rivayette bulunan öğrenciler, sert ve zor bir mizaca sahip olduğunu bu yüzden geçimli birisi olmadığını söylemişlerdir.¹²¹ Onun ilminden ve rivayetlerinden yumuşak huylu ve insanı idare etmesini bilen zeki kişiler istifade etmişlerdir.¹²² Örneğin; Ebû Zür'a şöyle dedi: Muhammed b. Âiz, sert bir yapıda olup zayıf bir adamdı. Yanımda bir grup insan varken geldi ve şöyle dedi: "Siz nerelisiniz? Dediler ki: "Farklı yerlerdeniz. Horasan, Rey, vb." dedik." Siz Irak ehline benziyorsunuz," dedikten sonra yüksek sesle "Ne istiyorsunuz?" diye sordu. Ebû Zür'a ise: "Biz Yahya b. Hamza'nın rivayet ettiği hadisi şerifi öğrenmek istiyoruz." dedikten sonra Ebû Zür'a İbn Âiz'den çeşitli rivayetleri alabilmek için onun sert mizacına rağmen daha yakın olmuş ve idare etmeye çalışarak ondan istediğini almıştır. Sonra İbn Âiz, Ebû Zür'a'ya: "Kitabı alıp kendin okumaya çalış" dedikten sonra ona kitabını verdi ve Ebû Zür'a o kitaptan birçok hadis rivayet etti. Daha sonra kitabını verdi ve beraberinde kitabı götür, dedi. Ebû Zür'a: İbn Âiz'in yaptıklarına karşılık ona teşekkür ve dua etti. Ve şöyle devam etti: "Senin kitabını taşımaktan şeref duyarım." dedikten sonra: "O kitabı aldım ve arkadaşlarımla çoğaltacağım" dedi. Hadisle uğraşan arkadaşlarıyla bu kitabı çoğaltmıştır. Sonrasında Ebû Zür'a anlatmaya devam etti; İbn Âiz'den Heysem b. Humejd'in kitabını istedim. O kitabın bir kısmını bana verdi. Aynı

¹¹⁸ Tedlis, râvinin hocasından işitmediği bir hadisi ondan duymuş gibi nakletmesi demektir. bk. Bünyamin Erul, "Tedlîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/262-264.

¹¹⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 57/367-368.

¹²⁰ Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 11.

¹²¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1/343; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/293.

¹²² Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 13.

zamanda Hişâm b. Ammar'ın Heysem b. Humejd'den rivayet aldığı hadis sayfalarından da istifade ettim. Zaten az bir hacmi vardı, eseri olduğu gibi aldım. İbn Âiz'den Velîd b. Müslim'in fiten hakkında yazdığı kitabı da istedim. Onu da bana verdi. Şamlılar İbn Âiz'in bana olan özel muamelesinden dolayı hayret içinde kaldılar. Fiten hakkındaki kitabının da bir nüshasını yazdım. Arkadaşlarımla birlikte İbn Âiz'e geldik. İbn Âiz: "Seni sevdiğim için sorularına cevap verdim. Ama arkadaşlarına cevap vermek istemiyorum." dedi. Ebû Zür'a, İbn Âiz ile yakın temas ve iyi bir diyalog kurdu. İbn Âiz, bu bilgileri verdiği arkadaşları da dinliyorlardı.¹²³

Yezid b. Abdussamed, İbn Âiz ile şöyle bir hatırasını anlatmıştır: "Muhammed b. Âiz'in yanına topluca gitmiştik. Başka bir grup hakkında konuşuyorduk. İbn Âiz'e onlar hakkında bilgisi olup olmadığını sorduk. Muhammed b. Âiz hem babalarını hem de onları tanıdığını söyledi ve sinirlenerek: "Çıkın gidin, bugün sizinle konuşmayacağım." dedi ve yüzünü çevirdi. Cevap vermesi için ona ısrar ettik. İbn Âiz dedi ki: "Bunların babaları Müslüman olduğundan beri Müslümanların vergi yükü arttı." Biz de onlara sinirlendik ve bazılarımız kalktı gitti. İbn Âiz ile baş başa kaldığımızda bize: "Onların rahipleri (büyükleri) konuştuğu zaman onlara bir tokat vurun! Çocukları konuştuğu zaman onlara bir yumruk vurun! Torunları konuştuğu zaman onları boğun! Çünkü onlar kök saldıkça fesatlıkları ve kinleri daha da çoğalacaktır." dedi.¹²⁴ Bu olaylardan anlaşılacağı üzere İbn Âiz'in mizacının fevri, sert ve açık sözlü bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak onun bu yapısını tanıyan kimseler ondan nasıl istifade edeceklerini bilmişlerdir.

İbn Âiz'in öğrencileriyle yaşadığı diyaloga bakıldığında Divânu'l-Harâc katipliği yapan bir kimse olarak Emevîler döneminde mevalilere yüklenen vergi politikasına yönelik ağır söylemlerde bulunmuştur. Abbasîler döneminin ilk asrında yaşayan İbn Âiz, önceki dönemde uygulanan vergi politikasını eleştirmesi bulunduğu devlet kademesinden görevinden dolayı yakinen bilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Abbasî ihtilâline giden süreçte Emevîlerin son döneminde mevâlîye

¹²³ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1/343; Sa'dî b. Mehdî Hâşimî, *Ebû Zür'a er-Râzî ve Cuhûduhu fi's-Sünneti'n-Nebeviyye* (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyye, 1402/1982), 1/76-77.

¹²⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/293.

uygulanan vergi politikası Emevîlerin yıkılmasına sebep olan olaylardandır.¹²⁵ Ancak bu uygulamada Emevî halifelerinin bir talimatı olmadığı ve kendi bölgelerinde vergilerin azaldığını tespit eden bazı Horasân valilerinin mevâlî toplumundan cizye alınmasına göz yumması şeklinde olduğu son dönemde yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur.¹²⁶

İbn Âiz'in Kaderiyye mezhebine mensup olduğu iddiasına baktığımızda bunda yaşadığı dönemin ve ders aldığı hocalarının mezhepsel görüşlerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Mu'tezile ve Kaderiyye mezheplerinin tarih boyunca en güçlü olduğu dönem olan mihne¹²⁷ döneminde yaşayan İbn Âiz'in üstelendiği resmi görev ve yaşadığı dönemin görüşlerini etkilemiş olma ihtimali bulunmaktadır. Çünkü bu dönemde dayatılan fikirleri benimsemeyen alimler hem devlet görevinden alınmış hem de eziyet görmüşleridir.

İbn Âiz'in hocaları olan Heysem b. Humeyd ve Yahya b. Hamza'nın Kaderiyye mezhebine mensup oldukları iddia edilmiştir.¹²⁸ Nakledilen bu iddia İbn Âiz'in hocalarından etkilenmiş olma ihtimalini doğurmaktadır. Ancak İbn Âiz'in diğer hocaları hakkında Kaderiyye mezhebine mensup olduklarına dair bir iddia yoktur. Hatta hocası Ebû Müshir'in (ö. 218/833) Mu'tezile ve Kaderiyye mezhebine mesafeli olduğunu nakledilmiştir.¹²⁹

Hadis ehlinin İbn Âiz'den nakledilen rivayetlerine baktığımızda kaderci olduğunu veya mezhep propagandasına girdiğini gösterecek bir ipucunun olmadığını görüyoruz.¹³⁰ İbn Âiz hakkındaki bu iddianın zayıf bulunduğunu daha önce belirtmekle beraber ömrünün bir döneminde bu fikri benimsemiş olma ihtimali olduğunu söyleyebiliriz.

¹²⁵ Öznur Özdemir, "İslam Toplumunda Vergi ve Abbâsîlerin Kuruluş Sürecine Etkisi", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 69-89.

¹²⁶ Yunus Akyürek, "Emevîlerde Haccâc b. Yûsuf Döneminden İtibaren Mevâliden Cizye Alınması ve Arka Planı", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 331-351.

¹²⁷ Abbasi Devleti halifelerinden bazılarının 218-234/833-849 yılları arasında özellikle Halku'l-Kur'ân konusunda bazı alimleri sorguya çekip işkence edilmesine ilişkin yaşanan döneme mihne denir. Bu konuda bk. Yücesoy, "Mihne", 30/26-28.

¹²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/577; 1/589.

¹²⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 33/428.

¹³⁰ Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 12.

II. BÖLÜM

İBN ÂİZ'İN ESERLERİ VE RİVAYETLERİ

Hız. Peygamber'in hayatına, savaşlarına ve örneğine dair haberleri öğrenmek ve günümüzde olduğu gibi geçmişte de daima Müslümanların odaklandığı bir alan olmuştur. Bu düşünce ile hareket eden bir toplumda bazı kimseler aktarılan bilgileri ilim geleneği bilinciyle belli bir sistem çerçevesinde siyer ve meğâzî yazıcılığı alanında öne çıkmışlardır. Müellif İbn Âiz de telif ettiği eserlerle bu alanda önemli isimlerdendir.

Muhammed b. Âiz'in (ö. 233/847) siyer ve meğâzî alanındaki rivayetlerinin yer aldığı bu bölümde, onun günümüze ulaşmayan eserlerindeki aktarımlarını ve sonraki dönem müelliflerin eserlerinde naklettikleri siyer rivayetleri tespit edip mukayeseli değerlendirmelerde bulunmaktadır.

İbn Âiz'in eserleri günümüze ulaşmadığı için muhtevasına dair net tespitler yapılması zordur. Ancak sonraki dönem müelliflerinin eserlerine aldıkları rivayetleri üzerinde yaptığımız incelemelerde İbn Âiz'in 2/8. ve 3/9. yüzyılda yaşayan klasik nakil dönemi müelliflerinin özelliklerini taşıdığı anlaşılmaktadır.¹³¹

İbn Âiz'in günümüze ulaşmayan ancak isimleri ve bazı rivayetleri kaynaklarda nakledilen *el-Meğâzî*, *el-Fütûh*, *es-Savâif* ve *es-Siyer* isimli eserleri vardır. Günümüze ulaşmayan bu eserlerin isimlerine bakıldığında İbn Âiz ilk dönem İslâm tarihçileri arasında siyer, meğâzî, yaz fetihleri olarak ile ilgili her alana dair bir eser ortaya koyduğu görülmektedir. Eserlerin içerdiği muhtevaya dair net bilgiler aktarılması zor olsa da sonraki dönem müelliflerin İbn Âiz'in nakillerinden faydalandığı tespit edilmiştir.

¹³¹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 424.

2.1. Eserlerine ve Rivayetlerine Genel Bir Bakış

İbn Âiz 83 yıllık hayatında birden fazla eser telif etmiştir. Bunlardan en önemlisi *el-Meğâzi* veya diğer bir ismiyle *Kitabu'l-Meğâzi*'dir. Diğerleri ise *el-Fütûh*, *es-Savâif* ve *es-Siyer* isimli eserlerdir.¹³² Bu eserlerin günümüze ulaşmamasından dolayı İbn Âiz'in dayandığı kaynakları net bir şekilde bilmemize imkân yoktur. Fakat İbn Âiz'in rivayetlerinin geçtiği kaynaklar üzerinden genel bir çıkarım ve değerlendirme yapılabilir.

İbn Âiz yaşadığı dönemde aktardığı rivayetlerle ve yazdığı eserlerle önemli bir tarihçi olmuştur. İbn Âiz'in hadis kitaplarında dağınık halde bulunan nakillerine baktığımızda ömrünün bir kısmını hadis rivayetlerine verdiğini anlıyoruz. Hadis ilmini devrin önemli alimlerinden tahsil etmiş ve öğrencilerine de aktarmıştır. Hadis rivayetlerini daha çok Heysem b. Humeyd ve Yahya b. Hamza'dan almıştır. Ancak İbn Âiz'in hadis kitabı telif ettiğine dair bir bilgi kaynaklarda zikredilmemiştir.

Tarih ilmi konusunda devrin Şam alimlerinden Ebû'l Abbas Velîd b. Müslim'den (ö. 195/810) çokça faydalanmış ve ondan rivayetler nakletmiştir. Ebû Zür'a bir rivayette; İbn Âiz hocası Velîd b. Müslim'in (ö. 195/810) *Kitâbu'l-Fiten*¹³³ isimli eserinden rivayetler naklettiğini hatta bu eserin bir nüshasını yazdığını da zikretmiştir.¹³⁴

İbn Âiz hakkında aktardığımız bilgilerde onun tarih ve meğâzi ilimlerinde önemli bir yerinin olduğunu anlıyoruz. Özellikle yaşadığı dönemin Hz. Peygamber, sahabe ve tabiin dönemi olaylarına yakın olması önemli bir husustur. İkincisi, fütûh ve savâif olaylarına şahit olan şahsiyetlerle ve hocalarla doğrudan görüşmesi de dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Bir diğer husus ise İbn Âiz'in yaşadığı dönemdeki olaylara tanıklığıdır.

¹³² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/288; Cemmâîlî, *el-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*, 2/261; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/427.

¹³³ Velîd b. Müslim'in fiten ve melahim rivayetlerinin olduğuna dair bilgi bk. Erdinç Ahatlı, "Velîd b. Müslim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/34-35.; Ayrıca Velîd b. Müslim'in *Kitâbu'l-Fiten* isimli bir eserinin olduğunu İbn Ebû Hâtim zikretmektedir. Bu konuda bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1/343.

¹³⁴ Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, 32.

2.1.1. el-Meğâzî

el-Meğâzî isimli eseriyle şöhret bulan İbn Âiz, meğâzî ilmi konusunda telif ettiği eserle yaşadığı dönemin önemli tarihçilerinden olmuştur. Öyle ki “Sahibu’l-Meğâzî” lakabıyla anılmıştır.¹³⁵

Tarih müelliflerinden İbn Asâkîr ve İbn Seyyidinnâs eserlerini yazarken istifade ettikleri *Kitâbu’l-Meğâzî*’deki birçok rivayetten söz etmişlerdir. Fuat Sezgin, İbn Seyyidinnâs’ın *Uyûnu’l-Eser*’inden kaynak vereceği zaman İbn Seyyidinnâs’ın İbn Âiz’den naklettiğini belirterek dipnot vermiştir. Fuat Sezgin, aynı zamanda *el-Meğâzî*’nin başvurulacak kaynak eserlerden biri olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶ Zehebî ise İbn Seyyidinnâs’ın *Kitabu’l Meğâzî*’yi topladığını ve büyük bir kısmını İbn Seyyidinnâs’tan işittiğini söylemiştir.¹³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye* eserinde İbn Âiz’in Meğâzî’sinden faydalanmış ve nakil verirken doğrudan verdiğini belirtmiştir.¹³⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe* ve *Fethu’l-Bârî* gibi hacimli eserlerinde aynı şekilde İbn Âiz’den doğrudan rivayet aktarmış ve el-Meğâzî eserin bir nüshasının elinde bulunduğunu hissettirmiştir.¹³⁹ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Süyûtî gibi âlimler eserlerinde İbn Âiz’den iktibaslar yapmışlardır.¹⁴⁰ İbn Seyyidinnâs ise *Uyûnü’l-eser*’de kırktan fazla yerde İbn Âiz’in rivayetlerinden istifade etmiştir. *Uyûnü’l-eser*’de İbn Âiz’den aktarılan haberlerin çoğunluğu Velîd b. Müslim’den rivayet ettiği haberlerdir.¹⁴¹

Şâmî (ö. 942/1536), İbn Âiz’in *el-Meğâzî* eseri hakkında “üç ciltlik büyük bir kitaptır. İçinde İbn Hişâm’ın kitabında bulunmayan bilgiler bulunmaktadır”¹⁴² değerlendirmesi bu eserin kıymetini ortaya koymaktadır. Bu değerlendirme dışında el-Meğâzî eseri hakkında yapılmış herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sehâvî (ö.

¹³⁵ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 11/104; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 9/241.

¹³⁶ Fuat Sezgin, *Tarihü’t-Türasi’l-Arabi*, çev. Mahmud Fehmi Hicazî (Suudi Arabistan: Cami’atu’l-İmam Muhammed b. Suud, 1411/1990), 2/114.

¹³⁷ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 11/106.

¹³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 9/548, 9/586, 9/659.

¹³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî*, 7/362, 7/464, 8/6, 8/119, 8/635; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 6/226, 6/476.

¹⁴⁰ Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *es-Sârimü’l-Meslûl ‘Alâ Şâtîmi’r-Resûl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Suudi Arabistan: el-Hirsu’l-Vatani’s-Suudî, ts.), 114, 126, 144; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *Câmi’u’l-ehâdis*, thk. Abbas Ahmed Sakar - Ahmed Abdülcevad (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994), 6/61.

¹⁴¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü’l-Eser*, 1/256, 1/306, 1/308, 2/397, 2/414.

¹⁴² Şâmî, *Sübülü’l-Hüdâ*, 4/11.

902/1497), İbn Âiz'in ilk meğâzî müelliflerinden olduğunu belirtmiş¹⁴³ olsa da ondan rivayet nakletmemiştir. Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), İbn Âiz'in *el-Meğâzî* ve *Milhu'n-Nevadir* isimli eserlerinin olduğunu kaydetmiş ancak herhangi bir bilgi aktarmamıştır.¹⁴⁴ Rûdânî (ö. 1094/1683), bu eseri rivayetlerinde başvurduğu eserler arasında zikretmiştir.¹⁴⁵ Buna göre günümüze ulaşmayan İbn Âiz'in *Kitâbu'l-Meğâzî*'sinin nüshalarının tam bir şekilde 11/17. yüzyılda hâlâ mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Arap dünyasında yapılan bir araştırmada İbn Âiz'in *Kitâbu'l-Meğâzî*'sinin Londra'da bir müzede olduğu bilgisi vardır¹⁴⁶ ancak hangi müzede ve hangi sayı numarası ile bulunduğu bilgisi kaydedilmemiştir.¹⁴⁷

İbn Âiz'in, *el-Meğâzî* eserinin rivayet silsilelerini incelediğimizde Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ve Vâkîdî'nin (ö. 207/823) meğâzî alanındaki eserlerine dayandığını söylememiz mümkündür. İbn Âiz, Urve b. Zübeyr'in *Meğâzî* isimli eserine dayanan rivayetleri hocası Velîd b. Müslim'den (ö. 195/810), o da Abdullah b. Lehîa'dan (ö. 174/790) o da Ebû'l-Esved'den, o ise Urve'den nakletmişlerdir.¹⁴⁸ İbn Âiz, İbn Şihab ez-Zührî'nin *Meğâzî* isimli eserine ise üç farklı rivayet silsilesiyle nakilde bulunmuştur. Birincisi; Velîd b. Muhammed el-Mûgîrî'nin İbn Şihab ez-Zührî'den nakliyle İbn Âiz'e ulaşmıştır ki bu en kısa silsiledir.¹⁴⁹ İkincisi; Velîd b. Müslim'in İbn Lehîa'dan, onun da Yunus b. Yezid'den, onun da Zührî'den gelen rivayetlerdir.¹⁵⁰ Üçüncü ise; Ebî Bekr b. Muhammed et-Tâtârî'nin, Ebî Vehb el-Mısırî'den onun da Yunus b. Yezid'den, onun ise Zührî'den naklettiği haberlerdir.¹⁵¹

İbn Âiz, *Kitâbu'l-Meğâzî* eserine Vâkîdî'den Şam bölgesinde yapılan fetihler ile ilgili naklettiği rivayetleri de kitabına almıştır.¹⁵² Çünkü Vâkîdî bir ara Dımaşk'ta

¹⁴³ Sehâvî, *el-İ'lân*, 272.

¹⁴⁴ Katib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2/1747, 2/1817.

¹⁴⁵ Muhammed b. Süleyman er-Rûdânî, *Sılatü'l-Halefbi Mûsûli's-Selef*, thk. Muhammed Hacî (Beyrut: Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, 1408/1987), 392-393.

¹⁴⁶ Mehdî Rizkullâh Ahmed, *es-Siretü'n-Nebeviyye Fi Dav'i'l-Masâdiri'l-Asliyyeti* (Riyad: Merkezi Melik Faysal Li'l-Buhusi Ve'd-Diraseti'l-İslamiyye, 1992), 22.

¹⁴⁷ Ebu Muhammed Abdulkadir b. Habibullah İbn Sicn, *ez-Zehbu'l-Mesbûk fi Tahkiki Rivâyeti Gazveti Tebûk* (Medine: Metâbiu'r-Reşid, ts.), 75.

¹⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 6/10; 8/11; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 319.

¹⁴⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 30/95; 39/34; 42/70; 44/52.

¹⁵⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 25/171, 476; 27/104-105.

¹⁵¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 25/166.

¹⁵² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 57/367; 70/59.

bulunmuş ve ders vermiştir.¹⁵³ İbn Âiz’inde bu süreçte Vâkıdî’den faydalandığını söylememiz mümkündür.

İbn Âiz’in telif ettiği eserler arasında en çok göze çarpan eser olan *Kitabu’l-Meğâzî* İbn Asâkîr, İbn Seyyidunnâs, Zehebî, İbn Kesîr ve İbn Hacer gibi alimlerin itimat ettiği kaynaklardan biri olmuş ve eserlerinde bu kitaptan birçok rivayet almışlardır.¹⁵⁴ Tarihçiler, İbn Âiz’in aktardığı rivayetleri zaman zaman diğer rivayetlere tercih etmiş ve teveccüh göstermişlerdir.¹⁵⁵ Bu durum *Meğâzî* eserinin kendi emsalleri arasında önemli bir yerinin olduğuna işaretir.

İbn Âiz’in *Meğâzî* isimli eserinde başta Velîd b. Müslim olmak üzere İsmail b. Ayyaş, Muhammed b. Şuayb, Heysem b. Humejd ve Yahya b. Hamza en meşhur beş hocasıdır.¹⁵⁶

2.1.2. el-Fütûh

Muhammed b. Âiz’in diğer bir kitabının adı *el-Fütûh*’tur. İbn Âiz’in bu eseri de günümüze ulaşmamasına rağmen içeriğinin fetih seferleri olduğunu anlıyoruz. İbn Âiz’in *el-Fütûh* isimli eseri Resûlullah’ın (s.a.v) vefatı sonrası yapılan fetih seferlerini aktarırken *el-Meğâzî* isimli eseri ise Hz. Peygamber döneminde yapılan seferlerini içermektedir.¹⁵⁷ Ancak bu ayrımın çizgisi net bir şekilde çizilmemiştir. Örneğin; Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki seferler konu bütünlüğü kapsamında *Meğâzî* isimli eserinde bahsi geçmiştir.¹⁵⁸

Bazı tarihçiler İbn Âiz’i “Sahibu’l-Meğâzî ve’l-Fütûh”¹⁵⁹ veya “Sahibu Kitâbu’l-Fütûh ve’l-Meğâzî”¹⁶⁰ şeklinde yani meğâzi ve fütûh kitabı sahibi olarak tanıtmışlardır. Bu tanımlama sanki tek bir eser olduğu yanılgısını beraberinde

¹⁵³ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 54/432.

¹⁵⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 34/242; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî*, 7/362 (No. 4064); İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-Mizân*, 3/407.

¹⁵⁵ İbn Seyyidunnâs, *Uyünü’l-Eser*, 2/147; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî*, 7/288 (No. 3952); 7/308 (No. 3988).

¹⁵⁶ Hirmâs, “Kitabu’l-Meğâzî li Muhammed b. Âiz”, 523-524.

¹⁵⁷ Süveykit, “Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu”, 18.

¹⁵⁸ Süveykit, “Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu”, 19.

¹⁵⁹ Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 3/149.

¹⁶⁰ Zehebî, *Tezhîbü Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâ’i’r-Ricâl*, 8/146.

getirmiştir. Ancak Zehebî ise *el-Meğâzî* ve *el-Fütûh* kitaplarının ayrı eserler olduğunu belirterek iki farklı kitap olduğunu nakletmiştir.¹⁶¹

2.2.3. es-Savâif

İbn Âiz'in en önemli eserlerinden biri olan *es-Savâif* yaz mevsiminde yapılan seferlere verilen isimden gelmektedir. Bu eser de diğer kitapları gibi mefkûttur. Kaynakların çoğunda *es-Savâif* isimli eserden doğrudan yapılan aktarım yoktur. Sadece Halife b. Hayyât'ın (ö. 240/854-55) *Târîh*'inde ve İbn Asâkîr'in *Târîh-i Dımaşk*'inde rivayetler dağınık bir şekilde aktarılmıştır.¹⁶²

Bu eser üzerine Arap dünyasında Süleyman b. Abdullah Süveykit isimli bir araştırmacı kaynaklardan seksene yakın rivayeti tahrir etmiştir. İbn Âiz'in *es-Savâif* eseri hakkında yapılan çalışmayı incelediğimizde yaz aylarındaki fetihler için iklimin elverişli olduğu bölgeler üzerine yapılan seferlerin detaylarını içermektedir. Bu fetihler daha çok Rum diyarı olarak kabul edilen Anadolu, Kafkasya ve Hazar bölgeleri üzerine yapılmıştır. Ayrıca deniz seferleri hakkında da rivayetler mevcuttur.¹⁶³

Savaif seferlerinin Belâzürî (ö. 279/892-93) ve Taberî (ö. 310/923) Hz. Ömer döneminde Bizans topraklarına gönderilen Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Hâlid b. Velîd komutasındaki müfrezeler ile başladığını belirtmişlerdir.¹⁶⁴ İbn Âiz'in *Savâif* eserinde Hulefa-i Râşidîn dönemine dair az sayıda rivayet nakledilmiştir.¹⁶⁵ Ancak eser daha çok Emevî ve Abbâsîler döneminde yapılan seferleri içinde barındırır.¹⁶⁶

İbn Âiz'in *Savâif* eserinin rivayetlerindeki râvilere ve hocalara baktığımızda hocası Velîd b. Müslim'den (ö. 195/810) nakillerde bulunduğunu görüyoruz. *Savâif* eseri daha çok Emevî ve Abbâsî Devletleri dönemindeki seferleri naklettiğinden dolayı o dönemde yaşayan Velîd b. Müslim nakil aldığı veya şahit olduğu olayları İbn Âiz

¹⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/106; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 17/327-328; Zehebî, *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, 8/146; Zehebî, *el-İber*, 1/326.

¹⁶² Süleyman b. Abdullah b. Medîd Süveykit, "Kitâbu's-Sevâ'if (el-Müstahrec) li İbn Âiz ed-Dımaşkî", *Mecelletu Câmi'atu Ümmü'l-Kurâ li Ulumu's-Şer'iyye ve Lüğaviyye Ve'l-Arabiyye ve Âdâbihâ* 13/21 (2000), 569.

¹⁶³ Süveykit, "Kitâbu's-Sevâ'if (el-Müstahrec)", 569-570; Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 19-25.

¹⁶⁴ Küçükaşçı, "Savâif", 36/185-186.

¹⁶⁵ Süveykit, "Kitâbu's-Sevâ'if (el-Müstahrec)", 577-581.

¹⁶⁶ Süveykit, "Muhammed b. Âiz ve Musannifâtuhu", 20-25.

gibi öğrencilerine aktarmıştır.¹⁶⁷ Çünkü Velîd b. Müslim yaşadığı dönem ve ortamda savâif ve şevâtî seferlerine katılan râvilerden ders almıştır. Aynı zamanda Velîd b. Müslim duyduğu ve merak ettiği her konuyu sormuş ve kayıt altına almıştır.¹⁶⁸ İbn Âiz'in bu eserinde faydalandığı diğer bir hocası ise Ebû Müshir Abdila'la b. Müshir'dir. Ebû Müshir, yaşadığı dönemde savâif seferlerine iştirak edenlerden nakilde bulunmuştur. Hatta Halife Me'mun'un 215/830, 217/832 ve 218/833 yıllarında katıldığı savâif seferlerine Ebû Müshir de katılmış ve yaşanan olayları kaydetmiştir.¹⁶⁹

Savâif eserinin rivayetlerine daha çok İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dımaşk* kitabı üzerinden ulaşmaktayız. Bu rivayetler savâif alanında güvenilir bir kaynak olduğunun intibasını bizlere vermektedir.

2.1.4. es-Siyer

Tarihçiler İbn Âiz'in *es-Siyer* isimli bir eserinin olduğunu nakletmişlerdir. Ancak *es-Siyer* isimli eserin çerçevesi hakkında kaynaklarda geniş bilgi karşımıza çıkmamaktadır. Kaynaklarda bu eserin *el-Meğâzî* isimli kitabın içerisinde bir musannef veya bir bölüm olmasının da mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Buna delil olarak da Zehebî veya diğer müellifler *es-Siyer* isimli kitabı bizzat gördüklerini veya işittiğini belirtmemiş olmalarıdır.¹⁷⁰ Literatür incelendiğinde ise İbn Âiz'e ait birden fazla eserin olduğu bilgisi aktarılmış¹⁷¹ ve *es-Siyer* kitabının da ayrı bir eser olarak varlığından bahsedilmiştir.¹⁷² Bu kitabın içeriğinin fetih ve sefer haberlerini barındıran *el-Meğâzî* eserini tamamlayıcı bir yapıda olması da mümkündür. Nitekim İbn Âiz'den Hz. Peygamber'in Mekke dönemine dair rivayetlerde aktarılmıştır. Sonuç olarak İbn Âiz'in *el-Meğâzî* eserinin muhtevastaki savaş ve fetih haberleri dışındaki olayları *es-Siyer* eseri başlığında zikredilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. İbn Âiz'in Rivayetleri ve Değerlendirilmesi

İlk dönem kaynaklarından başlayarak taradığımız eserler içinden İbn Âiz'e ait olduğunu tespit ettiğimiz siyer ve meğâzî rivayetleri bu başlık altında bir araya

¹⁶⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 26/252; 56/347; 57/361; 59/158; 65/106.

¹⁶⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 11/44; 12/113; 21/217; 22/242; 40/27.

¹⁶⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 31/301-302.

¹⁷⁰ Hirmâs, "Kitabu'l-Meğâzî li Muhammed b. Âiz", 527-529.

¹⁷¹ Zehebî, *el-İber*, 1/326.

¹⁷² Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3/149; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü 'z-Zâhire*, 2/265.

getirilmiştir. Dijital kütüphaneler üzerinden tarama yapılırken Âiz kelimesinde oluşabilecek harf farklılıklarına dikkat edilerek Muhammed b. Âiz, İbn Âiz, Muhammed b. Âyiz veya Muhammed b. Âid kelimeleri ile senetler incelenmiştir. Rivayetlerin râvilerine bakılarak İbn Âiz'in hoca-talebe ilişkisine, nakledilen rivayetin konusu üzerinden rivayeti aldığı kişiye ve senet zinciri üzerinden haberin müellife aidiyetine bakılmıştır.

İbn Âiz'den nakledilen tüm rivayetlerin hangi eserinde geçtiği net bir şekilde bilinmemekle beraber en kapsamlı eseri olan *el-Meğâzî* kitabında olduğuna dair bazı aktarımlar mevcuttur. Bu durum *el-Meğâzî* eserinin daha önce bahsi geçtiği üzere *es-Siyer* isimli kitabı da içinde barındığı yorumunu doğrular niteliktedir. Nitekim Şâmî *el-Meğâzî* eserinin hacmi hakkında verdiği bilgiye¹⁷³ bakıldığında bu eserin bir bölümünün *es-Siyer* musannefi olmasını doğrular niteliktedir.

Müellifin isminin zikredildiği Hz. Peygamber dönemi rivayetleri dikkatli bir şekilde tetkik edildi. Rivayetleri kronolojik bir şekilde risâlet öncesi, risâlet sonrası Mekke ve Medine dönemlerine dair rivayetler olarak tasnif edildi. Ardından bu rivayetleri İbn İshâk, Vâkîdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd, İbn Ebî Şeybe ve Buhârî gibi müelliflerin eserlerinde bulunan benzer rivayetler ile mukayese edilip değerlendirmelerde bulunuldu. Değerlendirmelerde nakledilen rivayetin mevcutsa sıhhatine, diğer eserler ile arasında ne tür farklılıklar içerdiğine ve sonraki dönem telif edilen karşılaştırmalı nakil dönemi eserlerinde hangi rivayetin tercih edildiğine dikkat ederek neticelendirildi.

2.2.1. Risâlete Kadar Mekke, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Dair Rivayetler ve Değerlendirmeler

Bu başlıkta İbn Âiz'den nakledilen risâlet öncesi Mekke ve Hz. Peygamber'e dair rivayetler nakledilmiştir. Ardından İbn Âiz'e yakın dönemde yaşamış olan müelliflerin aynı konuda rivayetleri mevcutsa aktarılmış ve mukayeseli bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

¹⁷³ Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 4/11.

2.2.1.1. Kusay b. Kilâb'ın Kâbe'yi İmar Etmesi

Bu rivayeti Nüveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb* isimli eserinde İbn Âiz'in *Meğâzî*'sinde Ümmü Seleme aracılığı ile naklettiği Kusay b. Kilâb'ın Mekke yönetimine geçmesi başlığında zikretmiştir:

Mekke'nin yönetimi Kusay b. Kilâb'ın elinde bulunduğu dönemde Kâbe çukur diyebileceğimiz bir konumdaydı ve etrafında ağaçlık bir alan bulunuyordu. Bu yüzden yağmur yağdığı anda oluşan akıntı Kâbe'nin etrafına doluyordu. Hacılar, Mekke'ye geldiğinde bu ağaçlık alanda konaklıyorlardı, onlar gittiklerinde bu alan tekrar yeşeriyordu. Kusay, Mekke'ye geldiğinde ağaçlık alanı kaldırdı ve bu alana Dârünnedve'yi inşa etti. Daha sonra Hubbâ bnt. Huleyl ile evlendi. Kusay, karısına: “Ninene söyle de taşın (Hacerü'l-Esved) nerede olduğunu söylesin.” dedi. Kusay, eşinin ninesine söylemesi konusunda ısrarda bulundu. Nine: “Yemen tarafına doğru çaldıklarını düşünüyorum. Taşı çalanlar ilk önce bir evde saklamışlar. Daha sonra taşı deveyle Yemen tarafına doğru götürmeye çalışırken deve biraz ilerleyip çökmüş, deveyi kaldırıp tekrar yola koyulmuşlar ancak deve tekrar çökmüş, bu durum üç kez tekrarlanmış. Deve ile bu şekilde daha fazla yol alamayacaklarını görünce taşı Mekke'nin güney taraflarında bir noktaya gömmüşler. Size devenin çöktüğü yerleri göstereyim.” diyerek taşı bulmak için demir çubuklarla aramaya yaptılar. Nine, geldikleri en son yeri göstererek kazmalarını söyledi. Kazdıkları bu yerde Hacerü'l-Esved'i buldular. Hacerü'l-Esved'i Mekke'ye getirdiler ve hacıların selamlama yaptıkları yere koydular. Daha sonra Kusay, Kabe'yi yeniden inşa edince taşı Kabe'nin duvarına yerleştirdi. Abdümenâf b. Kusay, künyesi Abdüşşems olup asıl adı Muğire'dir. Abdümenaf ismi ise onun lakabıdır. Bu lakap annesi Hubbâ bnt. Huleyl el-Huzâa tarafından Menât isimli büyük putun hizmetlisi olması için konulmuştur. Babası Kusay, oğlunun isminin Abdimenât bnt. Kinâne ile karışmasından dolayı Abdümenâf demiştir. Menâf kelimesi yükselme anlamına gelir. Kusay son olarak şunları söylemiştir; “Benim dört tane oğlum var. Çocuklarıma ilahlarımın, diğerine inşa ettiğim evin ismi, bir diğerine ise kendi ismimi verdim.”¹⁷⁴

¹⁷⁴ Ahmed b. Abdülvehhâb Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (Kâhire: Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, 2002), 16/30-32.

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn Hişâm (ö. 218/833): Kusay, Huzaa lideri Huleyl'in kızı Hubbâ ile evlendikten sonra Mekke'de yaşanan siyasi olaylarla beraber yönetimi eline almış oldu. Dağınık Kureyşlileri bir araya topladığı için "mücemmi/toplayıcı" lakabıyla anıldı. Dârünnedve'yi yaptı ve burada önemli kararlar aldı. Kusay dört oğluna Abdümenaf, Abdüluzzâ, Abdüddâr ve Abdülkusay isimlerini vermiştir.¹⁷⁵

İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) aktardığı bilgiler İbn Hişâm'la aynı doğrultudadır.¹⁷⁶

Metin değerlendirmesi

Mekke yönetimi Kureyş kabilesinden önce Huzaâlıların elindeydi. Bu dönemde Huzaâlılar ile bir arada yaşayan İsmailoğulları ile evlilikler sonucu akrabalıklar oluşmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) beşinci kuşaktan dedesi Kusay, Huzaâ kabilesinin reisi Huleyl b. Hubşiyye'nin kızı Hubbâ ile evlenmiş ve Mekke'de büyük bir itibar kazanmıştır. Kayınpederinin ölümünden sonra Kusay, Kâbe yönetimini ele geçirmiş ve birçok icraat yapmıştır.¹⁷⁷

Huzaâlılara yenilen Cürhümlüler şehri terk ederken Kâbe'nin duvarından Haceru'l-Esved'i kaçırmış ve toprağa gömüp saklamışlardır.¹⁷⁸ İbn Âiz'in rivayetindeki bilgiye göre Kusay, hanımının ninesinden o yerin bilgisini öğrenmiş ve uzun uğraşlar sonucu bulmuştur.¹⁷⁹ Sonrasında Haceru'l-Esved'i Kâbe'yi imardan geçirirken hacıların selamlama yapacakları köşeye yerleştirmiştir. Bu bilgi taradığımız

¹⁷⁵ Cemâlüddîn Abdümelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 1/162-190.

¹⁷⁶ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, ed. Adnan Demircan, çev. Musa K. Yılmaz, vd. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 1/51-59.

¹⁷⁷ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 29; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf (İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, 1. cilt Siyer)*, ed. Adnan Demircan, çev. Mehmet Akbaş - Musa K. Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 84-85; Ahmet Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî* (İstanbul: Hikmetevi, 2019), 36; Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)* (İstanbul: Ensar, 2021), 91-93.

¹⁷⁸ Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 36; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, 93.

¹⁷⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 16/30-32.

başka kaynaklarda karşımıza çıkmamıştır. Ayrıca Kusay, tavafa başlanılan yerin hizasına Dârünnedve denilen toplantı merkezini inşa etmiştir.¹⁸⁰

Kusay, inandığı putlara ithafen oğullarının Abdümenaf (Menât'ın kulu) ve Abdüluzzâ (Uzzâ'nın kulu) ayrıca inşa ettiği evi ve kendi şahsını kutsallaştırmak için diğer iki oğluna Abdüddâr (Evin kulu) ve Abdülkusay (Kusay'ın kulu) isimlerini vermiştir.¹⁸¹

Sonuç olarak Kusay yapmış olduğu icraatlar ile dağınık halde bulunan Kureyş kabilesini bir araya toplamış ve onları bedevilikten hadarîliğe geçirmiştir. Kabilesini bir araya topladığı için Kureyşliler ona “mücemmi” (birleştirici) ünvanını vermişlerdir.¹⁸² İbn Âiz'in rivayetinde, Haceru'l-Esved'i sakladıkları yerin bilgisini veren yaşlı kadının bu bilgiyi nereden aldığı diğer kaynaklarda geçmemektedir. Rivayetin içeriğindeki bu özgün detay başka rivayetlerde karşılaşmadığımız bir bilgidir.

2.2.1.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Çocuklarının İsimleri

İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Hatice'den Kâsım, Tayyip, Tâhir, Mutahhar, Zeyneb, Rukiyye, Fâtıma ve Ümmü Gülsüm adında çocukları vardır.¹⁸³

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk (ö. 151/768): Hz. Peygamber (s.a.v) ile Hz. Hatice'nin vahiy gelmeden önce Zeyneb, Ümmü Gülsüm, Rukiyye, Fâtıma, Kâsım, Tâhir ve Tayyip isminde çocukları olmuştur.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 29; Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 36; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, 93; Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 1/399.

¹⁸¹ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, 82-83; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 29.

¹⁸² Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 29; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, 91-93.

¹⁸³ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 3/130; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/239; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdulvâhid (Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1976), 4/608.

¹⁸⁴ Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1978), 245.

Daha sonra İbn İshâk, İbn Abbâs kanalıyla; Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Hatice'den doğan kız çocuklarını aynen aktarırken erkek çocuklarını Kâsım ve Abdullah olduğunu nakletmiştir.¹⁸⁵

İbn Hişâm: Hz. Peygamber'in (s.a.v) oğulları Kâsım, Tayyib ve Tâhir. Kızları ise; Rukiyye, Zeyneb, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma.¹⁸⁶

İbn Sa'd: Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Hatice ile evliliğinden sırasıyla Kâsım, Zeyneb, Rukiyye, Fâtıma, Ümmü Gülsüm ve Abdullah isminde çocukları doğmuştur. Abdullah İslâm döneminde dünyaya geldiği için ona Tayyib ve Tâhir isimleri de verilmiştir.¹⁸⁷

Belâzürî (ö. 279/892-93): Hz. Peygamber (s.a.v) ve Hz. Hatice'in evliliğinden Kâsım, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsüm, Fâtıma ve Abdullah isminde çocukları olmuştur. Abdullah aynı zamanda "Tayyib" ve "Tâhir" olarak bilinir.¹⁸⁸

Metin değerlendirmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Mariye'den doğan İbrahim dışındaki tüm çocukları Hz. Hatice'den dünyaya gelmiştir.¹⁸⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Hatice ile olan evliliğinden dünyaya gelen kaç çocuğunun ve isimlerinin ne olduğu konusunda kaynaklarda farklı bilgiler vardır.¹⁹⁰ Genel olarak Hz. Hatice'den dünyaya gelen kız çocuklarının sayısı ve isimleri konusunda ittifak halinde olan kaynaklar, erkek çocukları konusunda farklı görüştedirler. Bu ihtilafın sebebi; Kâsım dışındaki erkek çocukların sayısından kaynaklanmaktadır. Tayyib ve Tahir isimlerinin Hz. Peygamber'in (s.a.v) iki ayrı oğlu mu, yoksa Abdullah'ın lakapları mı olduğu kaynaklarda tartışma konusu olmuştur.¹⁹¹ Birçok kaynağa göre Tâhir ve Tayyip, Hz.

¹⁸⁵ İbn İshâk, *Siretü İbn İshâk*, 245.

¹⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sire*, 1/260.

¹⁸⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/121.

¹⁸⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/469-479.

¹⁸⁹ M.Yaşar Kandemir, "Hatice", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/465-466.

¹⁹⁰ Bu konuda bk. Kevser Özdoğan, "Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den Dünyaya Gelen Çocuklarının Sayısı ve Sırası Üzerine Bir Değerlendirme", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 49 (2018), 185-206.

¹⁹¹ Ahmet Güzel, "Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme", *İSTEM* 19 (2012), 83-84.

Peygamber'in (s.a.v) Abdullah isimli oğlunun sıfatlarıdır.¹⁹² Müellifimiz İbn Âiz ise; Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Hatice'den doğan erkek çocuklarının sayısını diğer kaynaklarda nakledilenlerin aksine dört olduğunu nakletmiştir. İbn Âiz'in bu rivayetinde Kâsım, Tâhir ve Tayyip isminde oğullarının olduğunu ayrıca Mutahhar isminde de bir oğlunun olduğunu aktarmıştır. İbn Âiz'den nakledilen bu rivayetteki Mutahhar ismine dair İbn Hacer, *el-İsâbe* isimli eserinde bir başlık açarak Mutahhar ismindeki çocuğun Tâhir ile aynı çocuk olduğu bilgisini vermiştir.¹⁹³ Kaynaklarda nakledilen Tâhir ismi ism-i mef'ul kalıbında gelerek Mutahhar ismine dönüştüğü ihtimalinin de belirtilmiştir.¹⁹⁴

Bizim bu husustaki kanaatimiz, günümüz tarih kitaplarında tercih edilen ve kaynakların çoğunluğunda geçen Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Hatice ile evliliğinden altı çocuğu olduğu rivayetidir. İhtilafı olan Tayyip ve Tâhir isimlerinin Abdullah'ın İslâmiyet'ten sonra doğduğu için verilen sıfatlar olduğu¹⁹⁵ bilgisi daha çok kabul görmüştür. Mutahhar'ın ise Tâhir isminin sonradan ism-i mef'ul kalıbında söylenmesiyle ortaya çıkmış olduğunu ihtimali de yüksek olduğunu belirtilmiştir.¹⁹⁶ Müellifin naklettiği rivayette aktardığı isimler farklılık arz etse de Tayyip, Tâhir ve Mutahhar isimler Abdullah'ın sıfatı olarak kabul edilmiştir.

2.2.2. Risâlet Sonrası Mekke Dönemine Dair Rivayetler ve Değerlendirmeler

Hz. Peygamber'in vahiyle müjdelenmesi ile beraber hayatına dair bilgiler siyer ve meğâzî kaynaklarında arttığı görülmektedir. Çünkü vahiyle birlikte bir lider haline gelen Hz. Peygamber'in hayatı yanında bulunan kimselerin zihinlerine kaydedilmeye başlanmıştır. Bu başlıkta İbn Âiz'in, Hz. Peygamber'in risalete hazır hale getirilmesi,

¹⁹² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/479; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 4/1819.

¹⁹³ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 6/206.

¹⁹⁴ Özdoğan, "Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den Dünyaya Gelen Çocuklarının Sayısı ve Sırası Üzerine Bir Değerlendirme", 202-203.

¹⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/121; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 1/50; Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân Süheylî, *Er-Ravzü'l-Ünüf ve Meahu's-Sireti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Ömer Abdusselâm es-Selâmî (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2000), 2/156; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, thk. Muzaffer Can, çev. Muzaffer Can (İstanbul: Cantaş Yayınları, 1989), 1/131.

¹⁹⁶ Özdoğan, "Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den Dünyaya Gelen Çocuklarının Sayısı ve Sırası Üzerine Bir Değerlendirme", 203.

ilk vahiyle başlayan davet süreci ve yaşanan olaylara dair rivayetleri aktarılmıştır ve değerlendirmeler yapılmıştır.

2.2.2.1. Hz. Peygamber'in Gördüğü Sâdık Rüyalar

Makrîzî (ö. 845/1442) İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlik vazifesi sâdık rüyalar ile başlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), sâdık rüyaların ilklerinden olan göğsünün yarılması rüyasını şu şekilde anlatmıştır: Mekke'de evimdeyken iki adamın çatının kirişlerini tek tek sökerek içeriye gümüştan bir merdivenle girdiklerini gördüm. Onlardan korktum ve tam yardım isterken bu iki adam beni tuttu ve konuşmamı engellediler. Meleklerden biri göğsümü yardı ve iki kaburgamın arasından elini kalbime doğru daldırdı. Bu durum kapağı sımsıkı olan bir sandığın içine elini sokmak gibiydi. O anda elinin soğukluğunu vücudum da hissediyordum. Daha sonra kalbimi avucunun içine alarak arkadaşına; “Kalbin en hayırlısı bu kalptir” dedi. Diğeri ise; “Bu sâlih bir adamın kalbidir” dedi. Sonra kalbimi tekrar yerine koydular. İki kaburgamı kapağı zor kapanan bir sandık gibi tekrar bir araya getirerek birleştirdiler. Sonra merdivenle geldikleri yere doğru yükseldiler. Ben o esnada uyandım. Evde olduğumu ve tavanda da hiçbir değişikliğin olmadığını gördüm. Sonra bunun bir rüya olduğunu anladım. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu rüyayı eşi Hz. Hatice'ye anlattı. Allah (c.c.) Hz. Hatice'yi onu yalanlamaktan korudu ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.): “Sana müjdeler olsun. Allah'a yemin ederim ki; Rabbin sana hayırdan başka bir şey yapmaz.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hatice'ye rüyasında kalbinin temizlendiğini ve tekrar eski haline getirildiğini anlattı. Hz. Hatice ise; “Sana müjdeler olsun. Vallahi bu da senin için hayırdan başka bir şey değildir.” demiştir.¹⁹⁷

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk, Hz. Peygamber'de nübüvvetin alameti olarak görülen ilk şeyin rüyalarında gördüklerinin sabahın aydınlığı gibi ortaya çıktığı görüşündedir.¹⁹⁸ Ayrıca

¹⁹⁷ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ' Bimâ li'r-Resûl Mine'l-Ebnâ'i ve'l-Ahvâl ve'l-Hafede ve'l-Metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî (Beirut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 8/93-94.

¹⁹⁸ Muhammed İbn İshâk, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî)*, thk. Süheyl Zekkâr, çev. Ali Bakkal (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2018), 174.

İbn İshâk, Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olayının sütanesi Halime'nin yanında iken bir kez gerçekleştiği görüşünü kabul etmektedir.¹⁹⁹

İbn Hişâm: Allah'ın Hz. Peygamber'e nübüvvet ikramını ilk başlattığı şey rüyây-ı sâdikadır (sâdik rüya). Hz. Peygamber, gördüğü rüyalar sabahın aydınlığı gibi ortaya çıkardı.²⁰⁰

İbn Sa'd: Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması hadisesi Benî Sa'd yurdunda sütanesinin yanında yaşanmıştır.²⁰¹

İbn Ebî Şeybe (ö. 235/850): Hz. Peygamber'in sütanesindeyken Cibril (as.) gelip onun göğsünü yarıp kalbini çıkardı ve Zemzem suyuyla yıkadı.²⁰²

Buhârî (ö. 256/870): Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması hadisesini şu şekilde aktarmıştır: “Ben Mekke’de iken evimin tavanı açıldı. Cibril indi ve göğsümü yarıp zemzemle yıkadı. Hikmet ve imanla dolu altın bir kap getirdi. Onu göğsüme boşalttı ve sonra (göğsümü) kapattı. Ardından elimden tuttu ve beni semaya yükseltti...” Hz. Peygamber, rivayetin devamında miraç hadisesinden bahsetmiştir.²⁰³

Metin değerlendirmesi:

Hz. Peygamber'e (s.a.v.), peygamberlik vazifesi ilk olarak sâdik rüyalar ile başladığı konusunda birçok İslâm tarihi kaynağı bilgiler aktarmaktadır. İbn Âiz'in bahsi geçen rivayetinde bu rüyalardan bir tanesinde *şakku's-sadr* hadisesi yaşandığını aktarmıştır. Siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşamış olduğu “şakku's-sadr” hadisesinin yeri, zamanı ve sayısı üzerinde bir ittifak yoktur. Bu konuya dair Hz. Peygamber'in hayatında dört-beş farklı zaman ve mekânda yaşandığı rivayetleri vardır.²⁰⁴ Bu hâdise ile ilgili rivayetlerin ikisi üzerinde daha çok yoğunlaşmıştır. Bunlardan biri sütanesinin yanında iken, diğeri isrâ ve mi'rac öncesinde yaşandığına

¹⁹⁹ İbn İshâk, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, 79-80.

²⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/316.

²⁰¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/137.

²⁰² Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, çev. Ramazan Önal - Ahmet Şen (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 36-37.

²⁰³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîh-i Buhârî (Muhtasarı Tecdî-i Sarîh)*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer (Konya: Hüner Yayınevi, 2014), 1/129-130.

²⁰⁴ Bu konuda bk. Yüksel Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

dair rivayetlerdir. Her iki rivayette de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeytanın etkisinden arındırıldığına dair ispat maksadıyla İnşirah suresinin birinci ayeti irtibatlandırılrsa da bu sûredeki şerh-i sadr kavramı maddi anlamda değil manevi bir itmi'nana ulaştığına işaret ettiği kabul edilmektedir.²⁰⁵ Konuyla ilgili tartışmaları göz önünde bulundurduğumuzda cismanî bir şakku's-sadr hadisesinden ziyade Hz. Peygamber'in göğsünü hikmet ve hakikatle dolduran ruhanî bir delaletin olduğunu ifade edilmiştir.²⁰⁶ Ayrıca İbn Âiz, Abdullah b. Abbas'ın bu konuya dair yorumlarını şu şekilde nakletmiştir: Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) peygamberlik işaretleri olarak sâdık rüyalar ve göğsünün yarılması olaylarını yaşatmıştır. Çünkü hak ağırdır, insan ise zayıftır. Bu sebepten dolayı göğsünün yarılması ile O güçlendirildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) yaşadıklarını Hatice bnt. Huveylid'e anlattı. Allah Onu yalanlamaktan korudu. Hz. Hatice, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Allah'a yemin ederim ki; Rabbin sana hayırdan başka bir şey yapmaz" demiştir.²⁰⁷

2.2.2.2. Hz. Peygamber'in İlk Vahiy Alması

1. Rivayet: Dûlâbî (ö. 310/923) İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

İbn Âiz: Hz. Peygamber'e, Kabe'nin tamir edilmesinden beş sene sonra peygamberlik vazifesi verilmiştir. Peygamberlik vazifesi ile ilgili ilk gördüğü şey sâdık rüyalarıdır. Peygamberlik vazifesi öncesi Hz. Peygamber'in göğsünün temizlenmesi olayı da yaşanmıştır. Çünkü insan zayıftır, hak ise ağırdır. Resûlullah'ın bu yükü kaldırabilmesi için şakk-ı sadr olayı yaşanmıştır. Göğsünün yarılması olayını Hz. Hatice'ye anlatınca eşi O'nu hiç yalanmadı. Daha sonra O'na: "Sana müjdeler olsun. Allah senin hakkında hayırdan başka bir şey dilemez" demiştir. Ona karnının yarıldığını, içinin temizlendiğini sonrasında tekrar yerine konulduğunu söylemiştir. O "Bu da bir hayırdır. Müjdeler olsun" demiştir. Daha sonra Cibril Mekke'nin yukarı taraflarından Hira'da açıktan gelerek elini Hz. Peygamber'in kalbine ve başına koyarak "Korkma" dedi. Sonra Hz. Peygamber'i yakut ve inciyle süslenmiş bir serginin üzerine oturttu. Cibril (as.), Hz. Peygamber'i risâletle müjdeledi. Hatta Hz.

²⁰⁵ Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi* Hz. Muhammed Özel Sayısı (2003), 38-44; Önkal, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 40-61; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, 1/111-112.

²⁰⁶ Güzel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili*, 108.

²⁰⁷ Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ'*, 8/94.

Peygamber'in kalbi mutmain olana kadar anlattı. Daha sonra Cibril (as.), Hz. Peygamber'e "Oku!" emrini verdi. Hz. Peygamber ise; "Nasıl okuyayım?" dedi. O da: "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olanıdır. O, kalemle yazmayı öğretendir."²⁰⁸ Okunan ayetlerden sonra Hz. Peygamber verilen risâlet görevini kabul etti. Sonrasında Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin yanına gelerek daha önce rüyada görüp anlattıklarının gerçeğini yaşadığını bildirdi. Hz. Hatice yine aynı şekilde "Sana müjdeler olsun. Allah sana hayırdan başka bir şey vermemiştir. O'nun verdiği kabul et! Muhakkak ki sen Allah'ın resulüsün." dedi.²⁰⁹

2. Rivayet: İbn Seyyidünnâs, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

İbn Âiz: Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Kabe'nin tamir edilmesinden beş sene sonra peygamberlik vazifesi verilmiştir. Peygamberlik vazifesi ile ilgili ilk gördüğü şey rüyalarıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) kırklı yaşlara geldiğinde Allahû Teâlâ O'nu tüm insanlara ve alemlere rahmet olarak gönderdi. Allah (c.c.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kendisinden önce gönderilen tüm peygamberlere iman etmesini ve doğrulamasını, kendisine muhalefet edene karşı zafer kazanacağına dair söz aldı. Bu söz Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra gelen Mü'minler için de geçerlidir. Allah (c.c.) Hz. Peygamber (s.a.v.) için Âl-i İmrân suresindeki 81. ayetinde şöyle buyurmuştur: "Hani, Allah peygamberlerden, "And olsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz" diyerek söz almış, "Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?" dediğinde onlar, "Kabul ettik" demişlerdi. Bunun üzerine; "Öyleyse şahit olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım" demişti." Allah tüm peygamberlere, kitap ve hikmete iman edenlerden O'nu tasdik etme ve yardım etme sözünü almıştır. Gördüğü rüyalar sabahın aydınlandığı gün gibi ortaya çıkıyordu. Allah O'na uzleti yani tek başına kalmayı sevdirdi. Risâlet vazifesi öncesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) göğsünün temizlenmesi olayı da yaşanmıştır. Göğsünün yarılması olayını Hz. Hatice'ye anlatınca eşi O'na "Sana müjdeler olsun. Allah senin için hayır dışında baş bir şey vermez." demiştir. Ona karnının yarıldığını, kalbinin

²⁰⁸ Alak 96/1-4.

²⁰⁹ Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü't-Tâhire ve'l-Mutahhara*, thk. Sa'd el-Mubârek el-Hasan (Kuveyt: ed-Dârü's-Selefiyye, 1987), 33; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/7-8.

temizlendiğini sonrasında tekrar yerine konulduğunu söylemiştir. O “Bu da bir hayırdır. Müjdelers olsun” demiştir. Daha sonra Cibril O’na açıktan gelerek risâletini müjdeledi. Cibril (as.), Hz. Peygamber’e “Oku!” emrini verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise; “Nasıl okuyayım?” dedi. O da: “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir.”²¹⁰ buyurdu. Okunan ayetlerden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) verilen risâlet görevini kabul etti. Sonrasında Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hatice’nin yanına gelerek daha önce rüyada görüp anlattıklarının gerçeğini yaşadığını bildirdi. Hz. Hatice yine aynı şekilde “Sana müjdelers olsun. Allah sana hayırdan başka bir şey vermemiştir. O’nun verdiği kabul et! Muhakkak ki sen Allah’ın Resulüsün.” dedi. Bu olayları yaşadktan sonra ailesinin yanına dönerken yolda gördüğü her taş ve her ağaç Hz. Peygamber’e (s.a.v.): “es-Selamu aleyke Ya Resûlullah (Sana selam olsun, Ya Resûlullah)” diyerek selam vermiştir. Peygamberlik vazifesi kendisine kat’i bir şekilde verilerek büyük bir feyz elde etmiştir.²¹¹

3. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz’den şu rivayeti nakletmiştir:

Cebrail (as.), Hz. Peygamber’e Mekke’nin yüksek yerlerinden olan Hira mağarasında peygamberliği tebliğ etti. Cebrail (as.) elini Hz. Peygamber’in başına, kalbine ve iki omuz arasına koydu: “Korkma! Ben Cibril’im, Ben Cibril’im” dedi. Sonra O’nu mükemmel bir serginin üzerine oturttu. Hz. Peygamber oturduğu sergiyi dernuk adında yakut ve inciyle süslenmiş bir halıya benzetmiştir. Cebrail (as.) Hz. Peygamber’i Allah’ın risâleti ile müjdeledi ve kalbinin mutmain olmasını sağladı. Sonra Cebrail(as.) “Oku!” dedi. Hz. Peygamber “Nasıl okuyayım?” O da “Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan yarattı. Oku! O sonsuz kerem sahibidir.” Ayetlerini okudu. Hz. Peygamber, Rabbinin risâlet görevini kabul etti. Cebrail (as.) Hz. Peygamber’e risâlet görevinin gizli olmasını istedi. Böylece Hz. Peygamber, arşın sahibi olan Allah’ın Cebrail vasıtasıyla gönderdiği peygamberlik görevini almış oldu. Daha sonra Hz. Peygamber ailesinin yanına dönmek için yola düştü. Yolda O’nu gören her ağaç ve her taş “Sana selam olsun Ya Resûlullah!” diye selam verirdi. Sonrasında Allah’ın büyük bir nimetine ulaşmış ve tam bir inançla evine ulaştı. Eve girince karısı

²¹⁰ Alak 96/1-4.

²¹¹ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-Eser*, 1/100-101.

Hiz. Hatice'ye "Ya Hatice! Daha önce rüyada gördüklerimi sana anlatmıştım. Bugün gerçeğini yaşadım." Diyerek başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Hiz. Hatice "Sana müjdeler olsun. Allah sana hayırdan başka bir şey yapmaz. Allah'ın sana gönderdiklerini kabul et! Çünkü o haktır. Sana müjdeler olsun ki sen Allah'ın Resulüsün." dedi. Daha sonra Hiz. Hatice, Utbe b. Rebia'nın Addâs isminde kölesine geldi. Addâs, Ninevâlı bir Hıristiyan idi. Hiz. Hatice "Ey Addâs! Allah için Cibril hakkında bir bilgin var mı? Varsa bana anlat!" dedi. Addas ise; "Sen Cibril'den mi bahsediyorsun? Rabbimiz kuddüstür. Bu putperest topraklarda Cibril'in bahsi nasıl oldu geçti?" Hiz. Hatice de "Sen bu konuda ne biliyorsun bunu bilmek istiyorum." Deddi. Addas ise şöyle cevap verdi: "Cibril, Allah'ın Musa ve İsa gibi peygamberlere gönderdiği güvenilir elçidir." Bu cevabı aldıktan sonra Hiz. Hatice amcası Varaka b. Nevfel'in yanına gitmek için harekete geçti. Varaka b. Nevfel ve Zeyd b. Amr putperestlikten nefret ederlerdi. Cahiliye devrinde zulmün her çeşidine karşı çıkarlardı ve putların önünde kesilen kurbanların etlerini yemezlerdi. Varaka ve Zeyd hak din arayışına girerek Şam'a kadar gitmişlerdir. Şam'da araştırdıkları dinleri de sevmeyiler. Sonrasında rahiplerle görüştüler. Varaka, rahiplerden aldığı bilgiler üzerine Hıristiyan oldu. Ancak Zeyd b. Amr Hıristiyanlığı benimsemedi. Bunun üzerine görüştükleri rahip "Senin aradığın din buralarda yok. Aradığın Allah'ın dostu İbrahim'in dinidir." Bunun üzerine Zeyd "O nasıl bir dindir?" diye sordu. Rahip ise; "İbrahim'in dini hanif dinidir." dedi ve Hanif dinini Zeyd'e anlattı. Bunun üzerine Zeyd "Ey Varaka, ben İbrahim'in dini üzereyim. Ve İbrahim'in inşa ettiği Kabe'ye doğru secde edeceğim" diyerek ömrü boyunca böyle yaptı. Sonrasında Zeyd b. Amr vefat etti. Varaka b. Nevfel Hıristiyan olarak kaldı ve Zeyd'in ölümü üzerine ağlayarak şu şiiri söyledi:

"Allah'ın dostu Zeyd, nimetler içinde yaşadın.

Sen gerçekten ateşten korunmak istedin.

Öyle bir Rabbe iman ettim ki O'nun benzeri yoktur, dedin.

Dünyayı terk ettiğin gibi dünya da seni terk etti."

Hiz. Hatice, Addâs'ın yanından ayrıldıktan sonra amcası Varaka'nın yanına gelerek Hiz. Peygamber'in başından geçenleri ve Addâs'ın söylediklerini anlattı. Bunun üzerine Varaka "Vallahi yeğenim, bilmiyorum ama senin kocanın ehli kitabın kitaplarında yazılı olan ve bekledikleri peygamberin olacağını umuyorum. Eğer o

bahsi geçen peygamber ise ve o gün hayatta olursam Allah'a yemin olsun ki canımı feda edene dek O'na yardım edeceğim.” diyerek duada bulundu. Varaka b. Nevfel desteğini bu şekilde ortaya koyarak Hıristiyan olarak vefat etti.²¹²

4. Rivayet: İbn Asâkir, benzer konuda İbn Âiz'den şu rivayeti de nakletmiştir:

İbn Âiz: Varaka b. Nevfel'in âkıbeti hakkında sorulan soruyu Hz. Peygamber şu şekilde cevaplamıştır: “Varaka'yı üzerinde beyaz bir elbise ile rüyamda gördüm. Eğer ateş ehlerinden olsaydı beyazlar içinde görmezdim.”²¹³

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Hz. Peygamber'in risâlet alameti olarak görülen ilk şey rüyasında gördüğü her şeyin aynen sabahın aydınlığı gibi gerçek olmasıydı. Sonra ona Allah yalnız kalmayı sevdirdi. Ayrıca peygamberliğine işaret olarak yanından geçtiği her taş ve ağaç kendisine selam veriyordu. Daha sonra Allah, Hz. Peygamber'e Cibril'i göndererek vahyi ulaştırdı. Bu durumu Hz. Peygamber rüyasında yaşadığını bildirmiştir.²¹⁴

İbn Sa'd, Şakk-ı sadr olayının çocukken yaşandığını ve gördüğü rüyaların doğru çıktığı nakletmiştir. İbn Sa'd, Cibril'in (as.) ilk vahiyden önce Hz. Peygamber'e farklı yerlerde seslendiğini ve Hz. Peygamber'in de korkarak Hz. Hatice ile Varaka'ya gittikleri anlatmıştır.²¹⁵

İbn Ebî Şeybe'nin naklettiğine göre Cibril'in Hz. Peygamber'e vahyi getirmesi uyanırken olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber yalnız kaldığında kendisine “Ey Muhammed” diye seslenildiğini bildirmiştir. Yine İbn Ebî Şeybe, Hz. Hatice'nin O'nu sürekli teskin ettiğini ve Hz. Peygamber'in gâipten ses duyduğunu Hz. Ebû Bekir'e anlatmış, Hz. Ebû Bekir'de O'nu Varaka'ya götürerek bilgi aldığı nakletmiş ve *şakk-ı sadr* olayının da çocukken yaşandığını aktarmıştır.²¹⁶

²¹² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/7-9.

²¹³ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/25.

²¹⁴ İbn İshâk, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, 174-176.

²¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/182-184.

²¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 35-36.

Metin değerlendirmesi:

İbn Âiz'in ilk vahye dair aktardığı rivayetlerin içeriğine baktığımızda siyer kaynaklarında nakledilen rivayetlerle genel olarak aynı çerçevede olduğunu görüyoruz. İbn Âiz, Hz. Hatice'nin ilk vahiyden sonra Hz. Peygamber'in durumu ile alakalı Varaka b. Nevfel'le beraber Addâs ile de görüşerek bilgi aldığı nakletmiştir. Hz. Hatice'nin Addâs ile görüştüğünü İbn Hacer de Musa b. Ukbe (ö. 141/758) ve İbn Âiz'den aldığı rivayetlerle belirtmiştir.²¹⁷ Çünkü Utbe veya Şeybe b. Rebîa kardeşlerin kölesi olan Addâs Mekke'de Hıristiyan olarak biliniyor²¹⁸ ve Cibril (as.) konusunda bilgisi olması beklenirdi. Sonuç olarak rivayete göre Hz. Peygamber'in ilk vahye muhatap olması ile ilgili haberleri Hz. Hatice, Varaka b. Nevfel ve Addâs'a anlatmış, her ikisi de Resûlullah'a (s.a.v.) gelen kişinin Cibril (as.) olduğunu söyleyerek Hz. Hatice'yi teselli etmişlerdi.

2.2.2.3. Ebû Zer'in Müslüman Olması

Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Ebû Zer (r.a.), Müslüman olma sürecini şu şekilde anlatmıştır: Biz gariban bir aileydik. Kıtlığın olduğu bir senede kardeşim Üneys ve annemi alarak Necid bölgesindeki akrabalarımızın yanına gittik. Yanlarına gittiğimizde bizleri misafir ettiler. Kabilede bir adam dayıma giderek “Yeğenin Üneys, senin dininde değil ve bize muhalefet etmektedir.” dedi. O sırada develeri gütmeye gittiğimden dolayı sonradan haberleri aldım ve dayımın yanına gittim. Yanına vardığımda bu durumun dayımın kalbinde bir yara bıraktığı gördüm. Dayıma “Allah Üneys'i bu durumdan alıkoymuştur. Biz kötülüklerden uzak dururuz. Maalesef biz şu an zor bir süreçten geçiyoruz. Sizden başka gideceğimiz bir yerimiz de yok.” Sözlerini söyledim ancak yine de annemi ve kardeşimi alarak Mekke'ye gitmek için yola çıktım. Mekke yaklaştığımızda Üneys, Mekkeli Düreyd isimindeki adamla deve karşılığında şiir düellosuna girdi. Yapılan şiir yarışmasında Üneys ile Düreyd kapıştı ancak kimin kazandığına dair net bir sonuca ulaşamayınca bilgin bir kadına gittiler. Kadın yarışmanın sonucunu Üneys lehine verdi. Yarışmayı Üneys kazanınca karşı tarafın

²¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/386.

²¹⁸ Ahmet Önkâl, “Addâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/355-356.

develerini elde etti. Aslında Düreyd hakem olarak gidilen kadını babası ile evlenmesi için teklifte bulunmuş ancak kadın bu teklifi babası çok yaşlı olduğundan dolayı kendisine yakıştıramamıştı ve Düreyd'e karşı bir kırgınlığı vardı. Bu yüzden taraflı davranarak hak etmediği halde Üneys lehine karar verdi.²¹⁹

O sıralar Mekke'de duyulan haberler üzerine önce kardeşimi ne olup bittiğini öğrenmesi için Mekke'ye gönderdim. Kardeşim detaylı bir bilgi öğrenemediği için bizzat kendim Mekke'ye gittim.²²⁰

Daha sonra ben Mekke'ye vardım ve Safa tepesinde Kureş'in büyükleri kendi aralarında bir adamdan bahsediyorlardı. Bahsettikleri adam hakkında kimisi dinden döndüğünü, kimisi cinlenmiş olduğunu kimisi ise şair veya sihirbaz olduğunu söylüyordu. Ebû Zer (r.a.): "Bahsettiğiniz bu adam nerede?" diye sorunca onlarda "Orada görüyorsun" diyerek işaret ettiler. Onlara, bu adamın iddia ettiklerini ben de kabul ediyorum, dedim. Bahsettikleri adama doğru yöneldiğim sırada üzerime çullanıp beni dövdüler. Kabe'nin etrafında yaklaşık otuz gün boyunca sadece zezem içerek burada kaldım. Dolunayın olduğu bir gecede Huzâa kabilesinden iki kadın geldi ve Kabe'yi tavaf etti. Sonra bu iki kadın İsfâf ve Nâile isimli iki puta ibadet ettiklerini söylediler. O esnada Kabe'nin perdesinden başımı çıkararak onlara "beni kocalarınıza götürün" diyerek seslendim. Onlar ise; "-Eğer bizim kocalarımız burada olsalardı, sen bu şekilde konuşamazdın." dediler. Sonra sırtını dönüp giderlerken ben de arkalarından takip ettim. Yolda bu iki kadın Resûlullah ile karşılaştılar. Resûlullah kadınlara neyiniz var diye sordu. Kadınlara, Ebû Zer'den bahsettiler. Resûlullah bu sefer kadınlara dininden dönen o adam şu an nerede diye sordu. Kadınlara, Kâbe'nin perdesinin arasındadır, diye cevap verdi. Resûlullah tekrar kadınlara "Size başka bir şey söyledi mi? diye sorunca, onlarda; "Evet, ağza alınmayacak kötü söz söyledi." dediler. Resûlullah buna tebessüm etti. Kadınlara Resûlullah'ın yanından gidince bu sefer ben yanına gittim. Resûlullah, Ebû Zer'e; "Sen kimsin? Nereden geldin? Seni buraya getiren sebep ne?" sorularını sordu. Ebû Zer, başından geçenleri anlattı. Resûlullah ona ne yiyip içtiğini sorunca o, sadece zezem içtiğini söyledi. Resûlullah,

²¹⁹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Muhammed Muhammed el-Heddâd (Dâru Tıbbiyye, 1409/1988), 146.

²²⁰ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998), 1/246.

“Zemzem suyu hem yiyecektir hem içecektir” dedi. Ebû Bekir o esnada Resûlullah ile beraberdi. Ebû Bekir, Resûlullah’a ona akşam yemeği vermek istediğini söyledi. Resûlullah, kabul ettikten sonra Ebû Bekir, Ebû Zer ve Resûlullah’ı evine götürdü. Ebû Bekir, onlara Taif’in kuru üzümünden ikram etti. Resûlullah (s.a.v.), “Ya Ebû Zer! Sen kavminin yanına dön ve onları Allah’ın dinine çağır. Çünkü ben burada (Mekke’de) sürekli olarak kalmayacağım. Allah bana Hurmalıkların çok olduğunu bir yer, suyu bol ve yüksek bir yer olan Tihâme tarafında bir yere hicret edeceğimin haberi verdi.” Ebû Zer, bu emirden sonra tekrar kardeşinin ve annesinin bulunduğu kavme döndü. Annesini ve kardeşini İslâm’a davet etti ve onlar da bu daveti kabul ederek Müslüman oldular. Daha sonra kavmini de İslâm’a davet etti. Kavmi Ebû Zer’e “Biz seni tasdik ediyoruz ama biz Resûlullah’ı da görmek istiyoruz.” Bu isteklerini Ebû Zer Resûlullah’a ilettiler. Resûlullah da Ğıfar kabilesine gelerek onlarla görüşme yaptı. Ğıfar kabilesi “Ya Resûlullah! Biz Ebû Zer’in anlattıklarını tasdik ettik, Onun iman ettiklerine biz de iman ettik ve senin Allah’ın Resulü olduğuna şahitlik ettik.” dediler. Hz. Peygamber Ğıfar kabilesinin yanından ayrıldıktan sonra Huzâ’a kabilesine uğradı ve onları İslâm’a davet etti. Huzâ’a kabilesi “Ya Resûlullah! Kardeşlerimiz ve müttelikimiz olan Ğıfar kabilesinin kabul ettiğini biz de kabul ediyoruz.” dediler. Resûlullah ise onlara “Allah’a teslim olan selamet bulur, Allah Ğıfar kabilesine mağfiret etsin.” dedi. Ebû Bekir, Ebû Zer’in elini tutarak “Cahiliye devrinde ilahlaştırdığın bir şey var mıydı?” diye sorunca Ebû Zer “Evet, ben güneşi ilah edinmiştim. Güneş beni kavuruncaya kadar ona ibadet ederdim. Bazen de bir gölgede ibadet yapardım.” Ebû Bekir “hangi tarafa yönelerek ibadet ederdin?” diye sordu. Ebû Zer de “Her tarafa dönerek ibadet ederdim. Sonra Allah Teâlâ (c.c.) bana İslâmiyet’e girmeyi nasip etti.” dedi.²²¹

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Ebû Zer, Büreyde ve amcasının oğlu ile insanları Allah’ın dinine çağırarak Hz. Peygamber’i bulmak için Mekke’ye geldiler. O sırada Hz. Peygamber Mekke yakınlarında bir dağda inzivada iken yanına gidip “Biz davet ettiğin şeyi

²²¹ Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, 146-147; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 26/225-226.

öğrenmek için geldik” dediler. Daha sonra Hz. Peygamber kelime-i tevhidi öğretti, onlar da iman ettiler.²²²

İbn Sa‘d, Ebû Zer’in Müslüman olma sürecine yönelik iki farklı rivayet nakletmiştir. İlk rivayet İbn Âiz’in aktardığı bilgilerle aynı çerçevede, ikinci rivayette ise Müslüman olma süreci ilk rivayet kadar uzun olmayıp İbn İshâk’ın rivayeti ile benzerlik arz etmektedir.²²³

İbn Ebî Şeybe, İbn Âiz’in rivayeti ile aynı doğrultuda bilgiler nakletmiştir. İbn Ebî Şeybe, Ebû Zer’in Mekke’de Hz. Peygamber ile tanışmak için beklediği süreyi on gün olarak rivayet etmiştir.²²⁴

Metin Değerlendirmesi

İslâmiyet’in ilk yıllarında Hz. Peygamber’i (s.a.v.) ve başlattığı davet çalışmasını duyup Mekke dışından gelen Ebû Zer’in Müslüman olma süreci ile alakalı aktarılan rivayetlerin içeriği geniş bir muhtevaya sahiptir. İbn Âiz’in naklettiği Ebû Zer (r.a.) rivayetini aynı dönemlerde yaşamış olan İbn Sa‘d ile İbn Ebî Şeybe de eserlerinde aynı içeriklere sahip rivayetler nakletmişlerdir. Ancak Ebû Zer’in Mekke’ye gelmeden önce ailesiyle yaşadığı olayları İbn Âiz daha geniş bir şekilde ele almıştır.

2.2.2.4. Bilâl b. Rebâh’ın Müslüman Olması

İbn Asâkir, İbn Âiz’den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekir inzivaya çekilmek üzere Mekke yakınlarında bir mağaraya giderken yolda Bilâl b. Rebâh ile karşılaştılar. Bilâl, o gün Abdullah b. Cüd’ân’ın koyunlarını güdüyordu. -Bilâl, Mekke doğumlu bir köledir. Abdullah b. Cüd’ân ise yüze yakın kölenin sahibi ve ayrıca zengin birisidir. Allah Teala, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) peygamberlik görevi verince Abdullah b. Cüd’ân kölelerinin çoğunu, Müslüman olmasınlar diye, Mekke dışına göndermişti. Bilâl b. Rebâh’ı koyunları gütmesi için Mekke’de bırakmıştı.- Resûlullah mağaradan çıkarak çobana: “Süt var mı?” diye seslendi. Çoban da “Bunların arasında bir koyunum var,

²²² İbn İshâk, *Hz. Peygamber’in Hayatı ve Gazveleri*, 199-200.

²²³ İbn Sa‘d, *Tabakât*, 4/245-254.

²²⁴ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 51-54.

onun sütünü benim azığım olacak. Ama isterseniz bugün onun sütünü size vereyim” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) koyunu yanına getirmesini istedi. Bilâl koyunu getirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) koyunu bağladıktan sonra bir kap istedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) kap dolana kadar koyunu sağdı ve sütün hepsini içti. Tekrar kap dolana kadar sağdı ve Ebû Bekir (r.a.)’a verdi o da doyana kadar içti. Daha sonra Bilâl için de koyunu sağdı ve sütünü verdi. O da doyana kadar içti. Resûlullah koyunu sağmak isteseydi hala memeleri süt doluydu. Bu esnada Hz. Peygamber (s.a.v.), Bilâl’i İslâm’a davet etti ve Bilâl Müslüman oldu. Resûlullah, ondan Müslüman olduğunu gizlemesini istedi. Daha sonra Bilâl koyunları alarak Mekke’ye döndü. O gün koyunlar normal zamanlardan iki kat fazla süt verdi. Bilâl’in sahipleri koyunları güzel otlattığını ve ertesi günde tekrar aynı yerlere götürmesini istedi. Bilâl üç gün peş peşe koyunlarını aynı yerlere götürdü. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Ebû Bekir’e süt veriyordu ve İslâm’ı öğreniyordu. Bu üç gün sonrasında Ebû Cehil, Abdullah b. Cüd’an’ın ailesine gelerek koyunlarının kilo aldığını ve sütünün çoğaldığını söyledi. Onlar da bunu doğruladı ama niçin böyle olduğunu bilmediklerini belittiler. Ebû Cehil onlara “Sizin bu köleniz var ya İbn Ebi Kebşe’nin yerini biliyor. Onu bir daha aynı yerlerde koyunları gütmesine izin vermeyin!” dedi. Onlar da bir daha izin vermedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) inzivadan sonra Mekke’ye döndü ve Merve tepesinde bir eve saklandı. Bilâl, Müslümanlıktan ayrılmadı ve bir gün Kabe’nin bulunduğu alana girdi. Bilâl sağına soluna baktı fakat kimseyi göremedi. Daha sonra putlara yaklaştı ve onlara tükürerek “Size ibadet edenler gerçekten ziyandadır” sözlerini söylüyordu. Tam da o esnada müşrikler onu izliyordu. Kureyşliler Bilâl’i yakalamak için peşinden koştular. Bilâl sahibi Abdullah b. Cüd’an’ın evine girdi ve saklandı. Daha sonra Abdullah b. Cüd’an’ı evinin önüne gelip çağırdılar ve şunları söylediler: “Sen döneğ misin?” Abdullah da: “Benim gibi bir adama bu denilir mi? Ben Lât ve Uzzâ için yüz deve kesmiş adamım” şeklinde cevap verdi. Kureyşliler ise: “Senin kara kölen şunları yaptı.” diyerek olan biteni anlattılar. Bilâl’i arayıp buldular. Abdullah b. Cüd’an, Bilâl’i tanımadı ve kahyasına “Bunu niye göndermedin? Size Mekke doğumlu yabancı köleleri gönderin” emrini vermemiş miydin? Kahyası da: “Koyunları güdüyordu efendim.” dedi. Zaten Bilâl’i de kâhyadan başka kimse tanımıyordu. Abdullah b. Cüd’an, Ümeyye b. Halef ve Ebû Cehil’e “Alın bu köleyi götürün. Ne yaparsanız yapın.” dedi. Onlar da Bilâl’i alıp Mekke’nin taşlık vadisi olan Batha’ya götürdüler.

Onu sıcak taşlara yatırıp üzerine büyük taşlar koyarak Hz. Peygamber’i (s.a.v.) inkâr etmesini istiyorlardı. Bilâl, “Hayır!” diyerek Allah’ı tevhit etti. Onlar bu işkenceye devam ederken oradan geçen Ebû Bekir durumu gördü ve “Bu siyahi adamdan ne istiyorsunuz? Bu şekilde intikam almaya çalışarak istediğinize ulaşamazsınız.” dedi. Ümeyye b. Halef, yanındakilere dönerek “Ebû Bekir’e daha önce hiç görmediği bir oyun çevireyim mi?” dedi. Daha sonra kahkaha atarak Hz. Ebû Bekir’e “Bu senin dinin üzeredir. Onu bizden satın al!” dedi. Hz. Ebû Bekir satın almayı kabul etti. Fırsatı ele geçiren Ümeyye b. Halef ise “Bu köleye karşılık kölen Fustas’ı bana ver!” dedi. Fustas, Hz. Ebû Bekir’in kölesi aynı zamanda demirciydi. Hz. Ebû Bekir’e yarım dinar vergi verirdi. Hz. Ebû Bekir, Ümeyye b. Halef’e “Eğer bunu istiyorsan kabul ediyorum” dedi. Ümeyye kahkaha atarak “Hayır, Fustas’ı karısıyla beraber vereceksin!” diyerek teklifi arttırdı. Hz. Ebû Bekir bunu da kabul ediyor. Ümeyye b. Halef “Fustas’ın kızını da vereceksin!” dedi. Hz. Ebû Bekir bunu da kabul etti. Daha sonra Ümeyye b. Halef ve “200 dinar da vereceksin!” diye devam etti. Bu sefer Hz. Ebû Bekir “Sen utanmaz yalancı bir adamsın! Sözünde durmuyorsun” deyince Ümeyye, “Lat ve Uzza’ya yemin olsun ki bu istediklerimi verirsen ben de sana bu köleyi veririm.” dedi. Hz. Ebû Bekir istediklerini verdi ve Bilâl’i onlardan aldı.²²⁵

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Ebû Bekir (r.a.), İslâm dinini kabul eden Bilâl’e Ümeyye b. Halef’in işkence yaptığını öğrenince onu satın alıp azat etmiştir.²²⁶

İbn Hişâm: Bilâl b. Rebâh, İslâm’ı kabul ettikten sonra efendisi Ümeyye b. Halef işkence yapıyordu. Bunlara şahit olan Hz. Ebû Bekir, Ümeyye b. Halef’e Bilâl’i azat etmesi karşılığında Bilâl’den daha güçlü ve çalışkan kölesini vermeyi teklif etti. Ümeyye bu teklifi kabul etti. Hz. Ebû Bekir de Bilâl’i aldı ve azat etti.²²⁷

²²⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 10/436-437.

²²⁶ İbn İshâk, *Hz. Peygamber’in Hayatı ve Gazveleri*, 263-264.

²²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/416-418.

İbn Sa‘d: Bilâl b. Rebâh, Müslüman olduktan sonra Ümeyye b. Halef’in şiddetli işkencesine maruz kalmıştır. Bunu göre Hz. Ebû Bekir, onu beş veya yedi ukıyyeye²²⁸ satın aldı ve azat etti.²²⁹

İbn Ebî Şeybe: Müslüman olduğunu açıklayan yedi kişiden biri olan Bilâl’e yapılan işkenceyi gören Hz. Ebû Bekir onu beş ukıyye mukabilinde satın almıştır.²³⁰

Metin Değerlendirme:

Bilâl b. Rebah’ın Müslüman olması ile ilgili İbn Âiz’in rivayetindeki geniş muhteva diğer müelliflerin rivayetlerinde nakledilmemiştir. İlk Müslümanlardan olan Bilâl b. Rebâh’ın Hz. Peygamber (s.a.v.) ile tanışmasına dair detaylı malumat sadece İbn Âiz’in aktardığı rivayette mevcuttur. Bilâl’in işkenceden önce Abdullah b. Cüd’an’ın kölesi olduğu ve ondan Ümeyye b. Halef’e geçtiği bilgisi sadece *Târîhu Dimaşk*’ta İbn Âiz’den nakledilen rivayette geçmektedir. Ancak Abdullah b. Cüd’an’ın bi’setten yaklaşık on yıl önce vefat ettiği²³¹ bilgisine bakıldığında rivayette nakledilen bu bilginin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Bilâl’in, Benî Cumah’tan bir adamın veya Ümeyye b. Halef’in kölesi olduğu bilgisi rivayetlerde nakledilmiştir.²³²

Bilâl-i Habeşî’nin İslâm’la nasıl tanıştığına dair malumat rivayetlerde çok nakledilmemiştir. Hz. Bilâl ile ilgili bilgiler daha çok Müslüman olmasından dolayı yapılan işkence ve sonrasında Hz. Ebû Bekir’in onu satın alıp azat etmesi, şeklinde aktarılmıştır. Ayrıca Hz. Ebû Bekir’in Bilâl’i Ümeyye b. Halef’ten satın alması veya takas yapması normal bir alışveriş şeklinde olmadığı ve Bilâl’i değerinin birkaç katı üzerinde yapıldığı hemen hemen çoğu rivayette anlatılmaktadır. Ancak İbn Âiz’in rivayetinde kölelerin karşılıklı olarak sadece başa baş değişim yapılmadığı, Ümeyye

²²⁸ Ukıyye, eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimidir. 1 ukıyye, 40 dirheme (yaklaşık 28 gr. altın) tekabül eder. Bu konuda bk. Cengiz Kallek, “Ukıyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/67-68.

²²⁹ İbn Sa‘d, *Tabakât*, 3/263-265.

²³⁰ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), 49-50.

²³¹ Mustafa Fayda, “Abdullah b. Cüd’an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/93-94.

²³² Mustafa Fayda, “Bilâl-i Habeşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/152-153; M. Bahaüddin Varol, “Ümeyye b. Halef”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/305-306.

b. Halef'in beraberinde birçok şey istemesi de nakledilen bilginin ayrı ehemmiyet taşıdığını göstermektedir.

2.2.2.5. Hz. Ömer'in Müslüman Olması

1. Rivayet: İbn Seyyidunnâs, İbn İshak'tan Hz. Ömer'in Müslüman olma sürecini naklettikten sonra İbn Âiz'den de şu eklemeleri yapmıştır:

Hz. Ömer'in Müslüman olması Tâ-hâ suresini okuyarak olmuştur. “Ona inanmayan ve kendi tutkularının peşinden gidenler sakın seni ona inanmaktan alıkoymasın, sonra sen de helâk olursun!”²³³ ayetini okuyunca Kelime-i Şahadet getirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Daru'l Erkam'da iken Hz. Ömer çıkıp geldi. Sahabeler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Ömer b. Hattab'ın geldiğini haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de “İzin verin gelsin. Eğer hayırsa hidayet bulacaktır, hayır değilse biz ona yeteriz.” dedi. Bu cümle hakkında İbn Âiz şunu söylemiştir: Bu cümleyi Hz. Peygamber (s.a.v.) değil, Hz. Hamza dile getirmiştir. Hz. Ömer'in (r.a.) Müslüman olma süreci hakkında diğer bir rivayet ise şu şekildedir: Âs b. Vâil üzerinde cübbe ve ipek bir gömlek ile Hz. Ömer'in (r.a.) yanına geldi. O sıralarda Hz. Ömer (r.a.) biraz korkuyordu. Âs b. Vâil, Hz. Ömer'e (r.a.) “Sana ne oluyor?” diye sordu. Hz. Ömer ise “Müslüman olduğumdan dolayı kavminin beni öldüreceği söyleniyor.” Âs b. Vâil ise; “Böyle bir şey yok, kimse sana karışamaz” dedi. Daha sonra Âs b. Vâil vadiye geldiğinde oğlu Amr'ı nabız yoklaması için insanlar arasına gönderdi. Amr b. Âs, oradakilere; “Ne istiyorsunuz?” diye sordu. Onlar da: “Ömer dininize muhalefet etti.” Amr onlara dedi ki: “Ona karışmayın ve geri dönün.” Onlar da geri döndü.²³⁴

2. Rivayet: İbn Seyyidunnâs, Hz. Ömer'in Müslüman olma sürecine dair diğer rivayeti de İbn Âiz'den şu şekilde nakletmiştir:

İbn Âiz naklettiği haberde Ömer b. Hattâb şunları anlamıştır: Bir gün Hz. Peygamber'e karşılık vermek için yola çıktım. Hz. Peygamber (s.a.v.) o esnada Kabe'ye gitmişti. Onun arkasına geçtim. O, Hakka suresini okuyordu. Hayretle Kur'an-ı Kerim'i dinledim. İçimden “Kureyşlilerin şiirleri gibi, bu bir şair sözüdür.” dedim. O esnada Hz. Peygamber “Kur'an elbette değerli bir elçinin sözüdür. O bir şair

²³³ Tâ-hâ 20/16.

²³⁴ İbn Seyyidunnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 1/145.

sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!”²³⁵ ayetlerini okudu. Sonra yine içimden: “Bu bir kâhin sözüdür çünkü içimden geçirdiğimi bildi.” dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.) devamında: “O bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!”²³⁶ ayetini okuyarak sureyi sonuna kadar okudu. Bu esnada İslâm kalbimin her bir noktasına yerleşti.²³⁷

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Hz. Ömer (r.a.), Habeşistan’a hicret için hazırlanan Müslümanlara “Allah yardımcınız olsun” demiş, bunu duyan muhacir bir kadın Hz. Ömer’in (r.a.) Müslüman olacağına dair umutlu olduğunu belirtmiştir. Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber’i (s.a.v.) öldürmek için yolda giderken daha önce Müslüman olan Nuaym b. Abdullah ile karşılaşmıştır. Nuaym, Hz. Peygamber’e haber vermek için zaman kazanma adına Ömer’e kız kardeşinin Müslüman olduğu bilgisini vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer kız kardeşinin evine giderek onlara sert müdahalelerde bulunmuştur. Aralarında yaşanan diyalogdan sonra Tâ-hâ suresini okumuş ve Hz. Peygamber’in yanına giderek iman ettiğini belirtmiştir. Hz. Ömer’in (r.a.) Müslüman olmasından sonra müşriklerden bazıları münakaşa yaşamış orada bulunan Âs b. Vâil, Hz. Ömer’e karışmamalarını söylemiş ve onların herhangi bir şey yapmalarına engel olmuştur.²³⁸

İbn Hişâm, İbn İshâk’ın rivayeti ile aynı doğrultuda bilgi nakletmiştir.²³⁹

İbn Sa’d: Hz. Ömer, kız kardeşinin evinde Tâ-hâ suresi okuduktan sonra Dâru’l-Erkâm’a giderek Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ömer Müslüman olmadan önce hidayeti için dua etmiştir.²⁴⁰

İbn Ebî Şeybe: Bir gece Hz. Ömer (r.a.) Kâbe’nin etrafında iken Hz. Peygamber (s.a.v.) Hicr’e girdi ve ibadet etti. Hz. Ömer daha önce hiç duymadığı sözler işitiyordu. Daha sonra Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.v.) takip etmeye başladı bunu Hz. Peygamber’i fark edince “Ey Ömer! Beni gece gündüz rahat bırakmıyorsun.”

²³⁵ Hâkka 69/40-41.

²³⁶ Hâkka 69/42.

²³⁷ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-Eser*, 1/145-146.

²³⁸ İbn İshâk, *Hz. Peygamber’in Hayatı ve Gazveleri*, 251-258.

²³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/454-463.

²⁴⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, 307-310.

dedi. Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine beddua etmesinden korktuğu için kelime-i şehâdet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) imanını gizli tutmasını tavsiye etse de Hz. Ömer (r.a.) iman ettiğini saklamayacağını belirtti.²⁴¹

Metin Değerlendirmesi:

Hz. Ömer'in (r.a.) hidayetinin nasıl olduğuna dair rivayetleri incelediğimizde birbirinden farklı iki olay nakledilmiştir. Bu rivayetlerin her ikisini de İbn Âiz nakletmiştir. Diğer müelliflerin naklettiği rivayetlerle İbn Âiz'in naklettiği bilgiler aynı doğrultudadır. Her iki rivayette de Hz. Peygamber'in "Ey Allah'ım, sen İslam dinini Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile güçlendir."²⁴² hadisi nakledilmiş ve her iki rivayet kaynaklarda meşhur hale gelmiştir. Ancak nakledilen rivayetlerden ikincisi tercihe şâyan görülmektedir.²⁴³

2.2.2.6. Habeşistan'a Hicret

1. Rivayet: İbn Hacer, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Ca'fer b. Ebû Tâlib eşi Esmâ bnt. Umeys ile Habeşistan'a hicret etmiş ve orada Abdullah ve Muhammed isminde çocukları dünyaya gelmiştir.²⁴⁴

2. Rivayet: İbn Asâkir, diğer bir rivayette ise İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Ca'fer b. Ebû Tâlib ile Habeşistan'a Adiy b. Kâ'b oğullarından Abdullah b. Nadle, Zühre oğullarından Ma'mer b. Abdullah hicret etmiştir.²⁴⁵

3. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Ayyâs b. Ebi Rebia'nın oğlu Abdullah Habeşistan topraklarında doğdu.²⁴⁶

²⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 54.

²⁴² İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 182; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/459; Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî el-Basrî İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001), 3/249; Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: Dârü'l-Maârif, 1387/1967), 4/133.

²⁴³ Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/44; Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 92.

²⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/36.

²⁴⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/213.

²⁴⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 31/387.

4. Rivayet: İbn Mende (ö. 395/1005) İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

İkinci Habeşistan hicretine Cümh b. Amr oğullarından Hâris b. Ma'mer ve karısı Binti Maz'un b. Habib katılmıştır. Habeşistan topraklarında Hâtıb b. Hâris doğmuştur. Hâtıb'ın oğlu Muhammed de burada doğmuştur.²⁴⁷

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk, rivayetlerinde Habeşistan hicretlerini birbirinden ayırmamış, hicretlere katılan toplam 36 kişinin ismini zikretmiştir.²⁴⁸

İbn Hişâm da aynı şekilde Habeşistan hicretine katılanları zikretmiş ancak hicretleri birbirinden ayırmamış 83 kişinin ismini zikretmiştir.²⁴⁹

İbn Sa'd, Habeşistan'a yapılan ilk hicrete 16, ikinci hicrete ise 101 kişi katıldığını nakletmiş ve birinci Habeşistan hicretine katılanların isimlerini zikretmiştir.²⁵⁰

İbn Mende'nin naklettiğine göre İbn Âiz'in rivayetindeki son cümle doğru değildir. Hâtıb b. Hâris Habeşistan'da doğdu. Ardından Muhammed de burada doğdu. Hâtıb ve Muhammed kardeşlerdir.²⁵¹

Metin değerlendirmesi:

Habeşistan hicretlerine katılanların isimleri ve sayıları konusunda tarihçiler arasında farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıkların temel sebepleri iki ayrı hicretin yapılması ve ikinci hicrete katılanların sayının çok olmasından kaynaklanmaktadır. Müellifimiz İbn Âiz'inde de farklı eserlerde nakledilen rivayetlerinde Habeşistan hicretlerine katılan sekiz kişinin ismini nakletmiştir. Bu isimler diğer müelliflerin naklettiği isimlerle benzerlik arz etmektedir.

²⁴⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk İbn Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabri (Matbaatu Cami'atu'l-İmâratu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide, 1426/2005), 373.

²⁴⁸ İbn İshâk, *Hiz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, 242-247.

²⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/426-436.

²⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/191-196.

²⁵¹ İbn Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 372.

2.2.2.7. İsrâ Olayı

İbn Şahin (ö. 385/996) İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) hicretten bir sene önce bir gecede Beyt-i Makdis'e götürmüştür ve bu gecede Allah (c.c.) namazı farz kılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de iken Kâbe ile Mescid-i Aksâ'yı aynı istikamete denk getirerek oraya doğru namaz kıları. İsrâ olayının Mekke'de yaşandığı bilgisi kesindir.²⁵²

Ayrıca İbn Âiz, Abdullah b. Zeyd el-Ensâri ile Ömer b. Hattâb'ın gördüğü rüyalar sonrasında ezanın okunması olayının ise Medine'de yaşandığını nakletmiştir.²⁵³

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk, isrâ ve mi'râc olayının Mekke'de yaşandığını ve namazın bu gecede farz kılındığını nakletmiştir. Ayrıca İbn İshâk, bu hadisenin Hz. Âişe'den naklettiği rivayete ruhen de yaşanmış olabileceğine işaret etmiştir.²⁵⁴

İbn Hişâm, isrâ ve mi'râc hadisesini farklı kişilerden aldığı rivayetlerle Mekke'de yaşandığını nakletmiştir. İbn Hişâm'ın rivayetlerine baktığımızda isrâ ve mi'râcın birbiri ardınca gerçekleştiğini ancak olayın ruhen ve bedenen olabileceğine dair argümanları içinde barındırdığını görürüz.²⁵⁵

İbn Sa'd, İsrâ ve Mirâc hadisesini farklı zamanlarda gerçekleşen ayrı olaylar şeklinde nakletmiştir. Mirâc olayını Hz. Peygamber (s.a.v.) hicretten on sekiz ay önce öğle vaktinde evinde uykudayken yaşamış ve bu olayda beş vakit farz kılınmıştır. İsrâ olayına ise Hz. Peygamber (s.a.v.) fiziksel olarak katıldığı ve orada yaşadıklarına dair malumat nakledilmiştir.²⁵⁶ Ayrıca Medine'de Ensâr'dan Abdullah b. Zeyd'e ezan rüyasında gösterilmiş, o da gelip Hz. Peygamber'e (s.a.v.) durumu anlatmıştır.²⁵⁷

²⁵² Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî İbn Şahin, *Nâsihu'l-Hadis ve Mensûhuh*, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyri (Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1408/1987), 178.

²⁵³ İbn Şahin, *Nâsihu'l-Hadis ve Mensûhuh*, 178.

²⁵⁴ İbn İshâk, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, 393-394.

²⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/524-538.

²⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/200-202.

²⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/608.

İbn Ebî Şeybe, İsrâ ve miraç olayını detaylı bir şekilde farklı kişilerden aldığı rivayetlerle nakletmiştir.²⁵⁸

Metin Değerlendirmesi:

İsrâ ve mi'râc hadisesi hakkında müellifimiz İbn Âiz'in rivayeti diğer birçok müellifin naklettiği rivayetleri destekler niteliktedir. İsrâ ve mi'râcın Mekke'de ve bir gecede gerçekleştiği bilgisi çoğu tarihçinin kabul ettiği görüş olmakla birlikte olayın ruhen veya bedenen yaşandığı konusunda ihtilaf vardır. İbn Âiz'in, bu konunun nasıl olduğuna dair açık bir rivayeti yoktur.

Hiz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'de iken kiblesini Kâbe'yi ve Mescid-i Aksâ'yı aynı hizaya alarak tayin etmeye çalışmıştır. Ancak Medine'ye hicretten sonra bunun mümkün olmamasıyla beraber Hiz. Peygamber (s.a.v.) Kabe'ye döndürülmeyi istiyordu. Allah (c.c.) Bakara Suresinin 144. ayetiyle kibleyi Kâbe olarak tayin etmiştir.²⁵⁹ Medine'ye hicretten sonra bazı sahabiler ezanı rüyasında görmüş ve gelip Hiz. Peygamber'e anlatmıştır ve bunun üzerine ezan her namaz vakti için okunmaya başlanmıştır.²⁶⁰

2.2.2.8. Akabe Biatı

Zehebî İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

İbn Âiz: İlk Akabe biatı hakkında Ubâde b. Sâmit şöyle demiştir: “Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) hem sevinçte hem de kederde itaat edeceğimize, darlıkta ve bollukta infak edeceğimize, iyilikleri emredip kötülükleri nehy edeceğimize, Allah için hiçbir kınayıcının kınamasından korkmadan hakkı söyleyeceğimize, Yesrib'e geldiğinde Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) yardım edeceğimize ve çoluk çocuğumuzu nasıl koruyorsak O'nu da öyle onlara neyi emretti ise koruyacağımıza dair Akabe'de biat ettik.” Hiz. Peygamber (s.a.v.) de: “Bunların hepsine karşılık size cennet vardır” dedi.²⁶¹

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

²⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî* (Hiz. Peygamber ve Dört Halife), 42-48.

²⁵⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1067.

²⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/608.

²⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/241; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1/292.

İbn İshâk ve İbn Hişâm: Birinci Akabe biatına on iki kişi katılmıştır. Bu sahabeler arasında olayı bize rivayet eden Ubâde b. Sâmit de vardır. Hz. Peygamber (s.a.v) ile kadınlar biatı²⁶² üzerine biatleştiler. Çünkü o zaman henüz savaş izni ile ilgili hüküm inmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), onlara neyi emretti ise kabul ettiler ve O da bu söze bağlı kalmalarına karşılık cennet müjdesi vermiştir.²⁶³

İbn Sa'd: Bu konu ile ilgili rivayeti yine Ubâde b. Sâmit nakletmiştir. İbn Hişâm'ın eserine aldığı rivayetle aynı doğrultudadır.²⁶⁴

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Birinci Akabe biatını aynı bilgiler çerçevesinde Ubâde Sâmit'ten nakletmiştir.²⁶⁵

Metin Değerlendirmesi:

Müellif İbn Âiz'in Birinci Akabe biatına dair Ubâde b. Sâmit'ten naklettiği rivayet ile diğer müelliflerin rivayetlerine baktığımızda aynı çerçevede değildir. İbn Âiz'in naklettiği biat sözleri hemen hemen aynı dönemde yazılmış diğer tarih kitaplarına baktığımızda aslında İkinci Akabe biatında zikredilen cümlelerdir.²⁶⁶ Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yapılan iki biat içerik açısından birbirinden farklılık arz etmektedir. İbn Âiz'den aktarılan bu rivayeti Zehebî Birinci Akabe biatı başlığında farklı bir rivayet olarak zikretmiştir. Ancak müellifimiz İbn Âiz'in rivayeti aktarırken İkinci Akabe biatıyla karıştırmış olduğu kanaatindeyiz.

2.2.3. Medine Dönemine Dair Rivayetler ve Değerlendirmeler

Bu başlık altında Medine dönemi ait olayları aktarıp değerlendirmelerde bulunacağız. Rivayetler kronolojik olarak sıralanmıştır. Rivayetlerin konusu genellikle askerî faaliyetler alakalı olup İbn Âiz'in *el-Meğâzi* eserinin muhtevasını oluşturduğu kanaatindeyiz.

²⁶² Biatın içeriğinde savaşa dair bir olmamasından dolayı kadınlar biatı denilmiştir. Sahabeler, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, hırsızlık yapmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, çocukları öldürmeyeceklerine, iftirada bulunmayacaklarına ve isyan etmeyeceklerine dair Hz. Peygamber'e (s.a.v.) biatta bulunmuşlardır. Bu konuda bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/574; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/206-207; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1049.

²⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/574.

²⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/206-207.

²⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1049.

²⁶⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/586-588; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/207-210.

2.2.3.1. Medine'ye Hicret

İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Rebûlevvel ayının on ikisinde pazartesi günü Medine'ye teşrif etmiştir ve Medine'de 10 yıl kalmıştır. İbn Âiz, bu rivayeti hem Velîd b. Müslim'den hem de Vâkidî'den aynı şekilde nakletmiştir.²⁶⁷

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkidî: Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Medine'ye hicretinin Rebûlevvel'in ikisinde veya on ikisinde olduğuna dair iki rivayet vardır. Bunlardan on iki Rebûlevvel tarihi daha doğrudur.²⁶⁸

İbn Hişâm: Hz. Peygamber (s.a.v.), Rebûlevvel ayının on ikisinde pazartesi günü kuşluk vaktinde sıcaklığın şiddetinin arttığı bir saatte Medine'ye varmıştır.²⁶⁹

İbn Sa'd: Hz. Peygamber (s.a.v.), hicret için Rebûlevvel ayının dördünde pazartesi gecesini Sevr mağarasından çıktı ve ayın on ikisinde Medine'ye teşrif etti.²⁷⁰

İbn Ebî Şeybe: Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde kendisinin on yaşında olduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde ise yirmi yaşında olduğunu söylemiştir. Sahabeden Mahled (veya Muhalled) ise oğlu Mesleme'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman doğduğunu ve vefat ettiğinde on yaşında olduğunu bildirmiştir.²⁷¹

İbn Asâkir: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye geliş tarihini Rebûlevvel ayının on beşinci günü olan pazartesi olduğunu zikreden rivayetler de mevcut ancak İbn Âiz'in rivayet ettiği gün daha doğrudur.²⁷²

²⁶⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 1/48.

²⁶⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, thk. Marsden Jones, çev. Musa K. Yılmaz (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014), 1/48.

²⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/652.

²⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 220-221.

²⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 65.

²⁷² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 1/48.

İbn Kayyım el-Cevziyye: Peygamberliğin on üçüncü senesinin başında Rebûlevvel ayının on ikisinde pazartesi günü Hz. Peygamber (s.a.v.) Kûba'ya vardı.²⁷³

Metin değerlendirmesi:

Hz. Peygamber (s.a.v.), hicret için Mekke'den çıktıktan sonra Sevr mağarasında Hz. Ebû Bekir ile üç gün gizlenmişlerdir. Daha sonra sekiz günlük yolculuktan sonra Yesrib'e bir saatlik mesafedeki Kûba köyüne ulaştılar. Hz. Peygamber burada bazı rivayetlere göre on dört gün kalmış²⁷⁴ bazı rivayetlere göre Mekke'den gelecek Hz. Ali'yi ve diğer muhacirleri beklemek için birkaç gün kalmıştır.²⁷⁵ Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) on iki Rebûlevvel tarihinde Kûba köyüne mi yoksa Medine'ye mi ulaştığı bilgisi ihtilafıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kûba'dan Medine'ye hareket ettiği günün cuma günü olduğu bilgisi siyer kitaplarında mevcuttur.²⁷⁶ Sonuç olarak bu konuya dair günümüz gelişmiş takvim uygulamaları ile yapılan hesaplamada 12 Rebûlevvel 1/24 Eylül 622 tarihinin cuma günü olduğunu görmekteyiz. Gelişmiş takvim uygulamaları ile müelliflerin aktardığı rivayetler kıyas yapıldığında tarih konusundaki ihtilafı alan netleştirecektir. Ayrıca İbn Âiz'in ile İbn Ebî Şeybe'nin aktardığı rivayetleri incelediğimizde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'de geçirdiği sürecin on yıl olduğu bilgisinin genel bir hesaplama olup detaylı bir bilgi ifade etmediğini görmekteyiz.

2.2.3.2. Hicret Sonrası İlk Faaliyetler

İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye hicret ettikten sonra Ensâr'dan çevredeki Arap kabileleri ile yapmış olduğu savaş ve barış halinde beraber hareket edileceğine dair anlaşmaları bozmalarını istemiştir. Hatta Hz. Peygamber, o kabilelerle her an savaş olabileceğini söylemiştir. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine

²⁷³ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1060.

²⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/223; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1060.

²⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/656; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, 1/225.

²⁷⁶ İlk cuma namazı, Kûba'dan Medine'ye doğru hicret ederken Ranuna Vadisi'nde Benî Sâlim yurdunda kılınmıştır. Bu konuda bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/656; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/224.

civarındaki kabilelere seriyyeler göndermeye başlamıştır. Yirmi küsur seriyye gönderen Hz. Peygamber, seriyyenin amacına göre asker sayısını değiştirmiştir. En kalabalık seriyye ise Zeyd b. Harise komutanlığındaki altı bin kişilik Mûte Seriyyesidir.²⁷⁷

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Hz. Peygamber (s.a.v), ilk seriyyeyi Medine'ye hicretten yedi ay sonra Kureyş kervanına karşı çıkarmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hazırlayıp gönderdiği toplam kırk yedi seriyye vardır.²⁷⁸

İbn Hişâm: Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye hicretten sonra savaş hazırlıkları yaptı. Allah'ın emrettiği cihadı gerçekleştirmek için ilk olarak Arap müşriklerle mücadele etmek üzere Medine çevresine gazve ve seriyyeler düzenledi. Ayrıca Mûte Seriyyesi'nde Müslümanların sayısı üç bin kişidir.²⁷⁹

İbn Sa'd: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine dışına gönderdiği seriyye sayısı kırk yedidir. Hz. Peygamber (s.a.v) ilk gazve ve seriyyelere sadece Muhacirlerden asker almıştır. Çünkü Ensâr yapılan biatte sadece kendi yurtlarında onu koruyacaklarına söz vermişlerdir.²⁸⁰

Metin değerlendirmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicretle beraber orada bir devlet yapılanmasına gitmiştir. Toplumsal düzeni; dinî, siyasî, askerî, hukukî ve iktisadî açılardan sağlamak için Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı uygulamaları ve normları hayata geçirmeye çalışmıştır. Hicretten sonra Hz. Peygamber, Medine'deki yapıyı göz önüne alarak Medine Vesikası ve Ensâr-Muhacir kardeşliği ile toplumu birbirine karşı sorumlu tayin etmiştir.²⁸¹ Savaş izni verildikten²⁸² sonra çevreden gelebilecek tehditlere karşı seriyyeler ve gazveler düzenlemiştir. Seriyye sayısı konusunda İbn Âiz

²⁷⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 19/359.

²⁷⁸ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/48-54.

²⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/180-200.

²⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/2-7.

²⁸¹ İsmail Hakkı Atçeken, *Asr-ı Saadet'te Yahudilerle Münasebetler (Mekke ve Medine Dönemi)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023), 94-97.

²⁸² Hicretin 1.yılıının sonuna doğru Hac Sûresi'nin 39-40. âyetleri ile savaşa izin verildi. Bu konuda bk. Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 115.

yirmi kûsür olduğunu belirtmiş olsa da Vâkıdî ve İbn Sa'd'a göre yirmi yedi gazve, kırk yedi seriyye yapılmıştır.²⁸³ Ancak gazve ve seriyye sayılarına dair bazı müellifler farklı rakamlar zikretmişlerdir. Bunun sebebi ise yapılan seferde çatışma olup olmaması veya savaş niyetiyle çıkılıp çıkılmaması ile ilgilidir.²⁸⁴

2.2.3.3. Abdullah b. Cahş Seriyyesi

Ebû Nuaym el-İsfahânî, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Safvan b. Beydâ'yı Ebvâ tarafında bulunan Abdullah b. Cahş Seriyyesi'ne göndermiştir. Seriyyede ganimet elde edildi. Ayrıca seriyye hakkında: "Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennemin dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar."²⁸⁵ ayeti nazil oldu.²⁸⁶

Ayrıca İbn Seyyidünnâs, İbn Âiz'den naklettiğine göre seriyye hakkında Abdullah b. Cahş şu dizeleri dile getirmiştir:

*Haram ayda adam öldürmeyi büyük günah sayıyorsunuz,
Halbuki ondan daha büyüğü, bunu iddia eden kişi doğruyu bilse,
Sizin Muhammed'in söylediği şeyden menetmenizdir.
Ve onu inkâr etmeniz. Allah ise gören ve bilendir.
Sizin, Allah'ın mescidinden ehlini çıkarmanızdır ki,
Kabe'de Allah için secde eden hiçbir kimse görülmesin (daha büyük bir günahtır).
Her ne kadar öldürmeyle bizi ayıpladınız ise de,
Haddi aşan ve kıskanan herkes İslâm hakkında asılsız şeyler söylese de,
Savaşı ilk başlatan İbn-i Hadramî'ye hak ettiği cezayı verdik.*

²⁸³ Vâkıdî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi), 1/48-54.

²⁸⁴ Önkâl, Muhtasar Siyer-i Nebî, 116.

²⁸⁵ Bakara 2/217.

²⁸⁶ Ebû Nuaym, Ma'rîfetü's-Sahâbe, 3/1504; İbn Asâkir, Târihu Dimaşk, 24/177.

*İnat edip gelmeyen Abdullah'ın oğlu Osman'ı boynuna taktığımız bir kemerle sürüklüyorduk.*²⁸⁷

İbn Âiz, seriyyeye Süheyl'in yerine kardeşi Safvan b. Beydâ'nın katıldığını ve diğer rivayetlerde seriyyeye Ukkâşe b. Mihsan ve Hâlid b. Bükeyr'in seriyyeye katılmadığını nakletmiştir.²⁸⁸

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkîdî: Hz. Peygamber (s.a.v.) Abdullah b. Cahş komutasındaki seriyyeyi Kureyş kervanını gözetlemesi üzere gönderdi. Seriyye ile Kureyş kervanındakiler arasında çatışmada bir müşrik öldü, ayrıca iki esir ve ganimet elde edildi. Olay haram aylardan olan Recep ayının son gününde yaşandığından dolayı insanlar arasında çokça konuşuldu. Bunun üzerine Bakara 217. ayeti nazil oldu.²⁸⁹

İbn Hişâm ve İbn Sa'd, Abdullah b. Cahş seriyyesi ile alakalı Vâkîdî ile aynı doğrultuda rivayet aktarmışlardır. Müslümanlar ilk defa ganimet elde etmişlerdir ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk humus (beşte bir) taksiminden pay almıştır. Ayrıca bu seriyye hakkında Hz. Ebû Bekir veya Abdullah b. Cahş'ın şiir söylediğini nakletmiştir.²⁹⁰

Metin Değerlendirmesi

Müslümanların ilk seriyyelerinden olan Abdullah b. Cahş seriyyesi hakkında İbn Âiz'in naklettiği rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) Safvan b. Beydâ'yı sonradan seriyyeye gönderdiği bilgisi mevcuttur. Ancak bu bilgi başka hiçbir rivayette karşımıza çıkmamaktadır. Nitekim İbn Mende bu rivayette İbn Âiz'in tek kaldığını nakletmiştir.²⁹¹ İbn Âiz, İbn Hişâm'ın rivayetinin aksine seriyyeye Süheyl'in yerine kardeşi Safvan b. Beydâ'nın katıldığını ve Ukkâşe ve Halid'in seriyyeye katılmadığını nakletmiştir. Ancak seriyye katılanların ismini veren birçok müellif Ukkâşe'nin katıldığını hatta saçını kazıttığını ve Halid b. Bükeyr'in de katıldığını

²⁸⁷ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 1/266.

²⁸⁸ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 1/266.

²⁸⁹ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/59-66.

²⁹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/194-202; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6-7.

²⁹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 24/177.

nakletmişlerdir.²⁹² Seriyeye katılanlar hakkında müellifimiz İbn Âiz'in farklı aktarımları onu rivayetinde tek bırakmıştır. Son olarak hem İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde hem de İbn Âiz'in naklettiği şiir rivayeti diğer kaynaklarda geçmemiştir. Bu şiirin Hz. Ebû Bekir'e veya Abdullah b. Cahş'a nispet edildiğini her iki müellif de nakletmiş ancak şiirin Abdullah b. Cahş'a ait olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir.²⁹³ Şiirin içeriğine bakıldığında cümleleri ifade eden kişinin seriyedeki neferlerden biri olma ihtimali daha yüksektir.

2.2.3.4. Bedir Savaşı

1. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz'den Bedir Savaşı hakkında şu rivayeti nakletmiştir:

Bedir Savaşında yapılan mübarezede Hz. Ali ve Hz. Hamza rakiplerinin işini bitirince Ubeyde b. Haris'e yardım etmek için rakibi Şeybe b. Rebi'a'nın üzerine hücum ettiler. İki kişinin bir kişiye hücum etmesine kızan müşrikler aniden saldırıya geçtiler. Savaşın kızıştığı esnada Hz. Peygamber (s.a.v.) "Allah'ım sen bize savaşmayı emrettin ve bize yardım edeceğini vadettin. Sen va'dinden dönmezsin." diyerek eline aldığı toprağı müşriklere doğru fırlattı. Müşrikler, Allah'ın izniyle hezimete uğradılar. Bu olay üzerine "Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı..."²⁹⁴ ayeti nazil olmuştur.²⁹⁵

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Müslümanlar ile müşrikler karşı karşıya geldikten sonra teke tek çarpışmada Hz. Ali, Velîd'e karşı kalktı ve onu öldürdü. Hz. Hamza ise Utbe ile savaştı ve onu öldürdü. Ubeyde ile Şeybe'nin çarpışmasında ise Ubeyde yaralandı bunun üzerine Hz. Hamza ve Hz. Ali, Şeybe'nin üzerine hamleler yaparak onu öldürdüler. Savaşın olanca şiddeti ile devam ettiği bir zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.), eline bir

²⁹² Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/66; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/196; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/6-7.

²⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/202; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 1/266.

²⁹⁴ Enfâl 8/17.

²⁹⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 41/456.

avuç kum alarak onlara attı ve “Yüzleri kara olasıca! Allah’ım! Onların kalplerine korku ver!” diye dua etti. Böylece Allah’ın düşmanları hezimete uğradı.²⁹⁶

İbn Hişâm: Bedir Savaşı’nda mübarezede Ubeyde, Hamza ve Ali’nin karşısına sırasıyla Utbe, Şeybe ve Velîd çıktı. Hamza ve Ali rakiplerinin işini çabuk bitirdi. Yaralanan Ubeyde’ye de yardım ederek Utbe’yi öldürdüler. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), bir avuç çakıl taşı aldı ve Kureyş’e doğru fırlattı. Ardından ashâbına: “Haydi hücum ediniz.” emrini verdi. Hemen ardından müşrikler yenilgiye uğradılar. Bunun üzerine Enfâl Suresi’nin 17. ve 18. ayetler nazil oldu.²⁹⁷

İbn Sa’d, mübarezede eşleşmenin iki şekilde olduğunu aktarmıştır. Birincisi: Hz. Hamza Utbe’yi, Hz. Ali Velîd’i öldürdü, sonra ayağından yaralanan Hz. Ubeyde’ye yardım ederek Şeybe’yi öldürdüler. İkincisi: Hz. Hamza, Şeybe’yi Hz. Ali Velîd’i öldürdü, Hz. Ubeyde ise Utbe’yle mübareze yaptı, İbn Sa’d (ö. 230/845) bu iki rivayeti aktardıktan sonra birinci rivayetin doğru olduğunu belirtmiştir.²⁹⁸

Metin Değerlendirmesi

Bedir Savaşı’nda yapılan mübarezede Hz. Hamza ile Ubeyde b. Hâris’in rakipleri farklı nakledilmiştir. İbn Âiz, Ubeyde b. Hâris’in rakibinin Şeybe olduğu nakletmiştir. Bu eşleştirmede Hz. Hamza, Utbe’yle, Hz. Ali ise Velîd’le çarpışmıştır. Bu eşlemenin bu şekilde olduğunu Vâkîdî ve İbn Sa’d da belirtmiştir. İbn Hişâm ise bu rivayette farklı bir eşleştirmeyi nakletmiştir. Enfâl Suresinin bazı ayetleri Bedir Savaşı’nda yaşanan olaylar üzerine nazil olmuştur. İbn Âiz’in, Hz. Peygamber’in avucuna aldığı kumu veya çakıl taşını müşriklere fırlatması rivayeti siyer ve tefsir kaynaklarında nakledilen bilgidir.

2. Rivayet: İbn Teymiyye, İbn Âiz’den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Bedir Savaşı sonrasında alınan esirlerden Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebû Muayt’ın öldürülmesini istemiştir. Müslümanlar Medine’ye dönerken Safrâ denilen yerde Hz. Ali, Nadr b. Hâris’i öldürmüştür. Yine yoldayken İrkü’z-Zabiyye mevkisine varıldığında Asım b. Sâbit, Ukbe b. Ebû Muayt’ı öldürmüştür.

²⁹⁶ Vâkîdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu’l-Meğâzi)*, 1/118-131.

²⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/234-238.

²⁹⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, 2/13-14.

Esirlerden bu iki müşrik dışında başka kimse öldürülmemiştir. Ölmeden önce Ukbe; “Ey Kureyşliler! Esirlerden neden sadece ben öldürülüyorum?” diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v.) “Çünkü sen Allah ve Resulüne çok düşmanlık ettin!” demiştir.²⁹⁹

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Hz. Peygamber’e (s.a.v) hakaret içerikli şiirler okuyan Ukbe b. Ebû Muayt, Bedir günü Abdullah b. Seleme tarafından esir alındı. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) emriyle Âsım b. Sâbit, Ukbe’nin boynunu vurdu.³⁰⁰

İbn Hişâm: Bedir Savaşı esirlerinden Nadr b. Hâris’i, Hz. Ali, Safrâ denilen bölgede öldürmüştür. Ukbe’yi ise Âsım b. Sâbit, Irku’z-Zabiyye’de öldürmüştür.³⁰¹

İbn Sa’d: Hz. Peygamber (s.a.v), Kureyş’ten yedi kişiye beddua etmiştir. Bu müşriklerin çoğu Bedir’de öldürülmüşlerdir. Ukbe b. Ebû Muayt da beddua edilen ve ölenler arasındadır.³⁰²

İbn Ebî Şeybe: Hz. Peygamber’in (s.a.v) Bedir Savaşı sonrasında kim veya kimler için infaz emri verdiğine dair iki rivayet vardır. Birincisi: “Sadece Ukbe b. Ebû Muayt idam edilmiştir.” İkincisi ise: “Üç kişi idam edilmiştir: Ukbe b. Ebû Muayt, Nadr b. Hâris ve Tu’ayme b. Adıyy.”³⁰³

Metin Değerlendirmesi

Bedir Savaşı’nda müşriklerden yetmiş bir kişi esir alınmıştır. Hz. Peygamber esirler hakkında sahabiler ile istişare etmiştir. İstişareler sonucunda; mali durumlarına göre fidye karşılığı serbest bırakılmaları, -okuma yazma bilenlerin- okuma yazma öğretmeleri ve bu iki kategoriye giremeyenlerin karşılıksız serbest bırakılmaları vb. kararlar çıkmıştır.³⁰⁴ Ayrıca esirlerden Ukbe b. Ebû Muayt ile Nadr b. Hâris Mekke döneminde Müslümanlara yaptıkları düşmanlıklara karşılık olarak infaz edilmiştir. İbn Âiz’in rivayetinde Ukbe’nin sorusuna Hz. Peygamber’in verdiği cevap infaz edilme

²⁹⁹ İbn Teymiyye, *es-Sârimü’l-Meslûl*, 144.

³⁰⁰ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu’l-Meğâzi)*, 1/131-132.

³⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/260.

³⁰² İbn Sa’d, *Tabakât*, 2/20.

³⁰³ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu’l-Meğâzi (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 90.

³⁰⁴ Ali Dadan – Raziye Gül Güzeş, “Bedir Esirlerinin Serbest Bırakılması ve Bedir Savaşı Sonrası İslam’a Karşı Tutumları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Aralık 2023), 173-203.

sebebini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Rivayetteki soru ve cevap kısmı diğer kaynaklarda geçmemektedir.

3. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz'den Bedir Savaşı hakkında şu rivayeti nakletmiştir:

Saîd b. Zeyd, Bedir savaşına sebep olan müşriklerin kervanı hakkında bilgi toplaması için görevlendirildiğinden dolayı savaşa yetişemedi. Ancak kendisine ganimetten tam pay verildi ve yaptığı hizmete karşılık cihat sevabı da alacağı kendisine müjdelendi.³⁰⁵

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'den çıkmadan on gün önce, kervanın haberini araştırması için Saîd b. Zeyd ve Talha b. Ubeydullah'ı gönderdi. Müslümanlar ile müşriklerin Bedir'de karşılaştıkları gün Saîd ve Talha Medine'ye döndüler ve savaşa yetişemediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu iki sahabeye de savaşa katılmış gibi ganimetten pay verilmiştir.³⁰⁶

İbn Sa'd: Bedir Savaşı öncesinde Saîd ve Talha'yı Hz. Peygamber (s.a.v.) bilgi almak için kervan üzerine göndermişti.³⁰⁷

Metin Değerlendirmesi

Bedir Savaşı'na görevi sebebiyle katılmayan Saîd b. Zeyd ve Talha b. Ubeydullah, Bedir ehlinden sayılıp cihat sevabı almış ve ganimetten pay sahibi olmuşlardır. İbn Âiz, rivayetinde sadece Saîd b. Zeyd'in ismini zikretmiştir. Ancak Talha b. Ubeydullah ismi diğer kaynaklarda geçmesine rağmen müellifimiz zikretmemiştir.

2.2.3.5. Kâ'b b. Eşref'in Öldürülmesi

İbn Seyyidünnâs, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

³⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 21/63.

³⁰⁶ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 66-151.

³⁰⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/7.

Allah'ın düşmanı olan Kâ'b b. el-Eşref, Hz. Peygamber'e (s.a.v) ve Mü'minlere karşı hakaret içeren hicivler söylüyordu. Müslümanların düşmanlarına övgüler yağdırıyor, onları Müslümanlara karşı kışkırtıyordu. Bu yetmiyormuş gibi Kâ'b b. el-Eşref, müşrikleri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı galeyana getirmek için Mekke'ye gitmişti. Müşrikler ve Ebû Süfyan, Kâ'b b. el-Eşref'e şu soruyu sormuşlar: "Sana göre bizim dinimiz mi yoksa Muhammed ve arkadaşlarının dini mi daha hak? Sana hangi din daha yakın ve sevimli?" O da şöyle cevap vermiştir: Sizin dininiz daha faziletli ve daha üstündür. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): "Bizim için Kâ'b b. el-Eşref'in işini kim bitirecek? Düşmanlığı ve hakaretleri artık alenen yapıyor. Hatta Mekke'ye gidip onları bize karşı savaşmaları için bir araya toplamış. Kâ'b'ın yaptıklarını Allah Teâlâ bana vahiy ile bildirdi. Kureyş'i bize karşı savaşmaları için ikna etmiş." demiştir. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Kâ'b b. el-Eşref ve Kureyş kabilesi hakkında "Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara baksana, aralarında hakem olması için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da içlerinden bir grup yüz çevirip gerisin geri gidiyor. Bunun sebebi onların "Sayılı günler dışında bize ateş asla dokunmayacak" demeleridir. Uydurdukları yalanlar dinleri hakkında kendilerini yanıltmaktadır."³⁰⁸ ayetleri nazil olmuştur.³⁰⁹

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshak: Yahudi şairlerden Kâ'b b. el-Eşref, Müslümanların Bedir'den zaferle döndüklerini görünce kızgınlıkla Mekke'ye gitti. Kâ'b, Bedir'de öldürülen Kureyşliler için ağlıyor ve Müslümanları hicveden şiirler söyleyerek Kureyş'i kışkırtıyordu. Bu durumu öğrenen Hz. Peygamber (s.a.v.), "İbnü'l-Eşref'i kim ortadan kaldıracak?" diye sorunca Benî Abdüleşhel'den Muhammed b. Mesleme bu görevi yerine getireceğini söyledi ve dediğini de yaptı.³¹⁰

Vâkıdî: Kâ'b b. el-Eşref'in Müslümanlara yönelik tahkir edici şiirleri ve söylemleri için Hz. Peygamber (s.a.v) ve ashabı çeşitli uyarılarda bulunmuşlardır.

³⁰⁸ Âl-i İmrân 3/23-24.

³⁰⁹ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 1/349.

³¹⁰ İbn İshâk, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, 422-426; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 1/349-350.

Buna rağmen bu tür faaliyetlerini daha da arttırmıştır. Sonra yaşanan olaylar İbn İshak'ın rivayeti ile aynı doğrultudadır.³¹¹

İbn Hişâm, İbnü'l-Eşref'in öldürülmesi ile ilgili rivayeti İbn İshâk'tan nakletmiştir.³¹²

İbn Sa'd, İbn İshak'ın naklettiği rivayete benzer rivayet aktarmıştır. Ancak İbn Sa'd bir rivayette Allah Teâlâ'nın "And olsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan birçok üzücü söz işiteceksiniz..."³¹³ ayetinde işaret edilen kişinin Kâ'b b. el-Eşref olduğunu nakletmiştir.³¹⁴

Metin Değerlendirmesi

Yahudi şair Kâ'b b. el-Eşref'in öldürülmesine dair aktarılan rivayetlerin genel mahiyeti aynı ancak detay farklılıkları mevcuttur. İbn Âiz'in rivayetinde Kâ'b ile Kureyşliler arasında yaşanan diyalog diğer kaynaklarda rastladığımız bir bilgi değildir. Ayrıca İbn Âiz, Âl-i İmrân suresinin 23-27 arasındaki ayetlerinin bu olay üzerine nazil olduğunu nakletmiştir. Ancak ayetlerin bu olay üzerine indiğine dair diğer kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. İbn Sa'd'ın naklettiği rivayette bu olay üzerine Âl-i İmrân 186. Ayetinin nazil olduğu bilgisi daha doğrudur.³¹⁵

2.2.3.6. Uhud Savaşı

1. Rivayet: Zürcânî (ö. 1099/1688) İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v), Uhud Savaşında yaralandığında kanı durdurmak için bir bez ile yarayı tutarak şöyle söyledi: "Eğer bu kandan bir damla dahi yere düşerse gökten onlar için azap inecektir." Ardından şunları söyledi: "Allah'ım! Kavmimi bağışla çünkü onlar bilmiyorlar."³¹⁶

³¹¹ Vâkıdî, *Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/236-246.

³¹² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 440-450.

³¹³ Âl-i İmrân 3/186.

³¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/30-33.

³¹⁵ Bu ayetin Ka'b b. el-Eşref'in ve Kureyşlilerin sözleri üzerine nazil olduğuna dair bk. Ömer Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerim Meâli ve Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 1/438-441.

³¹⁶ Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî Alâ Mevâhib*, 2/428.

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshak: Uhud Savaşı'nda müşriklerin attığı bir taş Hz. Peygamber'in (s.a.v.) azı dişi ile ön dişlerini arasındaki dişlerini kırdı. Yanağı ve dudakları yarıldı.³¹⁷

Vâkıdî: Uhud'da Hz. Peygamber (s.a.v.) yüzüne ve dizlerine aldığı taş darbeleriyle yaralanmıştır. Yüzünden kan akarak sakalına bulaştı. Ebû Huzeyfe'nin mevlası Sâlim yüzünden kanı silerken şöyle diyordu: "Peygamber'e bunu yapan bir kavim nasıl iflah olur?" Hz. Peygamber (s.a.v.) ise onları Allah'a davet ediyordu.³¹⁸

İbn Hişâm: Uhud'da atılan taşlarla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dişi kırıldı ve yüzü yaralandı. Hz. Peygamber (s.a.v.) yüzünden akan kanları temizlerken: "Nebîlerin yüzünü kana boyayan bir kavim nasıl iflah olabilir?" diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ da: "O işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah dilerse) ya tövbelerini kabuk eder yahut zalim olduklarından dolayı onlara azap eder."³¹⁹ ayetini indirdi.³²⁰

İbn Sa'd'ın bu olayla ilgili rivayetleri İbn Hişâm'ın naklettiğine benzerlik arz etmektedir.³²¹

İbn Ebi Şeybe: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Uhud Savaşı'nda başındaki miğfer kırılınca şöyle buyurdu: "...Resûlullah'ın dişini kırıp yüzünü yaralayana Allah'ın gazabı şiddetlenmiştir..."³²²

Metin Değerlendirmesi

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Uhud Savaşı'nda aldığı yaradan dolayı hangi söylemde bulunduğu dair nakledilen rivayetlerde farklılıklar bulunmaktadır. Vâkıdî ve İbn Âiz Hz. Peygamber'in (s.a.v.) müşriklerin hidayete ulaşmaları için duada bulunduğunu; İbn Hişâm, İbn Sa'd'ın ve İbn Ebi Şeybe ise yaşadığı duruma yönelik refleksif bir söylemde bulunan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Allah Teâlâ'nın uyarı mahiyetinde Âl-i İmrân sûresinin 128. ayetini indirdiğini nakletmişlerdir. Ayet-i kerimenin nüzul sebebine de baktığımızda bu olay üzerine inmiş olabileceğine dair

³¹⁷ İbn İshâk, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, 436.

³¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/294-295.

³¹⁹ Âl-i İmrân 3/128.

³²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/488.

³²¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/44-45.

³²² İbn Ebi Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 112.

deliler kaynaklarda geçmektedir.³²³ Ancak müellifimiz İbn Âiz'in rivayetindeki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yüzündeki kanın yere düşmemesi gerektiğine dair herhangi bir rivayet diğer kaynaklarda geçmemektedir. Sonuç olarak bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kureyş hakkındaki söyleminin ayetle tashih edildikten sonra hidayet temennisinde bulunmuş olduğu ihtimali taşımaktadır.

2. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Uhud Savaşı günü Ebû Süfyân b. Harb: “Ey Ensar topluluğu! Kureyşli kardeşlerimizde bizi baş başa bırakın ve aramızdan çekilin! Eğer buna uyarsanız size dokunmayacağız. Bugün karşı koyamayacağınız bir güçle karşınıza çıktık” dedi. Ebû Süfyân yaptığı çağrıyla Müslümanların gücünü kırmaya çalışıyordu. Kâ'b b. Malik el-Ensârî, Ebû Süfyân'a şiirle cevap verdi aynı zamanda Ensar'ı savaşa teşvik etti:

“Ebû Süfyân'a bildir: Ahmed'de Allah'ın hidâyetinden bir nur gördük.

Yapmak istediğin işi yapmaktan geri kalma, toplayabileceğin şeyleri topla.

Şunu bil ki: Bizim sana olan ahitlerimizi bozmak için biat edenler,

biatleştiklerinde kabul etmediler.

Berâ ve İbn-i Amr kabul etmediler. Esad da onu kabul etmedi.

Râfi ve Sa'd es-Sâidi de kabul etmedi onu, Münzir de.

Eğer böyle bir şey yapmaya kalkışırsan burnunu keser,

İbn-i Rebi'nin ahdi için uğraşsan da, o ahdini bırakmaz.

Sakın kimse böyle bir ümide kapılmasın.

Ve İbn-i Revâha da ahdini vermez sana.

Ona göre ahdi bozmak öldüren bir zehirdir.

Ahdine vefâ olmak üzere Kavkali b. es-Sâmit de

uğraştığında genişlik içinde ve yüksek bir yerdedir.

Ebû Heysem de yine onun gibi vefâlıdır,

verdiği söze boynunu eğmiş bir şekilde vefâlıdır.

İbn-i Hudeyr'den yana hiç ümitlenme.

Azgınlığın şiddetli ahmaklığından vazgeçecek misin?

Amr b. Avf'ın kardeşi Sa'd da böyle,

sen ne yaparsan da o yaptığına boyun eğmez, engeller.

³²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1180; Çelik, *Hakk'ın Dâveti*, 1/399-401.

Bunlar öyle yıldızlardır ki, gecenin karanlığında doğmuşlardır ki seni uğursuzluğunla hüsrana sokmasın.”

Bu şiirde Akabe Biatı’nda Hz. Peygamber’in (s.a.v) seçtiği on iki nakîbin ismi geçmektedir. Kâ’b b. Malik, Ebû Süfyan’a hile ile bu isimlerden hiç birisini yoldan çıkaramayacağını cevabını bu şiirle vermiştir.³²⁴

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn Hişâm: İbn Âiz’in naklettiği rivayetteki şiirin İkinci Akabe Biatı’nda hakkında Kâ’b b. Mâlik’in söylediğini nakletmiştir. İkinci Akabe biatında seçilen nakiblerin ismi şiirde geçmektedir.³²⁵

Taberî (ö. 310/923): Uhud günü Ebû Süfyân bir elçiyle Ensar’a: “Ey Evs ve Hazrec topluluğu! Bizimle amcamızın oğlunun arasından çıkınız. Bizi onunla baş başa bırakınız! Böyle yaparsanız sizinle çarpışmayız.” demiştir.³²⁶

Metin Değerlendirmesi

Uhud günü çarpışma başlamadan önce Ebû Süfyân’ın Ensâr’a yaptığı çağrıya dair rivayeti incelediğimizde İbn Âiz’den önce bu rivayeti nakleden bir müellifin olmadığını görüyoruz. Ebû Süfyân’ın bu teklifindeki amacı Müslümanların safında bir bölünme meydana getirmektir. Nitekim Ensâr bu teklifi sert bir şekilde cevaplamıştır.³²⁷ Bu rivayeti İbn Âiz, İkinci Akabe Biatı’ndaki on iki nakibin isminin geçtiği Kâ’b b. Mâlik şiiri ile beraber aktarmıştır. Bu şiirin söylendiği mekân İbn Âiz’in naklettiği gibi Uhud meydanı da olabilir. Çünkü şiirin içindeki isimler İkinci Akabe Biatı’na katılanları zikretse de içeriğindeki mana Ebû Süfyân’ın teklifine bir reddiye şeklindedir.

3. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz’den Uhud Savaşı hakkında şu rivayeti de nakletmiştir:

³²⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 50/188-189.

³²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/590.

³²⁶ Taberî, *Târîh*, 2/511.

³²⁷ M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi-Hz. Muhammed (as.) ve İslâmiyet* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987), 10/80.

Uhud Savaşı'nda Müslümanların hezimet yaşadığı anda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) etrafında Muhacir ve Ensâr'dan on iki kişi kalmıştı. Onlardan birisi de Talha b. Ubeydullah'tır. Müşriklerden bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iyice yaklaşarak kılıçla vurmaya çalışırken araya Talha b. Ubeydullah girmiştir. O sırada elinden yaralanan Talha, acıdan gayrı ihtiyari olarak bir ses çıkardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Talha'ya; “Bunu bir daha söyleme Ey Talha! Niye bismillah demedin? Eğer bismillah deseydin melekler seni yükseltecekti ve insanlar da bunu göreceklerdi.” dedi.³²⁸

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Uhud günü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) etrafında onu savunmak için çok az kişi kalmıştı. Talha b. Ubeydullah, onun önünden, arkasından gelen darbelere karşı siper oluyordu. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atılan bir oku engellemek için elini önüne koydu. Talha'nın parmağı delinince aniden “Hassi” (حَصِي) dedi.³²⁹ Bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.v.), “Eğer ‘Bismillâh’ deseydin, insanlar cennet ehlinde bir adama bakacaklardı.” dedi.³³⁰

İbn Hişâm: Hz. Peygamber (s.a.v.) Uhud günü: “Her kim yeryüzünde yürüyen şehit görmek istiyorsa Talha b. Ubeydullah'a baksın.” buyurdu.³³¹

İbn Sa'd: Uhud günü Müslümanların savaş düzeni bozulduktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) etrafında onu savunan Muhacir ve Ensâr'dan on dört kişi kalmıştı. Bu yüzden müşrikler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iyice yaklaşmış ve yaralamışlardır. Müşriklerden İbn Kamîe, kılıcını Hz. Peygamber'in (s.a.v.) omzuna vurmaya üzere iken Talha b. Ubeydullah onu eliyle korumuş ve parmakları yaralanmıştı.³³²

³²⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 25/74.

³²⁹ “Hassi” kelimesi can yakıcı bir olay yaşandığında söylenen bir kelimedir. Bu konuda bk. Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/305.

³³⁰ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/304-305.

³³¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/490.

³³² İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/41-42.

İbn Ebî Şeybe: Uhud Savaşı'nda Talha b. Ubeydullah'ın, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) korumaya çalışırken gelen darbelere karşı siper ettiği eli sakat kalmıştır.³³³

Metin Değerlendirmesi

Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'i (s.a.v.) savunan Talha b. Ubeydullah'ın elini oka değil de kılıcın önüne koyduğunu İbn Âiz ve İbn Sa'd rivayetlerinde nakletmişlerdir. Ve yaşadığı acıya Talha refleks olarak uygun olmayan bir kelime kullanınca Hz. Peygamber (s.a.v.) güzel bir şekilde uyarmıştır. Bu olay üzerine Talha b. Ubeydullah'ın elinin sakat kaldığı bilinmektedir. Ayrıca savaşın şiddetli anında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yakınında kalan sahabelerin sayısının kaç olduğuna dair rivayetler değişiklik göstermektedir. Savaşın seyri içinde bu sayının artıp azalması mümkün olabileceğinden dolayı rivayetler farklı sayılarla aktarılabilir.

4. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti de nakletmiştir:

İbn Âiz: Uhud Savaşında müşrikler Müslümanlara yaklaşmaya başladığında Hz. Peygamber (s.a.v.), Sa'd b. Ebû Vakkas'a ok atmasını emretmiştir. Hz. Peygamber, her ok için Sa'd'a atış emri vermiştir. Sa'd her attığını vurarak peş peşe yedi veya sekiz kişiyi vurmuştur. Bu olayı Sa'd b. Ebû Vakkas anlatırken şunları söylemiştir: "İlk atışta elime aldığım ok her seferinde bana geri geldi. Bu oku bana uğurlu geldiği için aldım ve ok torbama koyarak bir daha yanımdan hiç ayırmadım."³³⁴

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshak: Uhud'da Hz. Peygamber (s.a.v), önünde ok atan Sa'd b. Ebû Vakkas'a "Anam babam sana fedâ olsun, at!" diyerek ok veriyordu.³³⁵

Vâkıdî: Sa'd b. Ebû Vakkas Uhud'u şöyle anlatmıştır: "O gün Uhud'da ok atıyordum; güzel yüzlü, beyaz elbiseli bir adam okumu bana geri getiriyordu. Onu tanımadım. Daha sonra onun bir melek olduğunu anladım."³³⁶

³³³ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), 104.

³³⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 20/309.

³³⁵ İbn İshâk, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri*, 437.

³³⁶ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzî)*, 1/285.

İbn Ebi Şeybe: Uhud günü Hz. Peygamber'in (s.a.v) etrafında Sa'd b. Ebi Vakkâs, ok atıyor, bir genç de ona her oktan sonra bir ok daha veriyor ve: "At ey Ebû İshâk!" diyordu. (Savaştan sonra o genci aradılar ama bulamadılar.) Hz. Peygamber (s.a.v) de o gün: "At ey Sa'd! Anam babam sana fedâ olsun." diyordu.³³⁷

Metin Değerlendirmesi

Hz. Peygamber (s.a.v), Uhud Savaşı'nın Müslümanların aleyhlerine döndüğü bir anda yanında bulunan Sa'd b. Ebi Vakkâs'a ok atışı yapmasını emretmiştir. Atış esnasında olağanüstü bir olayın yaşandığını müellifimiz İbn Âiz'in dışında Vâkîdî ve İbn Ebi Şeybe de aktarmıştır. Kur'an-ı Kerim'de veya hadislerde Uhud Savaşı'nda meleklerin Bedir Savaşı'ndaki gibi manevi bir yardımının olduğuna dair bir delil yoktur.³³⁸ Ancak Uhud günü meleklerin hazır buldukları ve doğrudan savaşmadığı nakledilmiştir.³³⁹ Bu durum İbn Âiz'in ve diğer müelliflerin naklettiği olağanüstü olayların yaşanmış olabileceğini gösterir.

2.2.3.7. Bi'r-i Maûne Olayı

Zehebî, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Mulâibu'l-Esinne (mızraklarla oynatılan)³⁴⁰ olarak bilinen Âmir b. Mâlik, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kendilerine İslâm'ı anlatmaları için bir grup davetçi talep etti. Hz. Peygamber (s.a.v.), Münzir b. Amr başkanlığında on iki kişilik heyeti süvari olarak gönderdi. Benî Âmir topraklarına yaklaşırken heyet başkanı Münzir dört kişiyi su için kuyuya gönderdi. Âmir b. Tufeyl, Müslümanlardan oluşan bu heyete baskın düzenleyerek geride kalan sekiz kişiyi şehit etti. Suyu gönderilen dört kişi geri dönerken arkadaşlarının bulunduğu mevkide kartalların uçtuğunu görünce arkadaşlarının öldürüldüğünü tahmin ettiler. Nitekim arkadaşlarının bulunduğu yere geldiklerinde onların şehit olduğunu gördüler. Aralarından iki kişi; "Bugün bizim için şehadetten başka çare yoktur" deyip müşriklere doğru gittiler savaşarak şehit oldular. Diğer ikisi ise kimseye görünmeden Medine'ye giderken yolda iki kişi ile karşılaştılar.

³³⁷ İbn Ebi Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), 101.

³³⁸ Âl-i İmran 3/124-127; Enfâl 8/10.

³³⁹ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/285-286.

³⁴⁰ Âmir b. Malik için kullanılan bu lakabın sebebi: Kardeşi savaş esnasında kendisini bırakıp kaçması sonrasında bir şairin şiirinde bu şekilde bahsetmesinden dolayıdır. bk. Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/399; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/51.

Bu iki kişinin Benî Âmir kabilesinden olduğunu öğrenince onları öldürerek eşyaları ganimet olarak aldılar. Medine'ye döndüklerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına gidip Benî Âmir kabilesinin kendilerine saldırarak arkadaşlarını şehit ettiklerini haber verdiler. Sonrasında, yolda gelirken Benî Âmir kabilesinden iki kişi ile yaşadıkları olayı anlattılar. Hz. Peygamber (s.a.v) eşyalar arasındaki hırkaların emân verdiği iki adama ait olduğunu anladı ve: "Biz bu iki adama emân vermiştik" dedi. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v) bu iki kişinin kabilesine hür iki Müslümanın diyeti kadar diyet verdi. Yaşanan bu olaylar şiirlere de konu olmuştur. Hassân b. Sâbit, oğlu Rebi'a'ya da Benî Âmir kabilesini yermesi için teşvik etmiştir.³⁴¹

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Âmir b. Mâlik, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek davetçi talep etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber seçkin kırk sahabeyi Benî Âmir kabilesine göndermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Harâm b. Milhan'a vermiş olduğu mektubu Âmir b. Tufeyl'e ilettiler. Ancak Âmir, mektubu okumadan Harâm'ı öldürdü. Ardından Medine'den gelen heyetin bulunduğu noktaya geldiler ve Kâ'b b. Zeyd dışında tüm sahabileri şehit ettiler. Develerin peşinden giden Hâris ve Amr arkadaşlarının bulunduğu mevkide yırtıcı hayvanların uçtuklarını görünce arkadaşlarının başına bir işin geldiklerini anladılar. Amr ve Hâris, saldırıya geçti. Hâris iki kişiyi öldürdükten sonra şehit oldu. Amr esir alındıktan sonra Âmir b. Tufeyl'in esir azat etme adağı olduğundan dolayı Amr'ı serbest bıraktı. Amr, Medine'ye doğru gelirken Benî Âmir kabilesinden uyuyan iki kişiyi öldürdü. Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelerek olan biteni anlattı. Ölen iki adam Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emân verdiği kişilerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) emân verilip de ölen iki kişi için hür iki Müslümanın diyeti kadar ödeme yapmıştır.³⁴²

Vâkıdî: Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Ensâr'dan yetmiş veya kırk kurrâ sahabiyi Benî Âmir kabilesine göndermiştir. Sahabe sayısının kırk olduğu bilgisi daha doğrudur. Sonrasında aktarılan bilgiler İbn İshâk rivayeti ile benzer şekildedir.³⁴³

³⁴¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/254-255.

³⁴² Muhammed b. İshâk İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 378-380.

³⁴³ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/399-406.

İbn Hişâm: Hz. Peygamber (s.a.v.), Benî Âmir kabilesine İslâm'a davet için kırk sahabiye göndermiştir. Sonrasında nakledilen bilgiler Vâkîdî'nin rivayeti ile benzerdir.³⁴⁴

İbn Sa'd: Hz. Peygamber (s.a.v.), Benî Âmir kabilesine İslâm'a davet için yetmiş sahabiye göndermiştir. Rivayeti devamı Vâkîdî ile İbn Hişâm'ın rivayetleri ile aynı doğrultudadır.

Metin Değerlendirmesi

İbn Âiz'in İbn Abbas'a dayanan rivayetinde Bi'ri Maûne hadisesinde on iki sahabinin katıldığına dair naklettiği haberi zayıf bulunmuştur.³⁴⁵ Bu hadisede sahib kaynaklarda kırk veya yetmiş kişinin katıldığı rivayet edilmektedir. Siyer müelliflerin çoğunluğu sahabe sayısının kırk olduğunu kabul etmişlerdir. Yetmiş sayısının diğer savaşlarda³⁴⁶ yaşanan kayıplarda da görmekteyiz. Bu sayının Araplarda kesretten kinaye (çokluk belirtme) olarak kullanıldığını gösterebilir. Eğer bu hadisede de yetmiş sayısı bu amaçla kullanılmışsa müelliflerin farklı sayılar rivayet etmelerini anlamamız kolay olacaktır.³⁴⁷ Müellifin rivayetinde suya gönderilen kişi sayısında da diğer rivayetlere göre farklılık arz etmektedir. Ancak sonrasında aktarılan bilgiler genel anlatımla benzerlik arz etmektedir. Son olarak yaşanan üzücü hadisenin şiirlere konu olduğuna atıf yapılmış olup buna dair metinleri İbn Hişâm'ın *es-Sire*'sinde bulmak mümkündür.³⁴⁸

2.2.3.8. Benî Nadîr Seferi

Zehebî, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir grup sahabe ile Benî Nadîr kabilesine gidip Bi'r-i Maûne olayında öldürülen kişilerin diyetinin beraber ödenmesi gerektiğini bildirmek istemiştir. Ayrıca bu kabile Uhud Savaşından önce Kureys'i Hz. Peygamber'in (s.a.v.)

³⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sire*, 2/646-656.

³⁴⁵ İbrahim b. Muhammed el-Medhalî, *Merviyâtü Gazvetü'l-Hendek* (Suudi Arabistan: İmadetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi Bi'l-Camiatü'l-İslamiyyeti, 1424/2003), 31.

³⁴⁶ Enes b. Malik, yetmiş şehidin verildiği savaşları şu şekilde sıralar: Uhud, Bi'r-i Maûne, Yemâne, Ebu Ubeyd Köprüsü. Bu konuda bk. Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 1/404.

³⁴⁷ Mustafa Sezer, "İslâm Tarihi'nde Bi'r-i Maûne Hâdisesi Üzerine Bir Araştırma", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 253.

³⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sire*, 2/652-656.

ve Müslümanların zayıf noktalarını söyleyerek çeşitli taktiklerle savaş için teşvikte bulunmuşlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlar Benî Nadîr kabilesine vardığında Yahudiler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) oturmasını hatta bir şeyler yiyerek daha önce bahsi geçen konunun halledileceğini söylemişlerdir. Benî Nadîr kabilesi, kendilerine gelen Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı bir suikast planı yapmış ve O'nun bir duvarın dibine oturmasını istemişlerdi. Şeytan ile hareket eden bu grup Hz. Peygamber'i (s.a.v.) öldürmeye çalışmıştı. Bu kimseler "Bundan daha uygun bir zaman bulunamaz. Eğer o ölürse rahatlarız" demişlerdir. Aralarından birisi dama çıkmak ve yukarıdan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başına büyük bir taş bırakıp onu öldürmek istemiştir. Allah, o esnada Peygamberine vahiy göndererek onların planını haber verdi. Allah Teâlâ peygamberini korudu. Hz. Peygamber (s.a.v.) aniden sanki bir ihtiyacı varmış gibi kalktı ve gitti. Allah'ın düşmanları onu duvar dibinde bekliyorlardı. Resûlullah gecikince sahabiler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nerede olduğunu araştırmaya başladılar. Birisi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine sokaklarına girdiğini gördüm, demiştir. Yahudiler, Ebû'l-Kasım'a "Sorun ne ise halledelim" şeklinde haber gönderdiler ancak iş işten artık geçmişti. Sonra Beni Nâdir yurdundaki sahabiler de kalkıp terk etmişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ; "Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani bir kavim size el uzatmaya yeltenmişti de Allah onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun! Müminler yalnız Allah'a dayansınlar."³⁴⁹ ayetini indirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Beni Nadir kabilesini Medine'den çıkıp istedikleri yere gitmelerini söyledi. Medine'de fitne ve nifak çıkaran Benî Nadîr kabilesi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Bizi nereye gönderiyorsun?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Sizi mahşere göndereceğim." Münafıklar dostlarının başlarına gelenleri duyunca Benî Nadîr'e: "Eğer savaşırırsanız size yardım ederiz. Şayet şehirden çıkarılırsanız sizinle beraber geliriz. Ölene kadar sizinle beraberiz." haberini gönderdiler. Benî Nadîr kabilesi ve reisleri Huyey b. Ahtab, münafıkların verdiği söze güvenerek Müslümanlara karşı savaşı göze aldı ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.): "Biz Medine'den çıkmıyoruz. Eğer bize savaş açarsanız biz de karşılık veririz." Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın emrini yerine getirmek için sahabileri ile silahlanarak Benî Nadîr üzerine sefere çıktılar. Yahudiler kalelerine çekilerek savunmaya geçtiler.

³⁴⁹ Mâide 5/11.

Hz. Peygamber (s.a.v.) savunmaya geçen Yahudilere saldırıya geçmedi. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ve Mü'minleri korudu. Sahabilere Yahudilerin saklandıkları kaleden çıkmaları için evlerini yıkmalarını ve hurma bahçeleri kesmelerini emretti. Allah, Yahudilerin ve münafıkların birbirlerine yardım etmelerini engelledi. Ayrıca her iki tarafın kalbine de korku saldı. Müslümanlar, Yahudilerin evlerini ve bahçelerini yavaş yavaş yıktıkça kalplerindeki korku daha da artıyordu ve kaleden dışarı çıkamıyorlardı. Yahudiler, münafıklardan beklenen yardımı alamayınca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) daha önce yaptığı sürgün teklifini kabul etmek zorunda kaldılar. Yahudiler silahlarını Müslümanlara teslim etmelerine halinde yanlarına develerinin taşıyabileceği yük kadar eşya almaya izin verildi. Hayber'e giden Beni Ebi'l-Hukayk kabilesi yanlarına gümüştan birçok kap kacak alırken Hz. Peygamber (s.a.v.) bunları gördüğü halde götürmelerine müsaade etti. Daha sonra Beni Nadir kabilesinin önde gelen isimlerinden Huyey b. Ahtab Mekke'ye giderek müşrikleri Müslümanlara karşı kışkırtma eylemine girdi. Allah (c.c.), Yahudiler ile münafıklar arasında geçen konuşmayı haber verdi. Münafıklar, Yahudilerin evleri ve bahçeleri yıkılınca Müslümanları karalamaya çalışmışlardır. Yahudiler, Müslümanlara şunu söylüyorlardı: "Ağacın ne suçu vardı da kestiniz, hani siz kendinizi ıslah edici olarak görüyordunuz." Bunun üzerine Allah Teâlâ, Haşr suresini indirdi.³⁵⁰ Allah (c.c.), Peygamberine Yahudilerden kalma arazileri ganimet olarak verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), çoğunluğu Muhacirlere ve Ensar'dan ise fakir iki kişiye verdi. Bunlar Ebû Dücâne Semmâk b. Huraşe ve Sehl b. Huneyf'dir. Yahudilerden İbn Ebü'l-Hukayk'ın kılıcını Sa'd b. Muaz'a verdi. Beni Nadir kabilesinin Medine'den sürülmesi hicretin üçüncü senesinde Muharrem ayında yaşanmıştır.³⁵¹

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Benî Nadîr yurdunda Hz. Peygamber (s.a.v.), üzerine taş bırakmak isteyen Amr b. Cihâş'ın öldürülmesini istemiştir. Yâmîn b. Umeyr onu öldürtmüştür. Bunun dışındaki hususlar İbn Âiz'in (ö. 233/847) rivayetiyle aynı doğrultudadır.³⁵²

³⁵⁰ Haşr Suresi 2-17.

³⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/380-382: 1/454.

³⁵² İbn İshâk, *Sîre*, 382-385.

Vâkîdî: Benî Nadîr hadisesi hicretin üçüncü yılında Rebûlevvel ayında yaşandı. Benî Nadîr'in suikast girişimi sonrasında akli başında iki Yahudi, Huyey b. Ahtab'a Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teklifini kabul etmesini ve münafıklara kanmamak gerektiğini anlatmışlarsa da Huyey kabul etmeyip savaşa girmeyi tercih etti. Rivayetin geriye kalan kısmı İbn İshâk'ın ve İbn Âiz'in rivayetiyle benzer şekildedir.³⁵³

İbn Hişâm: Bu hadise Rebûlevvel ayında oldu ve muhasara altı gün sürdü. Hadise sonrasında yaşananlara ile ilgili söylenen şiirleri İbn Hişâm nakletmiş ancak bunun dışında geriye kalan kısımları diğer müelliflerin rivayetiyle benzerdir.³⁵⁴

İbn Sa'd: Diğer müellifler ile benzer bir rivayet nakletmiştir.³⁵⁵

Metin Değerlendirmesi

Benî Nadîr Gazvesi ile nakledilen rivayetlerin içeriklerinin hemen hemen aynı çerçevede nakledildiğini görmekteyiz. İbn Âiz, hadisenin Muharrem ayında yaşandığını nakletmiş olsa da diğer tüm müellifler 3/625 yılının Rebûlevvel ayında gerçekleştiği konusunda görüş birliğindedirler. Ayrıca diğer müelliflerin rivayetleri müellifimiz İbn Âiz'in rivayetine göre daha çok detay içermektedir.

2.2.3.9. Müreysi Gazvesi

İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Müreysi senesi olarak bilinen yılda Benî Mustalik gazvesi yapıldı. Bu gazvede esirler arasında Hâris b. Ebî Dirar'ın kızı Cüveyriye vardı. Ganimetler paylaşılırken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hissesine fey olarak düşmüştür. Medine'ye on iki mil uzaklıkta olan Haşr ve Huşeyr olarak bilinen tepeleri arasında ganimetleri Hz. Peygamber taksim ettikten sonra Cüveyriye'yi Ensâr'dan bir adama emaneten teslim etti. Benî Mustalik kabilesinin reisinin kızı olan Cüveyriye'nin esir alınması ayıp sayıldığından dolayı babası kızını geri alabilmek için sahip olduğu develeri bir araya getirmeye çalıştı. Develerini yolda getirirken 'Akîk bölgesindeki yerli halkın develeri arasına karışınca iki tanesini kaybetmiştir. Daha sonra Haris, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelerek develeri kızının fidyesi olarak kabul etmesini istedi. Hz. Peygamber

³⁵³ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/7-24.

³⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/656-674.

³⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/57-59.

(s.a.v.) ise ona; “Akîk bölgesinde kaybettiğin iki deveye ne oldu?” diye sorunca Haris bu olayın başına geldiğini ve Allah’tan başka kimsenin bilmediğini söyledi ve kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldu. Sonrasında Cüveyriye ve iki kardeşi de Müslüman oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm’ı güzel bir şekilde benimseyen Cüveyriye’yi azat etti ve onunla evlendi. Cüveyriye, Müslüman olmadan önce amcasının oğlu Abdullah Zü’ş-Şukra ile evliydi.³⁵⁶

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Benî Mustalik kabilesinin Medine’ye saldırmak üzere hazırlık yaptığını öğrenen Hz. Peygamber (s.a.v.), hicretin altıncı yılının Şaban ayında Müreysi gazvesi yapmıştır. Yaşanan çatışmada Benî Mustalik kabilesi yenilgiye uğramış ve Müslümanlar birçok ganimet elde etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Mustalikoğullarının esirlerini dağıtırken Cüveyriye bnt. Hâris, Sâbit b. Kays’ın payına düştü. Cüveyriye kendisini esaretten kurtarmak için kitabet akdi yapmak istedi ve bu sebeple Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek yazışma bedeli konusunda yardım istedi. Güzel bir kadın olan Cüveyriye’ye, Hz. Peygamber (s.a.v.): “Bundan daha hayırlı bir husus hakkında ne dersin?” deyince Cüveyriye: “O nedir ey Allah’ın Resûlü, dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Fidye bedelini ben ödeyeyim ve seninle evleneyim.” buyurdu. Bu teklifi kabul eden Cüveyriye’nin fidye bedelini Hz. Peygamber (s.a.v.) ödedi ve evlendi. Bunun üzerine sahabiler, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kayınlarını esir tutmayız, diyerek ellerindeki esirleri serbest bıraktılar.³⁵⁷

Vâkıdî: Müreysi Gazvesi hicretin beşinci yılında Şaban ayında yapılmıştır. Sonrasında nakledilen rivayetler İbn İshâk’ın naklettiği bilgiler ile benzer çerçevededir. Ayrıca Vâkıdî en doğru rivayetin bu olduğunu söylemiştir. Cüveyriye’nin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evlenmeden önceki ismi Berre idi.³⁵⁸

İbn Hişâm: İbn İshâk’ın rivayetlerini naklettikten sonra Hz. Peygamber’in (s.a.v.), Hz. Cüveyriye ile evlenmesi rivayeti İbn Âiz’in rivayeti ile aynıdır.³⁵⁹

³⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 3/217-218.

³⁵⁷ İbn İshâk, *Sîre*, 439-443.

³⁵⁸ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu’l-Meğâzi)*, 2/49-58.

³⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/116-126.

İbn Sa'd: İbn İshâk'ın ve Vâkıdî'nin rivayetini nakletmiş ve en sağlam rivayet budur, demiştir.³⁶⁰

İbn Ebi Şeybe: Benî Mustalik kabilesinden Cüveyriye bnt. Hâris, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ganimetleri arasındaydı.³⁶¹

Metin Değerlendirmesi

Beni Mustalik üzerine yapılan gazveden sonra ele geçirilen esirlerden Cüveyriye bnt. Hâris'in, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evlenmesi hususunda iki farklı rivayet vardır. Ancak farklı olarak nakledilen bu rivayetlerin birbirini tamamlayıcı şekilde aktarılması daha doğrudur. Sâbit'in ganimet hissesine düşen Cüveyriye, fidyesini ödeyerek Hz. Peygamber'le (s.a.v.) evliliği kabul etmişti. Bu sırada babası Hâris, kızını esirlikten kurtarmak için Mediye'ye doğru gelirken yaşadığı olayları Hz. Peygamber'in, Allah'ın bildirmesiyle bilmesi sonrası iman etmiştir. Olayları duyan insanlar Hz. Peygamber'in dönürlerini esaretten azat etmişlerdir. Böylece Mustalikoğulları Müslüman olmuştur.³⁶²

2.2.3.10. Dûmetülcendel Seriyyesi

Taberânî, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdurrahman b. Avf'a seriyeye komutan olarak göndermek istediği için ona hazırlanmasını emretti. Abdurrahman b. Avf, seriyeye çıkacağı günün sabahında başına siyah bir sarık takmıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdurrahman'ı görünce yanına çağırdı ve başındaki siyah sarığı alarak yerine beyaz bir sarık sardı. Sarığı sararken bir ucunu arkadan dört parmak uzunluğunda bıraktı ve şöyle dedi: "Sarik böyle sarılır İbn Avf, bu daha güzel oldu." Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Bilâl'e, sancağı Abdurrahman'a vermesini emretti. Hz. Peygamber (s.a.v.), hamd ve salavat getirerek Abdurrahman'a şunları söyledi: "Sancağı al İbn Avf! Allah yolunda gazveye çıkın kâfirlere karşı savaşın! Haddi aşmayın, müsle yapmayın, çocukları öldürmeyin! Bunlar size Allah'ın ahdi ve Nebi'nin sünnetidir." demiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.): Abdurrahman b. Avf başkanlığında Dûmetü'l-Cendel Seriyyesi'ni

³⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/64-66.

³⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), 125.

³⁶² Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 144-146.

göndermeden önce seriyyeye katılacaklara bir hutbe irat etmiştir. İbn Ömer'den (r.a.) rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: “Ey insanlar! Beş şey vardır ki onlar başınıza gelmeden sakının. Onların sizi (hayatta iken) yakalamasından Allah’a sığınırım. Bunlar: 1. Toplum içinde hayasızlık (zina, fuhuş vb.) alenî olarak işlediğinde, mutlaka içlerinde salgın hastalıklar ve daha önce görülmemiş hastalıklar yayılır. 2. Ölçü ve tartıyı eksik yapan bir toplum mutlaka kıtlıkla ve geçim sıkıntısıyla cezalandırılır. 3. Mallarının zekatını vermekten kaçınan bir toplum, mutlaka yağmurdan mahrum bırakılır (kuraklıkla cezalandırılır) ve hayvanları olmasa onlara yağmur yağdırılmaz. 4. Bir kavim ahdini bozarsa, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder. 5. Bir kavim Allah’ın kitabı ile amel etmeyip, indirdiği hükümlerden işlerine geleni seçerse Allah onların arasında hizipçiliği arttırır (fırkalara ayırır) ve birbirlerine zulümlerini tattırır.”³⁶³

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Hz. Peygamber (s.a.v.), hicretin beşinci yılının Rebûlevvel ayında (Birinci) Dûmetü'l-Cendel Seferi gerçekleştirmiştir. Ve bu seferde herhangi bir olay yaşanmamıştır.³⁶⁴

Vâkıdî: (Birinci) Dûmetü'l-Cendel Seferine hicretin beşinci yılında, Medine'nin kuzeyinde ticaret kervanlarına yapılan saldırıları engellemek amacıyla çıkmıştır.³⁶⁵ Hicretin altıncı yılının Şaban ayında Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdurrahman b. Avf komutasındaki 700 kişilik seriyyeyi (İkinci) Dûmetü'l-Cendel Seferi için hazırlatmıştır. Seriyenin Medine'den çıkışına kadar yaşanan olaylar İbn Âiz'in rivayeti ile benzer şekildedir. Dûme halkına ulaşan İbn Avf, onları üç gün boyunca İslâm'a davet ettikten sonra Kelb kabilesinin lideri el-Asbağ'ın Müslüman olmasıyla kavminin birçoğu hidayete ulaşmıştır. Abdurrahman b. Avf ise el-Asbağ'ın kızı Tumâdır ile evlendi.³⁶⁶

³⁶³ Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi b. Abdumecîd Selefi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984), 2/390 (No. 1558).

³⁶⁴ İbn İshâk, *Sîre*, 392.

³⁶⁵ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/47-48.

³⁶⁶ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/211-213.

İbn Hişâm: (Birinci) Dûmetü'l-Cendel Seferi'ne hicretin beşinci yılında Rebûlevvel ayında çıkmış ancak savaş olmamıştır.³⁶⁷ (İkinci) Dûmetü'l-Cendel Seferi ile ilgili nakledilen bilgiler İbn Âiz'in rivayeti ile aynıdır.³⁶⁸

İbn Sa'd: İbn Ömer naklettiği fiten hadisi dışında Vâkıdî'nin rivayetiyle benzerlik arzemektedir.³⁶⁹

İbn Mâce, rivayetin sonunda bahsi geçen hadisi farklı bir senetle nakletmiştir.³⁷⁰

Belâzürî: Hz. Peygamber (s.a.v.), hicretin beşinci yılında (Birinci) Dûmetü'l-Cendel Seferi'ne çıkmıştır ancak savaş olmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hâlid b. Velîd'i, Müslüman olduktan yirmi ay sonra (Üçüncü) Dûmetü'l-Cendel'e gönderdi. Halid, orada Müslümanların aleyhine iş yapan Ükeydir'i esir almış ve orayı tamamen fethetmiştir. Sonrasında esirler arasından Müslüman olan Ukeydir'e Hz. Peygamber (s.a.v.), Dûme halkı için bir vesika yazdırmıştır.³⁷¹

Metin Değerlendirmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Dûmetü'l-Cendel bölgesine üç defa askeri sefer düzenlenmiştir. Bunların ilki gazve, diğer ikisi sahabe komutanlığındaki seriyyelerdir.³⁷² Müellifimiz İbn Âiz'in rivayeti Abdurrahman b. Avf komutasındaki (İkinci) Dûmetü'l-Cendel Seferi hazırlığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabını hazırlaması ve gerekli uyarıları yapması ile alakalıdır. Dûmetü'l-Cendel'e yapılan seferler farklı zamanlarda yapıldığından ve ciddi olaylar yaşanmadığından dolayı bazı siyer müellifleri seferleri nakletmemişlerdir. Gazve ve seriyyeleri geniş bir çerçevede ele alan Vâkıdî ve İbn Hişâm'ın rivayeti İbn Âiz'in rivayeti ile aynı şekildedir.

³⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/688.

³⁶⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/622-624.

³⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/90-91.

³⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût, vd. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009), 5/149 (No. 4019).

³⁷¹ Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Fütühü'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 87-90.

³⁷² Ahmet Güner, "Dûmetülcendel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/1-2.

2.2.3.11. Benî Kurayza Seferi

Şâmî, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.), Beni Kurayza Yahudileri hakkında: "Ya Sa'd! Bu konuda hüküm ver!" O da dedi ki: "Hüküm verme hakkı Allah ve Resulüne aittir." Hiz. Peygamber (s.a.v.) ise: "Onların akıbeti hakkında hüküm vermek sana aittir." demiştir. Evs kabilesi Sa'd b. Muaz'a "Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) bizim müttefiklerimiz (Benî Kurayza) hakkında sana yetki verdi. Sen de onların hakkında iyi yönde hüküm ver! Onların imtihanı senin elindedir" dediler. Sa'd ise dedi ki: "Siz benim Beni Kurayza hakkında vereceğim hükme razı mısınız?" Onlar da: "Evet, biz vereceğin hükme razıyız çünkü seni biz seçtik. Sen hüküm verirken yanında olmayacağız ancak Beni Kaynuka müttefiklerinin verdiği hükme benzer bir hükmü vermeni ümit ederiz. Senin tercihin bizim de tercihimizdir. Senin vereceğin hükme bugün çok ihtiyacımız var." dediler. Sa'd ise; "Sizin bu isteğinize karşılık veremeyeceğim." deyince Evsliler tekrardan; "Ne demek istiyorsun?" dediler. Sa'd ise; "Unutmayın sizin üzerinizde Allah'ın ahdi ve misakı vardır. Şimdi hüküm benim elimde mi?" Onlar da "Evet" dediler. Sonrasında Sa'd, Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) (s.a.v.)'in bulunduğu tarafa yöneldi ve: "Ya Resûlullah! Bunlar hakkında hükmümü vereyim mi?" dedi. Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) ve beraberindekiler: "Evet" dediler. Daha sonra Sa'd: "Benim onlar hakkında hükmüm; yetişkin olan bütün erkeklerin öldürülmesi, kadınların ve çocukların esir edilmesi ayrıca mallarının taksim edilmesi ve evlerinin muhacirlere tahsis edilmesidir." Şeklindeki hükmü vermiştir. Ensâr'dan sahabiler ise Sa'd'a; "Bizler de muhacirlerle kardeşiz. Bize niye verilmiyor?" diye sorunca Sa'd: "Muhacirlerin size ihtiyacı kalmamıştı istediğim." Şeklinde cevap vermiştir. Hiz. Peygamber'in (s.a.v.), Sa'd'a; "Allah'a yemin olsun ki; senin verdiğin hüküm yedi göğün üzerinde Allah'ın verdiği hükümdür." dedi.³⁷³

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî (ö. 207/823): Evs kabilesinin talepleri ve Sa'd b. Muaz'ın verdiği hüküm rivayeti, İbn Âiz'in naklettiği rivayet ile benzerlik arz etmektedir.³⁷⁴

³⁷³ Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 5/11.

³⁷⁴ Vâkıdî, *Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/159-162.

İbn Hişâm (ö. 218/833): Evs kabilesinin talepleri ve Sa'd b. Muaz'ın verdiği hüküm rivayeti, İbn Âiz'in naklettiği rivayet ile benzerlik arz etmektedir.³⁷⁵

İbn Sa'd (ö. 230/845): Benî Kurayza hakkında verilen hüküm kısmı İbn Âiz'in rivayeti ile aynıdır. (Evlilerin taleplerinin olduğu kısım rivayette yoktur.)³⁷⁶

İbn Ebi Şeybe (ö. 235/850): Benî Kurayza kabilesi kendileri hakkında hükmü (daha önceden anlaşmalı oldukları) Evs kabilesinden Sa'd b. Muaz'ın vermesine razı olmuşlardır. Sa'd onlar hakkında, "savaşçıların öldürülmesi, kadınların ve çocukların esir edilmesi ve mallarının ganimet olarak pay edilmesi" hükmünü vermiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de: "Onlar hakkında Allah'ın hükmü ile hükmettin." buyurdu.³⁷⁷

Belâzürî (ö. 279/892-93): Benî Kurayza hakkında verilen hüküm kısmı İbn Âiz'in rivayeti ile aynıdır. (Evlilerin taleplerinin olduğu kısım rivayette yoktur.)³⁷⁸

Metin Değerlendirmesi

Hendek Savaşı'nda yaşananlardan sonra Benî Kurayza Gazvesi düzenlenmiş ve yapılan on beş³⁷⁹ veya yirmi beş³⁸⁰ günlük muhasaradan sonra fazla mücadele edemeyip daha önceki yahûdiler gibi canlarının bağışlanmasını ve Medine'den çıkmayı talep etmişlerdir. Kureyzaoğulları hakkında hükmü Sa'd b. Muaz vermiştir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sa'd'ın hüküm vermesi konusunda rızayı Evslilerden mi yoksa Benî Kurayza'dan mı aldığı konusu farklı nakledilmiştir. Bu iki rivayeti incelediğimizde aslında birbirini tamamlayan rivayetler olduğunu görüyoruz. Çünkü Evsliler Kurayzaoğullarının anlaşmalılarıydı. Kendileri hakkındaki hükmü Evs'ten birisinin vermesini beklemişlerdir. Evsliler de Kurayzaoğulları hakkında hükmün kabilelerinden çıkmasını ve bu hükmün karşı taraf için çok ağır olmamasını beklemişlerdir.

³⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/44.

³⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/76-79.

³⁷⁷ İbn Ebi Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), 123-125.

³⁷⁸ el-Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, 29-31.

³⁷⁹ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/145.

³⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/38.

2.2.3.12. Davet Mektupları

1. Rivayet: İbn Asâkir ve İbn Hacer, İbn Âiz'den Gassânî Emiri Hâris b. Ebû Şemir'e gönderilen davet mektubu hakkında şu rivayeti nakletmiştir:

İbn Âiz: Hz. Peygamber (s.a.v.), hicretten altı yıl sonra Zilhicce ayında Dımaşk'e bağlı Gûta valisi Hâris b. Ebû Şemir el-Gassanî'ye sahabeden Şuca' b. Vehb'i bir mektupla, İslâm'a davet etmek için gönderdi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gönderdiği mektubu şu şekildeydi:

*“Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla,
Allah'ın Resulü Muhammed'den Haris b. Ebû Şemir'e:
İman edip hidayete tabi olanlara selam olsun. Seni tek ve ortağı olmayan Allah'a iman etmeye davet ediyorum. Eğer iman eder ve İslâm'a tabi olursan (Müslümanlar bulunduğu bölgeyi fethettiğinde) saltanatın sana kalır.
İslâm'a girdiğinde senin peşinden gelenlerin sevabı sana ulaşır.
Ancak İslâm'ı reddettiğinde sana uyanların günahı da sana ulaşır.”*

Gönderilen mektupta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mührü vardı.³⁸¹ Şuca' b. Vehb mektubu alarak Hâris b. Ebû Şemir'in yanına gelerek kapı görevlisine verdi. Ancak o günlerde Perslere karşı Hıms'ta zafer kazanan Bizans Kayseri, İliyâ'ya (Kudüs) şükür için geçerken Gutâ valisi Hâris b. Ebû Şemir'i ziyaret etmiştir. Bu yüzden mektup valinin meşguliyetinden dolayı iki üç gün eline ulaşmadı. Şuca', kapı görevlisine tekrar giderek mektubu valiye ulaştırmasını istediye de görevli misafirlerin yoğunluğundan dolayı ulaştırmanın mümkün olmayacağını söylemiştir. Şuca' ise Rum asıllı kapı görevlisi Mûra'ya Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vasıflarını anlatarak onu İslâm'a davet etmiştir. Bunun üzerine kalbi yumuşayan görevli duygulanarak “O peygamberin çıkacağını İncil'de okumuştum. Ancak Şam bölgesinden çıkacağını sanıyordum. Görüyorum ki o peygamber bir çölde çıkmış. Ben O'na iman ediyorum ve tasdik ediyorum. Ama Hâris b. Ebû Şemir'in iman edeceğine ihtimal vermiyorum ve beni öldürmesinden de korkuyorum. Ayrıca Hâris de Kayser'den çok korkan

³⁸¹ Bu mektupla beraber mühür kullanılmaya başlanılmıştır. Sahabeler, Hz. Peygamber'e yazılan mektuplarda mühür olmadığı takdirde o mektubun okunmayacağını söylemesi üzerine gümüş bir yüzüğe alttan başlayarak Muhammed-Resul-Allah yazılmasını emretmiş ve tüm mektuplarında bu mühür kullanmıştır. Bu konuda bk. Necati Fahri Taş - Nebi Bozkurt, “Mühür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/527-528.

birisidir.” Dedi. Birgün Hâris tacını takarak halkın içine çıktığında Şuca’ o esnada izin isteyerek Resûlullah’ın mektubunu kendisine verdi. Hâris, mektubu okuduktan sonra yere fırlatarak “Benim saltanatımı elimden kim alabilir? O adam Yemen’de dahi olsa onu bulacağım ve işini bitireceğim.” dedi. Daha sonra orduya savaş için hazırlanmalarını emretti ve Şuca’ b. Vehb’e savaş hazırlığında olduğunu peygamberine haber vermesini söyledi. Daha sonra Hâris b. Ebû Şemir, İliyâ’da bulunan Kayser’e Medine’den bir mektubun geldiğini ve savaş hazırlığında olduğunu bildirdi. O sırada sahabeden Dihye b. Hâlife, Hz. Peygamber’in mektubunu Kayser’e ulaştırmıştı. Mektubu okuyan Kayser, Hâris’in Müslümanların üzerine herhangi bir sefer yapmamasını bildirmiş ve valinin İliya’ya gelmesini istemiştir. Hâris, daha sonra Şuca’ b. Vehb’i yanına çağırarak “Efendinin yanına ne zaman gideceksin?” diye sordu. Şuca’ ise ertesi gün gideceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hâris, Şuca’a yüz miskal altın, birkaç kıyafet ve yiyecek verilmesini emretmiş ve Hz. Peygamber’in dinine tabi olduğunu bildirerek selam göndermiştir. Bunun üzerine Şuca’a Medine’ye gelerek olan biteni anlatmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v), Hâris’in doğru söylediğini bildirmiştir. Hâris b. Ebû Şemir, Mekke fethinin olduğu senede vefat etmiştir. Yerine vali olarak Cebele b. Eyhem geçmiştir. Cebele, son Gassân melikidir. Hz. Ömer zamanında Müslüman olmuştur.³⁸²

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn Hişâm: Hz. Peygamber (s.a.v.), Şuca’ b. Vehb el-Esedî’yi bir rivayete göre Şam sınırları hükümdarı Hâris b. Ebû Şemir el-Gassânî’ye, diğer bir rivayete göre ise Cebele b. el-Eyhem el-Gassânî’ye İslâm’a davet mektubu götürmek için görevlendirdi.³⁸³

İbn Sa’d’ın rivayeti ile İbn Âiz’in naklettiği rivayetindeki Hâris b. Ebû Şemir’in Müslüman olma kısmına kadar olan kısımları aynı şekildedir. Ayrıca İbn Âiz, son Gassân melikini rivayetine almış ancak İbn Sa’d bunu aktarmamıştır.³⁸⁴

Metin Değerlendirme:

³⁸² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 57/367-368; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 6/226.

³⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/584.

³⁸⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/248-249.

İbn Asâkir, İbn Âiz'in bu rivayette kendisinden rivayet aldığı kimselerin isimleri karıştırmış olduğunu yani tedlîs yaptığını nakletmiştir.³⁸⁵ Sonraki rivayet ile değerlendirmesi yapılacaktır.

2. Rivayet: Ebû Avâne el-İsferâyînî (ö. 316/929) İbn Âiz'den Rum Kayser'i Herakleios'a gönderilen davet mektubu hakkında şu rivayeti nakletmiştir:

Ebû Süfyan, Müslüman olmadan önce Şam'da başından geçenleri şöyle anlatmıştır: “O zamanlar Resûlullah (s.a.v.) ile mücadele içindeydim ve henüz Müslüman değildim. Bir ara ticaret sebebiyle Şam'da iken Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Herakleios'a bir mektup geldi. Mektubu Dihyetu'l-Kelbî getirdi ve Busra valisine verdi. Vali de mektubu okuyup Herakleios'a ulaştırdı. Herakleios: “Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin kavminden buralarda birileri var mı?” Yanındakiler: “Evet” dedi. Ben ve beraberimdeki Kureyşlilerle çağrıldık. Herakleios'un huzuruna varınca bize karşısına oturmamızı söylediler. Herakleios tercümanı vasıtasıyla: “Peygamberlik iddiasında bulunan kişi ile en yakın akraba olan hanginiz?” diye sorunca: “Benim” dedim. Böyle deyince beni bir adım öne çıkardıktan ve şöyle dedi: “Arkadakilere söyle: Ben, peygamber olduğunu iddia eden o zât hakkında bu adama bazı şeyler soracağım. Bana yalan söylediğinde siz onu tekzip ediniz!” deyince içimden şunları söyledim: “Vallahi, arkadaşlarım tarafından yalanımın ortaya çıkıp yayılmasından korkmasaydım, Hz. Peygamber hakkında o gün muhakkak bazı yalanlar uydururdum!”

-Sonra Herakleios ile Ebû Süfyan arasında şu konuşma geçti.-

Herakleios: “Onun nesep olarak aranızdaki durumu nasıl?”

Ebû Süfyan: “O, nesep sahibi bir aileye mensuptur.”

Herakleios: “Daha önce atalarından hükümdar olan var mı?”

Ebû Süfyan: “Hayır!”

Herakleios: “Peygamberlikten önce onun hiç yalan söylediğini gördünüz mü?”

Ebû Süfyan: “Hayır!”

Herakleios: “Onun çağrısına kimler tâbi oluyor? Soylular mı, yoksa zayıf kimseler mi?”

Ebû Süfyan: “Daha çok yoksullar ve zayıflar tâbi oluyor!”

³⁸⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 57/368.

Herakleios: “Ona tâbi olanların sayısı artıyor mu, eksiliyor mu?”

Ebû Süfyan: “Eksilmiyor; bilâkis sürekli artıyor!”

Herakleios: “Onun dinine girdikten sonra, onu veya dinini beğenmeyip dininden dönen var mı?”

Ebû Süfyan: “Hayır, hiç yok!”

Herakleios: “Onunla savaştınız mı?”

Ebû Süfyan: “Evet.”

Herakleios: “Yaptığınız savaşlar nasıl sonuçlandı?”

Ebû Süfyan: “Aramızda savaşlar çekişmeli geçti. Bazılarında o bize üstün geldi, bazılarında biz ona.”

Herakleios: “O sizi hiç kandırdı mı?”

Ebû Süfyan: “Hayır, bir süredir onunla birlikteyiz. Onun uydurduğu bir şey bilmiyoruz.”

Herakleios: “Sizden, ondan önce peygamberlik iddiasında bulunan herhangi bir kimse var mı?”

Ebû Süfyan: “Hayır, yok!”

Sonra Ebu Süfyan içinden: “Vallahi bundan başka bir kelime ekleyemedim.” dedi. Sorulardan ardından Herakleios, tercümanı vasıtasıyla Ebû Süfyan’a şöyle dedi:

“Sana nesebinin nasıl olduğunu sordum; nesep sahibi bir aileden olduğunu beyan ettin. Peygamberler de aynen böyledir, onlar kavimlerinin en soyluları içinden seçilip gönderilirler.

Ataları arasında bir hükümdar olup olmadığını sordum. Sen, ‘Hayır, yok’ dedin. Eğer, atalarından bir hükümdar olsaydı, ‘Bu da atalarının mülkünü geri isteyen biridir!’ diye düşünürdüm.

Onun çağrısına zayıf olanlar mı, yoksa ileri gelenler mi tâbi oluyor? diye sordum. Sen, ona tâbi olanlar halkın zayıf kesimidir, dedin. Peygamberlere tâbi olanlar aynen bu durumda olanlardır.

Peygamberlik iddiasında bulunmadan önce onun bir yalanının olup olmadığını sordum. Sen, ‘Hayır, yoktur’ dedin. Ben şunu biliyorum insanlara karşı yalan söylemeyi adet edinmemiş bir kimse Allah adına da yalan söylemez.

Onun dinine uyup daha sonra beğenmeyip dininden dönenler var mı? diye sordum. Buna da ‘Hayır’ diye cevap verdin. İman da böyledir çünkü iman kalbe yerleşip kökleşince böyle olur.

Sayıları artıyor mu, yoksa eksiliyor mu? diye sordum. Artıyorlar, dedin. İman tamamlanıncaya kadar hep bu akıbet üzere gider.

Onunla hiç savaştınız mı? diye sordum. Evet, dedin. Ben de bizimle onun arasındaki savaş çekişmeli olur. Bazen biz ona galip geliriz, bazen o bize galip gelir. Zaten peygamberler de hep böyledir: Onlar zaman zaman ağır imtihanlara tâbi tutulurlar, ama sonra da güzel bir akıbet onların olur.

Sizi hiç kandırdı mı? diye sordum. Sözünde duran biri olduğunu söyledin. İşte böyle peygamberler aldatmaz.

İçinizde ondan önce peygamberlik iddiasında bulunan birilerinin olup olmadığını sordum. ‘Hayır, böyle bir iddiada bulunan yok’ diye cevap verdin. Eğer, ondan önce bu sözü söyleyen biri olsaydı, bu zât kendisinden öncekileri taklit eden bir kimsedir diye düşünürdüm.

Sonrasında Herakleios: “O size neleri emrediyor?” diye sordu. Ebu Süfyan: “Bize namaz kılmayı, zekât vermeyi, sila-i rahimi ve iffetli olmayı emrediyor.” dedi.

Herakleios: “Eğer senin onun hakkında söylediklerin doğru ise şüphesiz o bir peygamberdir. Zaten bir peygamberin zuhur edeceğini biliyordum, fakat sizden geleceğini zannetmiyordum. Eğer, onun yanına ulaşabileceğimi bilseydim. Ona kavuşmayı dilerdim. Onun yanında olsaydım ayaklarını yıkamak isterdim. Onun mülkü ayaklarımın altında bulunan topraklara muhakkak gelip ulaşacaktır.” dedi. Sonra Herakleios, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) mektubunu getirtti ve okudu. İçinde şunlar yazıyordu:

“Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla,

Allah’ın Resulü Muhammed’den Rumların kralı Herakleios’a:

Allah’ın selamı hidayet yoluna tâbi olanlara olsun! Ben seni tam bir İslâm daveti ile dine davet ediyorum. Müslüman ol ve selamet bul! Eğer Müslüman olursan Allah sana iki kat mükafat verecektir. Eğer bu çağrıya sırt çevirirsen sana tabi olanlarında

günahlarını yüklenmiş olursun.

De ki: “Ey ehli kitap! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah’a ibadet edelim. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarını ilah edinmesin. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, “Şahit olun ki biz Müslümanlardanız”³⁸⁶ deyin.”

Mektubu okumayı bitirdiğinde etraftan sesler yükseldi ve gürültü çoğaldı. Ardından bizi çıkarttılar. Yanlarından çıktıktan sonra arkadaşlarıma şöyle söyledim: “İbn-i Ebî Kebşe’nin işi gerçekten gittikçe büyüyor! Muhakkak ki Benî Asfar³⁸⁷ hükümdarı bile ondan korkuyor!” Yaşadığım bu olaydan sonra Resûlullah’ın davetinin gittikçe büyüyeceğine inandım ve Müslüman olana kadar bu inancım devam etti.”³⁸⁸

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn Sa’d: Hz. Peygamber (s.a.v.), Rum Kayser’i Herakleios’a ulaştırmak üzere Dıhye b. Halife ile İslâm’a davet mektubu gönderdi. Dıhye mektubu o sırada Hıms’ta bulunan Kayser’e iletmesi için Busra emirine vermiştir. Mektubu okuyan Kayser, o sırada huzurunda bulunan Rum büyüklerine, peygamberlik ilan eden adamın dinine tâbi olmayı teklif etmiştir. O sırada mecliste sesler yükseldi ve bu teklife yüz çevirdiler. Kayser, bu teklifle sizi dininize olan metanetinizi sınadım, diyerek onları sakinleştirdi. Rumlar da ona secde etti.³⁸⁹

Buhârî, İbn Âiz’in rivayetinin bir benzerini nakletmiştir.³⁹⁰

Metin Değerlendirmesi

Hudeybiye Barış Antlaşması sonrası Hz. Peygamber (s.a.v.) komşu devletlere ve bazı yöneticilere İslâm’a davet mektubu gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) tebliğ vazifesi hem insanları İslâm’a davet etmiş hem de bölgede yeni bir gücün var olduğunu

³⁸⁶ Âl-i İmrân 3/64.

³⁸⁷ Rumların ataları olarak kabul ettikleri Rum b. İshâk b. İshâk’ın sarışın olmasından dolayı Asfar lakabıyla anılırdı. Onun soyundan gelen Rumlara da Benî Asfar denilmektedir. Bu konuda bk. Casim Avcı, “Rum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/222.

³⁸⁸ Ya’küb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyîni Ebû Avâne, *el-Müsnedü’l-Muhrec ‘Alâ Sâhîh-i Müslim*, thk. Resâil Câmia’tu ve Buhûsu Akâdemiyyetu bi Külliyyetu’l-Hadis (Suudi Arabistan: el-Camia’tu’l-İslamiyye, 1435/2014), 14/344.

³⁸⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/246-247.

³⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Dimaşk: Dâr İbn-i Kesîr, 1414/1993), 1/7 (No. 7).

göstermiştir. Mektupları Resûlullah (s.a.v.) gümüşten yaptırdığı yüzükle mühürlemiştir. Yüzükte üç satırda “Muhammed’ün Resûlullah” cümlesi yazmaktaydı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu mektupları altı sahabe ile farklı yöneticilere aynı gün göndermiştir. İbn Âiz mektuplardan iki tanesi ile alakalı rivayet aktarmıştır.³⁹¹ Bu mektuplardan bir tanesini de dönemin en güçlü devletlerinden olan Bizans kralı Herakleios’a Dıhye b. Hâlife ile göndermiştir. Mektubu ve mektubu gönderen kişiyi Herakleios anlamaya çalışmış hatta Ebû Süfyan’ı karşısına çıkarıp bilgileri birinci ağızdan dinlemiş ve Hz. Peygamber’e dair olumlu kanaatler zikretmiştir. Ancak kendi meclisindeki insanlardan tepki aldıktan sonra sahip olduğu olumlu kanaati devam ettirmemiştir.³⁹² İbn Âiz’in rivayetinde Herakleios’un Ebû Süfyan ile girmiş olduğu diyalogu daha önce herhangi bir kitap nakletmemiştir. Bu rivayette nakledilen diyalog aslında Hz. Peygamber’in yirmi yıllık mücadelesinin bir özeti mahiyetindedir. Ebû Süfyan, Herakleios ile yaşadığı bu diyalogun İslâm’a girmesinde etkisi olduğunu ifade etmiştir.

2.2.3.13. Mûte Savaşı

1. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz’den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Şam tarafına bir seriyye gönderdi. Bu seriyyeye komutan olarak Zeyd b. Hârise görevlendirmiştir. Eğer Zeyd şehit olursa Ca’fer b. Ebû Tâlib’in komutan olmasını söylemiştir. Ca’fer de şehit olursa Abdullah b. Revâha komutan olsun demiştir. Herkesin eceli birdir ve bu değişmez.³⁹³

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn Âiz’in Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mûte Seriyyesi’ndeki komutan tayini ile ilgili rivayetini tüm müellifler aynı şekilde nakletmişlerdir.³⁹⁴

Metin Değerlendirmesi

³⁹¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/245; Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 160.

³⁹² İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/246-247; Ebû Avâne, *el-Müsnedü’l-Muhrec ‘Alâ Sâhîh-i Müslim*, 14/344.

³⁹³ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 2/8.

³⁹⁴ İbn İshâk, *Sîre*, 504; Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu’l-Meğâzî)*, 2/415; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/242; İbn Sa’d, *Tabakât*, 2/131; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu’l-Meğâzî (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 185.

Mûte Seriyyesi'nde Hz. Peygamber (s.a.v.) seçmiş olduğu komutanların şehit olma ihtimallerine karşın yerine geçecek ismi söylemesi o sahabilerin şehitliğe ulaşacağına dair bir haber olarak anlaşılmalıdır.³⁹⁵ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabiler savaşırken seriyyede yaşananları haber vermek üzere Müslümanları toplayıp seçtiği komutanların şehit düştüğünü ve Halid b. Velîd'in komutanlığa geçtiğini haber vermiştir.³⁹⁶ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.), şehitleri için ağlamış ancak ağıt yakıp feryat etmeyi yasaklamıştır.³⁹⁷

2. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.) Şam tarafına bir seriyye gönderdi ve onlara Seniyyetü'l-Vedâ (Veda tepesine) kadar eşlik etti. Onlara "Allah'ın adıyla yola çıkın! Allah'ın ve sizin düşmanınız olanlar ile savaşın! Şam'a girdiğinizde rahiplerin uzlete çekildiği manastırlar göreceksiniz, onlara dokunmayınız! Bir de şeytanın peşinden gidenleri göreceksiniz. Onlardan size karşı kılıç çekenlerin başlarını boyunlarından ayırın! Orada güçsüzlere, yaşlılara, kadınlara, çocuklara ve hurma bahçelerine dokunmayın!" dedi.³⁹⁸

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî, İbn Âiz'in naklettiği rivayetin aynısını nakletmiştir.³⁹⁹

İbn Sa'd, Hz. Peygamber (s.a.v.), seriyyeyi ile yürüyerek Seniyyetü'l-Vedâ tepesine giderek onları uğurladı. Müslümanlar onların arkasından: "Allah sizi kötülüklerden korusun. Sizi kazançlı ve sağ salim geri getirsin." diyerek dua etti.⁴⁰⁰

Metin Değerlendirmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.) gönderdiği seriyyeler ile Seniyyetü'l-Vedâ tepesine kadar yürür ve orada komutanlarına sefer esnasında uymaları gereken kuralları ve

³⁹⁵ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/415.

³⁹⁶ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/420-421; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/132; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 185.

³⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/250-252; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 188; Önkal, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 171.

³⁹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 2/10.

³⁹⁹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/417.

⁴⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/131.

hatırlatmaları yapardı.⁴⁰¹ Bu seriyyede de aynı uygulamayı yerine getirmiş ve bu seriyyede verdiği direktifler sonraki dönemlerde Müslümanlar için İslâm savaş hukukunun temel prensipleri olarak kabul edilmiştir. Bu rivayeti sadece Vâkîdî ve İbn Âiz nakletmiştir. Rivayetin içeriğindeki normların sadece Müslümanlara değil tüm insanlığa bir mesaj olarak anlaşılması daha faydalı olacaktır.

3. Rivayet: İbn Asâkir ve İbnü'l-Adîm (ö. 660/1262) İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

İbn Âiz, Ebû Musa el-Eşa'ri: Hz. Peygamber (s.a.v.), orduyu Şam bölgesine bağlı Eyle⁴⁰² ismiyle meşhur şehrin yakınlarına göndermişti. Müslümanlar Zeyd b. Harise komutanlığında savaş meydanında Hristiyanlardan ve çevredeki Arap kabilelerden oluşan Belkâ⁴⁰³ ordusu ile karşı karşıya geldi. Savaş çok şiddetli ilerliyordu. Sırasıyla Zeyd ve Ca'fer düştü. Ardından Abdullah b. Revâha, Mûte'de şehit düştükten sonra askerler arasında bir kaos havası oluştu. Sancağı Ensâr'dan bir adam eline alarak savaşmaya devam etti. Sonra Hâlid b. Velîd'i görünce sancağı ona vermek istedi. Halid sancağı kabul etmedi ve ona "Zaten sancağı sen kaldırmışsın ve buna daha layıksın." dedi. Ensâr'dan olan adam ise "Hayır sen daha layıksın çünkü benden daha cesursun." Bu esnada Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'de sahabilerle bir mecliste otururken Mûte'de yaşanan olayları şu şekilde anlattı: "Mûte'de iki ordu karşı karşıya geldi ve büyük bir savaş meydana geldi. Zeyd b. Harise şehit oldu. Sancağı Cafer alarak Allah'ın dilediği kadar savaştı ve o da şehit oldu. Sonra sancağı Abdullah b. Revâha aldı ve o da Allah'ın dilediği kadar savaşarak şehit oldu. Daha sonra Hâlid b. Velîd sancağı aldı ve savunmaya geçti." Resûlullah (s.a.v.), Medine'de bu şekilde savaştan sürekli haber veriyordu. Hâlid b. Velîd sancağı aldıktan sonra Resûlullah (s.a.v.) şöyle demiştir; "Ne mutlu ki Allah'ın kulu Hâlid b. Velîd, bugün kafilere ve

⁴⁰¹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Seniyyetülvedâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/526-527.

⁴⁰² Eyle, Kızıldeniz'in kuzeydoğu tarafında bulunan Akabe körfezini çevreleyen liman şehrinin ismidir. Dağlardan körfeze doğru açılan geçit Akabetü'l-Eyle olarak bilinirken sonraları akabe olarak kısaltılmış ve şehrin adı da bu olmuştur. Bu konuda bk. Mustafa Lütfi Bilge, "Akabe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/209-210.

⁴⁰³ Belkâ, Ürdün'de bulunan idari bir bölgedir. Bizanslılar, Gassânîler'i Dımaşk bölgesinden çıkarınca Gassânîler Amman ve Belkâ bölgelerine yerleşmişlerdir. Bu konuda bk. Muhammed Abdülkâdir Hureysât, "Belkâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/419-420.

münafıklara karşı Allah'ın kılıçlarından bir kılıç (Seyfullah) oldu!"⁴⁰⁴ O gün yapılan savaşın yapıldığı günün gecesinde Hâlid b. Velîd, ordunun sağ tarafında olan askerleri sol tarafa, sol taraftakileri sağ tarafa, öndekileri arkaya ve arkadakileri öne aldı. Sabah iki ordu yeniden karşı karşıya geldiğinde Rumlar karşılarındaki yeni askerleri gece gelen takviye birliği zannederek korkuya kapıldılar ve kaçtılar. Rumlar o gün ordularındaki en büyük zayıyatı verdiler.⁴⁰⁵

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkîdî: Müslümanlar, Belkâ bölgesinde Hıristiyanlarla karşı karşıya geldi ve şiddetli bir savaş başladı. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'de minbere çıktı ve Şam bölgesinde neler yaşandığını anlatmaya başladı. Seçtiği komutanların sırasıyla şehit düştüğünü haber verdi. Savaşta Müslümanlar safında bir hezimet başladı. Ensâr'dan Sâbit b. Erkam sancağı aldı ve Hâlid b. Velîd'e verdi. Hâlid, sancağı almayacağını ve teklif eden kişinin buna daha layık olduğunu söylemişse de ısrarlar üzerine sancağı almıştır.⁴⁰⁶

İbn Hişâm, Vâkîdî ve İbn Âiz ile aynı rivayeti nakletmiştir.⁴⁰⁷

İbn Sa'd'ın nakli ile diğer müelliflerin nakli benzerlik arz etmektedir. Farklılık olarak; Hâlid b. Velîd, komutanlığa geçtiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.): "İşte savaş asıl şimdi başladı!" buyurdu.⁴⁰⁸

İbn Ebî Şeybe: İbn Âiz ile aynı rivayeti nakletmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu savaşta Hâlid b. Velîd'e "Seyfullah" lakabını vermiştir.⁴⁰⁹

Metin Değerlendirmesi

Belkâ bölgesinde yaşanan Mûte Savaşı'nda Hz. Peygamber tarafından tayin edilen komutanların şehit olmasıyla Hâlid b. Velîd'in idareyi ele alıp başarılı

⁴⁰⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 2/12; 16/238-239; Ebü'l-Kâsım Kemâluddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (Dâru'l-Fikr, ts.), 7/3122.

⁴⁰⁵ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 7/3143.

⁴⁰⁶ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/414-428.

⁴⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/246-250.

⁴⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/132.

⁴⁰⁹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 185.

taktiklerle Müslümanları büyük bir hezimetten kurtardığını birçok müellif nakletmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v) “Seyfullah” lakabını kendisine vermiştir. Bu savaşla Müslümanlar ilk defa dönemin en büyük güçlerinden biri olan Bizans ordusuyla karşılaştı. Bizans ordusu sayı ve güç bakımından İslâm ordusundan kat kat üstün olmasına rağmen Müslümanlar fazla zayıat vermeden geri çekilmişlerdir. İki ordu arasındaki güç farkının çok fazla olduğu bu savaşta alınan sonuç bir başarı olarak değerlendirilmelidir.

4. Rivayet: İbnü'l-Adîm İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hâlid b. Velîd eline sancağı aldıktan sonra devam eden şiddetli savaşın seyri değişti. Taraflar birbirine üstünlük sağlayamadan geri çekildiler. Daha sonra Müslümanlar geri dönerken yolda bir köyde bulunan kaleyi ele geçirmek istediler. Ancak muhasaraya kaledekiler sert karşılık verdi ve o bölgede çok kan döküldü. Bu yüzden oraya “Bekiu'd-Dem” yani kanın çok döküldüğü yer dediler. Müslümanlar kaleyi fethettikten sonra yıktılar ve o kale bir daha inşa edilmedi.⁴¹⁰

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Bu rivayet sadece İbn Âiz'den nakledilmiştir. İbnü'l-Adîm, kitabına almıştır.

Metin Değerlendirmesi

İbn Âiz'in nakletmiş olduğu rivayeti incelediğimizde çetin bir savaştan çıkan İslâm ordusunun 1100 km uzaklıkta bulunan⁴¹¹ Medine'ye geri dönerken hem ihtiyaçlarını karşılamak hem de insanları İslâm'a davet etmek maksadıyla bazı köy veya kasaba tarzı yerlere uğramış olması muhtemeldir. Çünkü Mûte, Medine'ye hem uzak hem de İslâm ordusunun ilk defa sefere çıktığı bir bölge olması hasebiyle Müslüman olan belde sayısı bir hayli azdır. Bu yüzden ordunun ihtiyaçlarını karşılamak adına bazı beldelere uğramaları kaçınılmaz bir durumdur. Uğradıkları beldelerde karşılarına bir kuvvet çıktığı takdirde savaşmış olmaları mümkündür.

⁴¹⁰ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 7/3143.

⁴¹¹ Mûte, Ürdün'de Kerek'in 12 km güneyinde bulunan bir köydür. Medine'ye yaklaşık 1100 km uzaklıktadır. Bu konuda bk. Ebü'l Hasen Ali en-Nedvî, *Rahmet Peygamberi*, çev. Abdülkerim Özaydın (İstanbul: İz Yayıncılık, 2008), 285.

Karşılardan çıkan birlikle şiddetli bir çarpışma yaşanmış ve rivayete göre çok kan dökülmüştür.

5. Rivayet: İbnü'l-Adîm ve İbnü'z-Zâhîrî İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hâlid b. Velîd: "Mûte günü elimde dokuz kılıç parçalandı. Hatta en son Yemen kılıçlarından bir teneke parçası kaldı ve onunla savaştım." dedi.⁴¹²

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn Ebî Şeybe: İbn Âiz ile aynı rivayeti nakletmiştir.⁴¹³

Buhârî: İbn Âiz ile aynı rivayeti nakletmiştir.⁴¹⁴

Metin Değerlendirmesi:

Hâlid b. Velîd, Mûte Savaşı'nda komutanlığı devraldıktan sonra Müslümanları toplayıp savunma yaparak o gün akşama kadar düşmanla çarpıştı.⁴¹⁵ Hâlid, o akşam stratejik hamleler yaparak ordu düzenindeki yerleri değiştirdi. Ertesi gün Hâlid b. Velîd ve İslâm ordusu düşmanları püskürterek geri çekildi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gönderdiği bu sefer büyük bir başarı izlenimi vermese de aslında hedefine ulaşmış bir askeri faaliyettir. Hâlid b. Velîd'in ve İslâm ordusunun savaş taktikleri ve çetin mücadeleleriyle sayı ve donanım bakımından üstün olan bir orduya karşı çok az kayıpla, Rumlara ve çevredeki muhtemel düşmanlara gerekli mesajlar verilmiştir.

2.2.3.14. Zâtu's-Selâsil Seriyyesi

İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Amr b. el-Âs komutanlığında Zâtu's-Selâsil Seriyyesi'ni Şam civarlarına gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Amr b. el-Âs'ın babasının dayıları sayılan Belî kabilesi tarafına göndererek akrabalık avantajını kullanmasını istedi. O bölgeye vardıklarında Amr b. el-Âs düşmanların Kudâ'a kabilesinden destek aldığını gördü ve onlara yapılacak bir saldırıda Müslümanların

⁴¹² İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, 7/3143; Ahmed b. Muhammed b. Abdullah Ebu'l Abbas Cemaluddîn İbnü'z-Zâhirî el-Hanefî, *Meşihatü İbn el-Buharî*, thk. İvad Atik Sa'd el-Hâzîmî (Mekke: Dâru Âlimu'l-Fuâd, 1419), 3/1967.

⁴¹³ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 188.

⁴¹⁴ Buhârî, *Sahih*, 4/1555 (No. 4017).

⁴¹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1326-1327.

sayısının yetersiz olmasından dolayı Medine'ye bir elçi gönderip durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bildirdi ve yardım istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebû Ubeyde b. Cerrâh komutasında içlerinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in de bulunduğu muhacirlerden oluşan yardımcı birliği yola çıkardı. Yardımcı kuvvet olay yerine varınca orduyu kimin komuta edeceği ve ona kimin imamlık yapacağı konusunda çıkan anlaşmazlıkta, Amr b. el-Âs'ın kumandanlığa ve imamlığa ilk tayin edilen komutan olmasından dolayı kendisinin olması gerektiğini söyledi. Takviye kuvvetteki askerler ise Resûlullah'ın (s.a.v.) kendilerine Ebû Ubeyde'yi komutan tayin etmesinden dolayı komutanlığın Ebû Ubeyde de olması gerektiğini söylediler. Güzel bir ahlaka ve yumuşak bir mizaca sahip olan Ebû Ubeyde oluşan bu tartışmanın nihayete ermesi için komutanlığın Amr b. el-Âs'ta olması gerektiğini söyledi. Ayrıca Ebû Ubeyde, takviye kuvvetlerindeki sahabilere, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'den ayrılırken kendisine aramızda anlaşip birbirimize itaat etmemizi istemişti, dedi.⁴¹⁶

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: İbn Âiz'in rivayetiyle genel olarak aynı bilgileri nakletmiştir. Ancak Vâkıdî konuyu daha detaylı aktarmıştır. Bahsi geçmeyen detaylar şu şekildedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Amr komutasında 300 kişilik bir birlik gönderdi, ardından Ebû Ubeyde idaresindeki 200 kişilik bir kuvvetle destekledi. Destek kuvvet olarak giden Ebû Ubeyde, Müslümanlara imamlık yapmak üzere Hz. Ömer'in geçmesini istedi. Amr, kendisinin hem komutan hem de imam olduğunu bildirdi ve sahabiler itiraz etmedi. Ayrıca seriyyede yaşanan iki olayı İbn Âiz: Amr'ın soğuk gecede ateş yakılmasına izin vermemesi ve yine Amr'ın soğuktan dolayı gusül abdesti alamayıp teyemmüm ile gusletmesi, olaylarını nakletmemiştir.⁴¹⁷

İbn Sa'd: Hicretin 8. yılında Cemâziyelâhir ayında Amr b. el-Âs komutasında 300 kişilik ordu Zâtü's-Selâsil Seriyyesi'ne çıkmıştır. Gece yürüyüp gündüz gizlendiler. Amr, düşmanın kalabalık olduğu anlayınca Medine'den destek istemiştir.

⁴¹⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 2/24-25.

⁴¹⁷ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 2/428-433.

Devamında nakledilen bilgiler İbn Âiz'in rivayeti ile benzerlik arz etmektedir. Ordu 500 kişi olduktan sonra saldırmış ve düşmanı dağıttılar.⁴¹⁸

İbn Ebî Şeybe: Hz. Peygamber (s.a.v.), Amr b. el-Âs'ı komutasında az sayıda bir birliği Şam güzergahındaki topluluklara gönderdi. Amr, bu seriyyede askerlerin ateş yakmalarını yasaklamış ve düşmanla çarpıştıktan sonra askerler düşmanı takip etmek istemesine rağmen buna izin vermemiştir. Medine'ye döndükten sonra durumu Resûlullah'a (s.a.v.) şikâyet ettiler. Resûlullah (s.a.v.), gerekçelerini Amr'dan dinledikten bir şey söylemedi ancak yapılan işi beğendiği rivayet edilir.⁴¹⁹

Metin Değerlendirmesi

Zâtü's-Selâsil Seriyyesi içinde tartışmalı olayları barındıran bir seriyyedir. İbn Âiz'in rivayetinde tartışmalardan bir tanesi anlatılmıştır. O da seriyyeye katılan destek birliğinden sonra kimin idareci olup olmayacağı meselesidir. Bu konuda Vâkıdî'ye Ebû Ubeyde, Hz. Ömer'in komutanın olması gerektiğini savunmuştur. Diğer müellifler ise Amr ve Ebû Ubeyde arasında yöneticinin kimin olacağına dair ihtilaf olduğunu nakletmişlerdir. Ebû Ubeyde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tavsiyelerine uyarak Amr'ın lehine tartışmayı bırakmıştır. Seriyyedeki diğer tartışılan konuları Medine'ye döndükten sonra Resûlullah'a (s.a.v.) sorduklarında, Resûlullah Amr'ın yaptıklarına bir şey söyleyerek onaylamıştır.⁴²⁰ Sonuç olarak İslâm ordusu Zâtü's-Selâsil Seriyyesi ile Arabistan'ın kuzey taraflarındaki kabileler denetim altına alındı.

2.2.3.15. Mekke'nin Fethi

1. Rivayet: İbn Teymiyye, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Mekke'nin fethi esnasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabilere: “Size biri saldırmadığı sürece kimsenin kanını dökmeyin. Ancak şu dört kişiyi nerede bulursanız öldürün! Bunlar; Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, el-Huveyris b. Nakid, İbn Hatal ve Beni Leys kabilesinden Mikyes b. Hubâbe ayrıca Abdullah b. Hatal'ın iki şarkıcı câriyesini öldürün!” emrini verdi.⁴²¹ Şarkıcı olan bu iki kadın aynı zamanda daha önce

⁴¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/134.

⁴¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), 71.

⁴²⁰ Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 172.

⁴²¹ İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-Meslûl*, 114.

Haşimoğullarına sığınmış kimselerdi. Ancak sonrasında İbn Hatal'ın câriyesi olan bu iki kadın Resûlullah (s.a.v.) hakkında hakaret içeren şarkı söylüyorlardı. Resulullah'ın (s.a.v.) emriyle bunlardan birisi öldürüldü. Diğeri ise bir yere saklandı ve daha sonra iman etti.⁴²²

Resûlullah (s.a.v.) bu emriyle bazı kimseler hakkında ölüm kararı verdi. Bunlardan birisi olan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh hicretten sonra irtidat etti ve Mekke'ye tekrar yerleşti. Mekke'nin fethi esnasında ortalık sakinleşinceye kadar gizlendi ve Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna gelip biatta bulundu. Resûlullah (s.a.v.) sahabilerin onu o esnada öldürmesi için yüzünü çevirdi. Ancak sahabeler Resûlullah (s.a.v.)'in bu kastını anlayamadılar. Sonrasında Resûlullah (s.a.v.) o ortamdaki sahabilere: "Ben yüzümü çevirdiğimde neden öldürmediniz?" diye sorunca, sahabilerden birisi; "Ya Resûlullah! Bir işaret verseydin onun boynunu vururdum." şeklinde cevap vermiştir. Resûlullah (s.a.v.) "Peygamberler bunu yapmazlar." dedi. Bu olay sonrasında şunlar söylenir; Osman b. Affan süt kardeşi olan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i himayesi altına aldı. Şarkıcı kadınlardan birisi öldürüldü diğeri ise kendisine eman verinceye kadar gizlendi sonrasında iman etti.⁴²³

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî Mekke'nin fethi sırasında öldürülmesi emredilen kişiler hakkında iki rivayet nakletmiştir. Birincisi: Hz. Peygamber (s.a.v.), fetih günü savaşmayı yasakladı. Ancak altı erkeğin ve dört kadının öldürülmesini emretti. Erkeklerin ismi: İkrime b. Ebû Cehil, Hebbâr b. el-Esved, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Mikyes b. Subâbe el-Leysî, el-Huveyrîs b. Nukayz ve Abdullah b. Hilal Hatal idi. Kadınlar ise: Hind b. Utbe b. Rebî'a, Amr b. Hâşim'in cariyesi Sâre ve Ebû Hatal'ın iki cariyesi Kureynâ ve Kureybe'dir.⁴²⁴ Devamında Vâkıdî, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ile alakalı Hz. Osman'ın aracılık yaptığı rivayetini aktarmıştır. İbn Âiz'in rivayetinin benzerini nakleden Vâkıdî daha detaylı bilgi aktarmıştır.⁴²⁵

⁴²² İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-Meslûl*, 126.

⁴²³ İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-Meslûl*, 114.

⁴²⁴ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/60-63.

⁴²⁵ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/90-91.

Vâkıdî'nin ikinci rivayeti: Abdullah b. Hatal, fetih günü Kâbe'nin örtüsüne yapışmış bir halde iken sahabeden bir tanesi işini bitirmiştir. İbn Hatal'ın suçu: Müslüman olduktan sonra Medine'ye hicret etmişti. Resûlullah (s.a.v.), onu zekât memuru olarak görevlendirdi. İbn Hatal, yanına yardımcı olarak verilen kişi ile kavga edip öldürdü. Bunun üzerine korkudan Medine'ye dönmek istemedi. Topladığı zekât mallarını alıp Mekkelilerin yanına gitti ve müşrik oldu. Abdullah b. Hatal'ın Fertanâ ve Erneb adında iki tane câriyesi vardı. Bu iki câriye İbn Hatal'ın Resûlullah'ı (s.a.v.) hicveden şiirlerini şarkı olarak söylüyorlardı. Müşrikler de onların yanına giriyorlar ve içki içiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlardan birisi öldürüldü. Fertane'ye ise iman edinceye eman verildi.⁴²⁶

İbn Hişâm: Fetih günü Resûlullah (s.a.v.), beş erkeğin ve üç câriyenin öldürülmesini emretti. Bu erkeklerden üçü, cariyelerden bir tanesi öldürülmüştür.⁴²⁷

İbn Sa'd: Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'ye fetih için girerken kimse ile savaşılmamasını sadece altı erkek, dört kadının öldürülmesini emretti. Huveyris, Mikyes ve İbn Hatal öldürüldü. İkrime ve Abdullah b. Sa'd affedildi. İbn Hatal, Kâbe'nin örtüsüne sarılmış bir vaziyette öldürülmüştür. Abdullah b. Sa'd ile ilgili rivayeti İbn Âiz rivayeti ile aynıdır.⁴²⁸

İbn Ebî Şeybe: Resûlullah (s.a.v.), fetih günü dört kişi hariç herkese eman verdi. Bu dört kişi: Abdullah b. Ebû Serh, İbn Hatal, Mikyes b. Sûbaba ve İkrime b. Ebî Cehil. Ayrıca diğer bir rivayette Benî Haşim'in azatlısı Sâre'nin adını söylemiştir. Abdullah b. Ebû Serh ile ilgili rivayeti İbn Âiz rivayeti ile aynıdır.⁴²⁹

İbn Kayyim el-Cevziyye: Hz. Peygamber (s.a.v.), fetih hareketi tamamlandıktan sonra dokuz kişi hariç herkese can güvencesi verdi. Bunlardan üç erkek, bir câriye öldürüldü. Resûlullah'ın (s.a.v.) eman vermesiyle üç erkek ve iki câriye güvende altına alındılar ve Müslüman oldular.⁴³⁰

Metin Değerlendirmesi

⁴²⁶ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/94-96.

⁴²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/296-298.

⁴²⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/139-145.

⁴²⁹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 168.

⁴³⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1351.

Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisinin ve inananların intikamını alabilecek durumdayken onların gönüllerini kazanmak istedi. Bu yüzden bu fetih esnasında yapılan muamele dünya savaş tarihinde müstesna bir durumdur. Ancak müşriklerden bazıları Müslümanlara yönelik faaliyetler yürütmüş ve öldürülmeyi hak etmişlerdi.⁴³¹ Rivayetlerde farklı sayılar zikredilmekle beraber İbn Hatal, Mikyas b. Sübâbe, Huveyris b. Nükayz ismindeki üç müşrik erkek ve İbn Hatal'ın câriyelerinden bir tanesinin öldürüldüğünü kaynakların çoğuna göre söyleyebiliriz. Nitekim İbn Âiz, rivayetinde zikrettiği isimlerden iki tanesine eman verildiğini belirtmiştir. Diğer üç kişiye ise böyle bir eman verilmediğini ve bu üç kişinin öldürüldüklerini anlayabiliriz.

2. Rivayet: Makrîzî, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye fetih için girdiğinde ilk icraatı Kabe'nin etrafındaki Kureyş'in her bir koluna ait putları ortadan kaldırmaktı. Bunlardan Huzâalıların, Haceru'l-Esved ile Yemânî köşeleri arasındaki İsâf ve Nâile putlarını Hz. Peygamber yere vurup kırdı ve şunu söyledi: "Hak geldi, bâtil yıkılıp gitti."⁴³² Sonrasında beyti tavaf etti.⁴³³

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Resûlullah (s.a.v.), fetih günü Mekke'ye girdikten sonra devesinin üzerinde Kâbe'yi tavaf etti. Kâbe'nin etrafında 300 tane put vardı. Bunlardan 60 tanesi sabitleştirilmişti. Putların en büyüğü Hübel, Kâbe'nin kapısının yanındaydı. Hübel'den sonra İsâf ve Nâile putları geliyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) önünden geçtiği puta elindeki asa ile işaret ediyor ve: "De ki: Hak geldi, bâtil yok oldu. Muhakkak ki, bâtil yok olmaya mahkûmdur." ayetini okuyor ve put yüzüstü yere düşüyordu.⁴³⁴

⁴³¹ Önkal, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 175; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, 358.

⁴³² İsrâ 17/81.

⁴³³ Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ'*, 5/74.

⁴³⁴ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzî)*, 3/66-67.

İbn Hişâm: Fetih gününde Resûlullah (s.a.v.), elindeki asa ile Kâbe'nin etrafındaki putlara işaret ediyor ve bu sırada İsrâ 81. Ayeti okuyordu. İşaret ettiği put yıkılıyordu.⁴³⁵

İbn Sa'd: Hz. Peygamber (s.a.v.), fetihten sonra Kâbe'de 360 tane putu İsrâ 81. ayeti okuyarak elindeki sopayla itip deviriyordu.⁴³⁶

İbn Ebî Şeybe: Hz. Peygamber (s.a.v.), fetih hareketinden sonra Kâbe'de yanında bulunan putları, İsrâ 81. ayeti okuyarak, eğri tarafından yay ile çekip deviriyordu.⁴³⁷

Metin Değerlendirmesi

Fethin tamamlanması ile Hz. Peygamber Kâbe'yi ziyaret ederek tavaf yaptı. Ardından Kâbe'nin etrafında bulunan putları ve şirk alametlerini temizletti. Resûlullah (s.a.v.) putları devirirken İsrâ 81. ayetini okumuştur. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) çevrede bulunan kabilelerdeki putları yıkmak için de birlikler göndermiştir.⁴³⁸ Böylece Mekke ve çevresi putlardan arındırılmış ve yeniden tevhidin merkezine dönüşmüştür. Bu konuda nakledilen tüm rivayetler aynı çerçevededir.

3. Rivayet: İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

İbn Âiz: Osman b. Talha şunları anlattı: “Biz cahiliye devrinde Kabe'yi pazartesi ve perşembe günleri açardık. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı insanlarla beraber Kabe'ye girmek istediğini söyledi. Onlara kaba davrandım ve anahtar vermedim. Böyle yapmama rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.) yumuşak bir ifadeyle: “Ey Osman! Bir gün göreceksin bu anahtar benim elime geçecek ve onu istediğime vereceğim.” Ben de O'na: “O gün eğer yaşanırsa Kureyş'in helak ve zillet içinde olduğu bir gün olur.” dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise: “Aksine o gün Kureyş için izzet yaşayacağı bir gün olacak.” dedi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözünden sonra Kabe'ye girmesi için izin verdim ve söylediklerinin gerçekleşeceğine dair içimde bir his oluştu. Mekke'nin fethinin olduğu gün Hz. Peygamber (s.a.v.) beni yanına çağırdı

⁴³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/306.

⁴³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/140.

⁴³⁷ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), 170.

⁴³⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*, 3/1353-1354; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 213.

ve dedi ki: “Ey Osman! Anahtarı getir!” Anahtarı götürüp verdim. Sonra bana: “Ey Osman! Anahtar süresiz bir şekilde sizindir, zalim bir kimse dışında bunu sizden kimse alamaz. Allah beytine sizi emanetçi yaptı. Beytullah’tan gelen nimetleri ölçüsü dairesinde tüketin!” demiştir. Ben tam dönüp giderken beni tekrar çağırdı ve şunları söyledi: “Sana daha önce söylediklerimi hatırlıyor musun?” Ben de bana hicretten önce söylediklerini hatırladım ve o zaman bana söylediklerini tekrar ettim. Sonra Hz. Peygamber’in (s.a.v.) karşısında iman ettim.⁴³⁹

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Kâbe’nin anahtarının teslimi ile alakalı iki rivayet vardır. Birincisi: Hz. Peygamber (s.a.v.), fetih günü Kabe’nin yanına geldikten sonra anahtarların getirilmesini emretti. Osman b. Talha eve gidip annesinden anahtarları istedi. Annesi biraz direndikten sonra korkarak anahtarları verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) anahtarları aldıktan sonra Osman’a yıllar önce yaşadıkları diyalogu sordu. Osman mahcup bir şekilde tekrar olayı anlattı ve sonrasında kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.), anahtarları yeniden Osman’a verdi.⁴⁴⁰

İkincisi ise: Osman b. Talha fetihten önce Hâlid b. el-Velîd ve Amr b. el-Âs ile Medine’ye gidip Müslüman oldu. Osman b. Talha fetih sırasında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında İslâm ordusuyla Mekke’ye girdi. Tepenin başındayken Osman’ı Kâbe’nin anahtarını almaya gönderdi. Vâkıdî (ö. 207/823) ikinci rivayetin daha doğru olduğunu belirtmiştir.⁴⁴¹

İbn Hişâm: Hz. Peygamber (s.a.v.), Kâbe’yi tavaf ettikten sonra Osman b. Talha’dan anahtarlarını getirmesini istedi. Kâbe’ye girip çıktıktan sonra Osman b. Talha’yı çağırıp tekrar anahtarları ona teslim etti.⁴⁴²

İbn Sa’d: Cahiliye devrinde Kâbe, salı ve perşembe günleri açılırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Kâbe’ye girmek istedi. Ancak Osman, ona kaba davranarak izin vermedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Osman’a o anahtarın bir gün eline geçeceğini ve

⁴³⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, 3/498-499.

⁴⁴⁰ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu’l-Meğâzi)*, 3/68-72.

⁴⁴¹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu’l-Meğâzi)*, 3/68-69.

⁴⁴² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/298-300.

Kureyş'in o gün kendisine yenileyeceğini söylemiştir. Bu söylenenler Osman'ın kabinde bir iz oluşturmuş ve kaza umresi senesinde Müslümanları görüp etkilenmişti. Rivayetin devamı Vâkıdî'nin naklettiği ikinci rivayet ile aynıdır. Anahtarı aldıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Osman'a hicret öncesinde yaşadıkları diyalogu sormuş, o da bunu hatırladığını ve Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ettiğini belirtmiştir.⁴⁴³

İbn Ebî Şeybe, İbn Hişâm ile aynı rivayeti nakletmiştir.⁴⁴⁴

Metin Değerlendirmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'yi fethettikten sonra tevhide tezat olan Cahiliye adetlerini değiştirmiştir. Ancak idari noktadaki dengeleri çok değiştirmemiştir. Bu durumu Kâbe'nin anahtarının ve hicâbe görevinin fetihten sonra aynı ailede devam etmesinden anlamamız mümkündür. Burada Osman b. Talha'nın İslâm'a girişinin Mekke'nin fethinden önce mi sonra mı olduğuna dair birtakım ihtilaflar vardır. İbn Âiz'in rivayetine bakıldığında, hicret öncesi yaşanan olayı doğrudan Osman b. Talha'dan nakletmiş ve o da fetih sonrası Müslüman olduğunu belirtmiştir. Ancak nakledilen rivayetleri İbn Sa'd'ın aktardığı gibi tek bir olayın bir parçası olarak okumamız sürecin aslında farklı olmadığını görmemizi sağlayacaktır.⁴⁴⁵ Vâkıdî de naklettiği ikinci rivayeti doğru bularak bu bakış açısını desteklemiştir.⁴⁴⁶

2.2.3.16. Huneyn ve Evtâs Seferi

İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Mekke'nin fethi sonrasında Hz. Peygamber (s.a.v.) Huneyn Savaşı için sefere çıktı. Müşriklerin başında Mâlik b. Avf en-Nasrî vardı. Mâlik, yaşı ilerlemiş olmasına rağmen tecrübesinden faydalanmak için Düreyd b. es-Simme'yi yanına yardımcı olarak almıştı. Savaş esnasında müşriklerden birçok kişi vuruldu. Bunlardan birisi de Düreyd b. es-Simme'dir. Düreyd, yaralı olduğu esnada kendisini yaralayan sahabiye şöyle dedi: "Sen ne kadar kötü bir savaşçısın. Kılıcımı al beni öldür ve annene Düreyd b. es-Simme'yi ben öldürdüm de!" dedi. Şöyle bir bilgi de nakledilir: Savaş esnasında

⁴⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/14-18.

⁴⁴⁴ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), 161.

⁴⁴⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/14-16.

⁴⁴⁶ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/69.

Düreyd, kavmine işaret ederek Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hücum etmesini istedi ancak kavmindekiler harekete geçmediler. Çok yaşlı olduğundan mantıklı karar verdiğini düşünmüyorlardı. "Bugüne kadar ölüme dair bir endişem olmadı. Keşke ölüm için bir endişem olsaydı. Bugüne kadar böyle bir gün yaşamadım" diyerek Allah Teâlâ, bulunduğu sapkınlık üzere Düreyd'in canını aldı.⁴⁴⁷

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk: Huneyn seferine Benî Cüşem kabilesinin büyüklerinden savaş sanatı bilgini Düreyd b. es-Simme'yi getirdiler. Mâlik b. Avf'ın savaş başlamadan önce herkesin mallarını, kadın ve çocuklarını getirip karargâhın arkasına bırakmalarını emretti. Düreyd, ordunun başındaki Mâlik b. Avf'a bu kararının yanlış olduğunu, olası bir yenilgide kimsenin elinde bir şeyin kalmayacağını ve bu sebeple bu karardan geri dönülmesini söyledi. Ancak Mâlik, Düreyd'e hakaret ederek yaşlandığını, artık savaştan anlamadığını belirterek söylediklerini yapmadı.⁴⁴⁸ Müşrikler Huneyn'de yenilince Tâif'e yöneldiler. Bazıları Evtâs'ta karargâh kurdular. Hz. Peygamber (s.a.v.), onların üzerine bir süvari birliği gönderdi. Sahabeden Rebî'a b. Rufay, Düreyd'e yetişti ve devesini çökertip onu yaraladı. Kendisini yaralayan kişinin kabilesini tanıyan Düreyd, ona kendisini öldürmesi için kılıcı nasıl tutacağını ve kendisini öldürdükten sonra annesine gidip Düreyd'i öldürdüğünü söyle, demiştir. Rebî'a, Düreyd'in söylediklerini yaparak onu öldürdü. Daha sora Rebî'a, annesinin yanına gittiğinde Düreyd'i öldürdüğünü haber verdi. Annesi, o senin anneni azat etti, dedi.⁴⁴⁹ Rivayetin devamında İbn İshâk şunları ekledi: Hz. Peygamber (s.a.v.), kaçan müşriklerin peşinden Ebû Âmir el-Eş'arî komutasında bir birlik gönderdi. Evtâs'ta yaşanan çatışmada Seleme b. Düreyd'in attığı ok darbesiyle şehit oldu. Amcasının oğlu Ebû Musa el-Eş'arî, düşen sancağı alarak savaştı ve zafer nasip oldu.⁴⁵⁰

Vâkîdî: Huneyn seferine getirilen Düreyd b. es-Simme'nin yaşının 160 olduğunu nakletmiştir. Gençliğinde meşhur bir savaşçı olan Düreyd, savaş sanatını bilen tecrübeli bir ihtiyar olduğundan ve uğur getirmesi umuduyla Evtâs Vadisine

⁴⁴⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 17/237.

⁴⁴⁸ İbn İshâk, *Sîre*, 548.

⁴⁴⁹ İbn İshâk, *Sîre*, 562.

⁴⁵⁰ İbn İshâk, *Sîre*, 563.

götürülmüştür. Müşriklerin lideri Mâlik b. Avf ile Düreyd'in yaşadığı diyalog ve Düreyd'in genç bir sahabe tarafından öldürüldüğü bilgisi İbn İshâk'ın naklettiği rivayetle aynıdır.⁴⁵¹

Hevâzinliler yenilince Evtâs'ta toplandılar bunun üzerine Ebû Âmir el-Eş'arî'yi gidenlerin peşine destek olarak gönderdi. O sırada müşrikler kapanmış ve siper almışlar. Ebû Âmir, teke tek savaştı dokuz kişiyi öldürdü. Onuncu kişi ile çarpışırken yaralandı ve şehit oldu. Yerine geçen Ebû Musa el-Eş'arî onu öldürdü.⁴⁵²

İbn Hişâm: Huneyn seferinde müşriklerin lideri Mâlik b. Avf ve Düreyd b. es-Simme hakkındaki rivayetleri İbn İshâk'tan nakletmiştir.⁴⁵³

İbn Sa'd ve Belâzürî: Huneyn Savaşı'nda müşrikler yenildi ve Düreyd b. es-Simme öldürüldü bu sebeple Evtâs'a çekildiler. Resûlullah (s.a.v.), onların üzerine Ebû Âmir el-Eş'arî'yi gönderdi. Ebû Âmir öldürülünce yerine Ebû Musa el-Eş'arî geçti ve zafer elde etti.⁴⁵⁴

Metin Değerlendirmesi

Müslümanların Mekke'yi fethetmeleri üzerine çevredeki kabileler savaş hazırlıklarına başladı. Genç ve tecrübesiz olan Mâlik b. Avf liderliğinde toplanan Hevâzin kabilesi savaş alanına askerlere cesaret vermek ve kaçmalarını engellemek amacıyla kabilenin kadınlarını, çocuklarını ve mallarını getirdiler. Aralarında yaşlı ve savaş tecrübesi çok olan Düreyd b. es-Simme bu duruma karşı çıkmış ancak Mâlik dinlememiştir. Sonuç olarak Huneyn'de büyük bir hezimete uğrayan Hevâzin kabilesi her şeylerini savaş alanında bırakıp Evtâs, Nahle ve Tâif'e doğru kaçmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Evtâs'a Ebû Âmir'i göndermiştir. İbn Âiz'in rivayetinde nakledildiği gibi Evtâs'ta çatışma olmuş, Düreyd ve orada bulunan müşrikler öldürülmüştür. Ancak Ebû Âmir, Seleme b. Düreyd'in atmış olduğu okla yaralanmıştır ve şehit olmuştur. Ebû Musa' el-Eş'arî ise sancağı alıp İbn Düreyd'i öldürmüştür.

⁴⁵¹ Vâkîdî, *Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/121-149.

⁴⁵² Vâkîdî, *Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/149-150.

⁴⁵³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/338-360.

⁴⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/155; el-Belâzürî, *Fütühü'l-Büldân*, 79.

Böylece zafer elde edilmiştir. İbn Âiz'in rivayetinde yaşanan olaylara dair farklı birkaç detay barındırması hadiselere olan bakışı derinleştirmektedir.

Ayrıca İbn Âiz, İbn Düreyd'in öldürülmesi ile ilgili rivayetti Ebû Musa' el-Eş'arî kanalıyla aldığını ve rivayetin hasen⁴⁵⁵ olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁶

2.2.3.17. Hz. Peygamber'in Ganimet Malları Hakkındaki Hükmü

Taberânî, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Ubâde b. Sâmit, Ebû Derdâ ve Hâris b. Muaviye aralarında Resûlullah (s.a.v.)'in humus⁴⁵⁷ hakkındaki hadisini müzakere ediyorlardı. Ubâde b. Sâmit onlara şunu söyledi: “Bir gazvede Resûlullah(s.a.v.) namaz kıldıktan sonra ganimet mallarından bir deve gördü ve: “Ganimet mallarından bir tüy dahi görseniz o mala düşkünlük göstermeyiniz. Ancak ganimetlerdeki humus ise bana helaldir fakat size helal değildir. Ganimet mallarından bir iplik dahi almayın. Sakın hile yapmayın çünkü hile yapan kişi dünya ve ahirette rezil rüsva olmuş durumdadır. Allah yolunda ister yakın ister uzak her yerde savaşın! Allah yolunda kınayıcının kınamasın korkmayın! Allah'ın çizdiği sınırlara uyun! Allah yolunda cihat edin çünkü cihat cennetin büyük kapılardan biridir. Allah cihatla üzüntü ve kederi giderir.” buyurdu.”⁴⁵⁸

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk ve İbn Hişâm: Resûlullah (s.a.v.), Ci'râne'de ganimet mallarını taksim ederken eline bir tüy alarak: “Ey insanlar! Allah'a yemin olsun sizin hakkınız olan ganimetten humus (beşte bir) dışında şu tüy kadar payım yoktur. Beşte bir de size geri dönmektedir. O halde sizde ipi de iğneyi de tastamam veriniz...” buyurdu.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ Hasen hadis, sahih hadisın şartlarını taşımakla beraber râvisinin zabt yönünden sahih hadisın göre daha az olan hadistir. Bu konuda bk. Mücteba Uğur, “Hasen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 3/374.

⁴⁵⁶ İbrahim b. İbrahim Kureybî, *Merviyatu Gazvetü Huneyn ve Hisâru't-Taif* (Medine: İmadetü'l-Bahsi'l-İlmi, 1412/1991), 1/261.

⁴⁵⁷ Humus, ganimet mallarından devlet bütçesine ayrılan beşte birlik (yüzde yirmi) paya denir. Bu konuda bk. Yunus Apaydın, “Humus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/365.

⁴⁵⁸ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 2/363 (No. 1502).

⁴⁵⁹ İbn İshâk, *Sîre*, 583-584; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/408.

Vâkıdî: Hz. Peygamber (s.a.v.), Ci'râne'de ganimet malları konusunda: "Vallahi, Allah'ın size nasip ettiği ganimetlerden humus dışında kıl kadar bir şey bile bana helal değildir. Humus da zaten size dönecektir." buyurdu.⁴⁶⁰

Metin Değerlendirmesi

Taif kuşatması sonrası Resûlullah (s.a.v.), ganimetlerin toplandığı Ci'râne'ye geldikten sonra yeni Müslüman olan bedeviler ve münafıklar ganimet taksimi konusunda onu kızdıracak düzeyde ısrarcı oldular ve rahatsız ettiler.⁴⁶¹ Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bahsi geçen hadisi söyleyerek problemi sonlandırmıştır.

2.2.3.18. Hz. Peygamber'in Eşleri Hakkındaki Rivayet

Makrîzî İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Hz. Peygamber vefatından önce eşlerinden Cüveyriye bnt. Hâris ile Safiye bnt. Huyey'e hicaba bürünmüş bir şekilde yanından geçerken onlara gelen Arap heyetleri için hazırlık yapmalarını emretti.⁴⁶²

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk ve İbn Hişâm: Hz. Peygamber Mekke'yi fethedip Tebuk seferi tamamlandıktan sonra çevredeki Arap heyetleri gelmeye başladı. Bu yüzden hicretin dokuzuncu yılına Senetü'l-Vüfûd (Elçiler Yılı) denilirdi.⁴⁶³

Metin Değerlendirmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye gelen heyetlere kaldıkları müddetçe misafirperverlik göstermiş ve ziyaretçilerini en güzel şekilde ağırlamıştır. Heyetler için temiz kıyafet giymeleri, yemek yemeleri ve kişisel ihtiyaçları tefrişat görevlileri bulunmaktaydı. Bu görevleri genellikle Resûlullah'ın (s.a.v.) yakın arkadaşları ve

⁴⁶⁰ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/177.

⁴⁶¹ Önkal, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 177-178; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*, 382.

⁴⁶² Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ'*, 6/88.

⁴⁶³ İbn İshâk, *Sîre*, 637; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/506.

akrabaları yapardı.⁴⁶⁴ Bu yüzden İbn Âiz'in rivayetindeki hizmetleri eşlerinin takip etmesini istemiş olması mümkündür.

2.2.3.19. Tâif Gazvesi

İbn Hacer, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Ebû Süfyan b. Harb, Tâif Kuşatmasında bir gözünden yaralandı. Onu yaralayan Saîd b. Ubeyd es-Sekafi bu olayı şu şekilde anlatıyor: “Ebû Süfyan'a Taif günü bir ok attım ve gözünden vurdum. Ebû Süfyan kaybettiği gözünü Hz. Peygamber'e getirerek onu Allah yolunda kaybettiğini söyleyince Peygamber; “İstersen dua edeyim gözün iyileşsin veya istersen karşılığı Cennette verilsin” buyurunca Ebû Süfyan'da Cennet'i tercih etmiştir.⁴⁶⁵

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn Sa'd: Ebû Süfyan, Hz. Peygamber'in yanında Tâif Gazvesi'ne katıldı. Bu seferde okla vuruldu ve bir gözünü kaybetti.⁴⁶⁶

Ebû Nuaym el-İsfahânî İbn Âiz'in aktardığı rivayetin aynısını nakletmiştir.⁴⁶⁷

İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233): Tâif Gazvesi'nde Ebû Süfyan'ın gözüne isabet eden okla bir gözünü kaybetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: “İstersen dua edeyim gözün iyileşsin veya istersen karşılığı Cennette verilsin.” dedi. Ebû Süfyan ise: “Cennette verilsin” dedi.⁴⁶⁸

İbn Kesîr (ö. 774/1373): Tâif seferinde Ebû Süfyan gözüne aldığı ok darbesiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

⁴⁶⁴ Selda Meydan, *Hz. Peygamber'e Gelen Heyet ve Elçiler Bu Elçilerin Görüşmeye Dair Rivayetleri ve Değerlendirmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 14-15.

⁴⁶⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 3/94.

⁴⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/8.

⁴⁶⁷ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 3/1302.

⁴⁶⁸ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1415/1994), 2/485.

“İstersen dua edeyim gözün iyileşsin veya istersen karşılığı Cennette verilsin.” Ebû Süfyan: “Cennette göz verilsin” dedi.⁴⁶⁹

Metin Değerlendirmesi

Mekke'nin fethinde Müslüman olan Ebû Süfyan, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile çıktığı Tâif Gazvesi'nde atılan okla bir gözünü kaybetti. Hz. Peygamber (s.a.v.) eğer buna sabrederse karşılığının cennette verileceğini müjdeledi. İbn Âiz'in rivayetinde oku atan Saîd b. Ubeyd'in aynı zamanda rivayet nakletmesinde İbn Hacer (ö. 852/1449) çelişki olduğunu belirtmiştir. Bu olay esansında ok atan kişinin Said b. Ubeyd olabilmesi için o zamanlarda henüz Müslüman olmadığını söylemek gerekir.⁴⁷⁰ Ancak daha sonra böyle bir rivayeti nakletmiş olduğuna göre bu olayın ardından iman ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Ebû Süfyan diğer gözünü de Yermük Savaşı'nda kaybetmiştir.⁴⁷¹

2.2.3.20. Tebük Savaşı

1. Rivayet: İbn Asâkir, İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Resûlullah (s.a.v.) Taif'e düzenlediği kuşatmadan altı ay sonra Tebük seferine çıktı. Kur'an bu seferi şiddetli sıcaklıktan ve münafıkların yaptığı faaliyetlerinden dolayı Sâatü'l-Usre (güçlük zamanı) olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu sefere insanların verdikleri zekât ve sadaka ile geçinen suffe ashabından bazı kimseler imkân bulamadığından dolayı katılmadılar ve bunun üzüntüsünü derin bir şekilde yaşadılar. Suffe ashabından bazıları Müslümanların ekonomik desteği ile sefere katılım sağladılar. Tebük seferi için en büyük desteği verenler arasında: Abdurrahman b. Avf, 200 ukıyye⁴⁷², Hz. Ömer 100 ukıyye altın, Âsım el-Ensâri ise 90 vesk⁴⁷³ hurmayı infak etmişlerdir. Hz. Ömer, Resûlullah'a “Ya Resûlullah! Öyle zannediyorum ki Abdurrahman b. Avf evine hiçbir mal bırakmadan hepsini infak etti.” dedi. Resûlullah

⁴⁶⁹ Ebû'l-Fida İmamuddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Câmi'u'l-Mesânîd ve's-Süneni'l-Hâdî li-Akveini Sinen*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. ed-Dehîş (Beyrut: Dâru Huda, 1419/1998), 3/469.

⁴⁷⁰ Kureybî, *Merviyatu Gazvetü Huneyn ve Hisâru't-Taif*, 1/324.

⁴⁷¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 23/465-466; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5/248-249.

⁴⁷² Ukıyye, eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimidir. 1 ukıyye, 40 dirheme (yaklaşık 28 gr. altın) tekabül eder. Bu konuda bk. Kallek, “Ukıyye”, 42/67-68.

⁴⁷³ Vesk, Medine'de Hz. Peygamber döneminde kullanılan hacim ölçüğüdür. Bir deve yükü miktarına tekabül eder. Bu konuda bk. Cengiz Kallek, “Vesk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/70.

(s.a.v.) ise “Ailen için bir şey bıraktın mı?” Abdurrahman b. Avf ise; “Evet Ya Resûlullah! Daha fazlasını ve daha güzelini bıraktım. Onlara Allah’ın ve Peygamber’in vadettiği nimetleri bıraktım.” dedi. Hz. Osman, teçhizatlı olarak 950 deve ve 50 at ile katkıda bulunarak bin askeri savaşa hazır hale getirdi. Diğer bir rivayette ise 970 deve 30 at ile destek sağladığı nakledilmektedir.⁴⁷⁴ Ensâr’dan Ebû Akîl adında bir adam ise sefer için bir sâ⁴⁷⁵ hurma tasadduk etti. Ebû Akîl, oradakilere; “Tüm malımı topladım ikiye ayırdım. Yarısını ailem için bıraktım. Diğer yarısını buraya getirdim.” dedi. Bu esnada münafıklar Müslümanların yapmış olduğu infaklar üzerinden fitne çıkarıyorlardı. Çok mal bağışlayanları riyakârlıkla, az mal bağışlayanı küçük görüp cimrilikle ve asıl ihtiyaç sahibinin kendisi olduğunu söyleyerek Müslümanları sözleri ile incitiyorlardı. Münafıklar sefere tam çıkılacağı anda sıcaklığı ve fitneye düşebileceklerini bahane ederek Resûlullah’tan (s.a.v.) Allah’ın adını anarak izin almaya çalışıyorlardı. Bunun yanında münafıklar kendi yandaşlarını toplamak için Mescidü’n-Nifâk adında bir toplanma merkezi inşa ettiler. Bu işin başını fasık Ebû Âmir, -bu adam bir zaman sonra Bizans’a iltica etti- Kinâne b. Abdîyâlîl ve Alkame b. Ulâse el-Âmiri adındaki üç münafık çekiyordu. Münafıklar bu mescitte Hz. Peygamber’in namaz kılmasını istediler. Ancak Hz. Peygamber sefer hazırlığında olduğu için o an kabul etmedi. Daha sonra o mescit hakkında vahiy indi.⁴⁷⁶ Hz. Peygamber’e (s.a.v.): “Kolay da zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilerseniz, bu sizin kendi iyiliğinizdir.”⁴⁷⁷ ayeti nazil olduktan sonra Müslümanlara bu sefere katılmamalarının ruhsatı olmadığı bildirilmiştir. Güçsüz, hasta ve fakir olan sahabiler bile Resûlullah’a gelip bu ayetteki emrin kendilerine sefere katılmama noktasında ruhsat vermediğini ifade ettiler. Münafıkların gizli faaliyetleri bu sefer sürecinde açığa çıktı. Münafıklar hiçbir geçerli mazereti olmadığı halde sefere katılmadılar. Ayetlerin nazil olması ile Resûlullah (s.a.v.) kimin Mü’min olduğunu kimin de münafık olduğu anladı.⁴⁷⁸ Resûlullah

⁴⁷⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 39/69-70.

⁴⁷⁵ Sâ’, eski bir hacim birimidir. 1 sâ, 4 müdde eşittir. Yani 1 sâ’, 4 birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarına denktir. Bu konuda bk. Cengiz Kallek, “Sâ’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/317-319; Cengiz Kallek, “Müd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/455-456.

⁴⁷⁶ Tevbe 9/107.

⁴⁷⁷ Tevbe 9/41.

⁴⁷⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 2/28-29.

(s.a.v.), Alkame b. Mücezziz el-Müdlîcî ismindeki sahabeyi Filistin topraklarına göndermesinden⁴⁷⁹ sonra Halid b. Velîd'i onu (Ükeydir'i) yakalaması için Dûmetü'l-Cendel bölgesine gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hâlid b. el-Velîd'e: "Onu yakalamak için acele et! Muhtemelen onu dışarda avcılık yaparken yakalayacaksın." buyurdu. Hâlid, onu Hz. Peygamber'in dediği halde yakaladı. Münafıklar ise Müslümanların Tebük'te problem ve zorluk yaşadıklarını duyduklarında buna sevinerek zaten böyle bir şey beklediklerini dile getiriyorlardı. Münafıklar, Müslümanlardan, hayırlı bir haber alındığında buna üzüyorlar ve Müslümanlara yönelik her türlü fenalığı ve kötülüğü yapıyorlardı. Onlarda bulunan her türlü hastalığı ve ahlaksızlığı Kur'an Berâe Suresi'nde açıkça ortaya koymuştur. Öyle ki Müslümanlar bile kendi fiillerinde münafıkların yaptıklarına benzer eylemler olmasından korkmaya başlamışlardı.⁴⁸⁰

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük Gazvesi için Müslümanları cihada ve savaşa teşvik etti ve ordunun teçhizatı için sadaka vermelerini emretti. Hz. Ebû Bekr, bütün malı olan 4000 dirhemi, Abdurrahman b. Avf 200 ukıyye, Âsım b. Adî 90 yük hurma, Hz. Ömer malının yarısını, Abbâs b. Abdulmuttalib, Talha b. Ubeydullah ve Sa'd b. Ubâde ve Muhammed b. Mesleme büyük oranda mal bağışladı. Hz. Osman ordunun üçte birini donattı. Münafıklardan seksen kadar kişi bu sefere katılmamak için bahaneler uydurarak Resûlullah'tan (s.a.v.) izin istemeye geliyorlardı. Ancak Allah onların özrünü kabul etmedi. Ayrıca münafıklar Dırâr Mescidi inşa edip Hz. Peygamber'in orada namaz kılmasını istediler. Tebük seferi öncesinde orada namaz kılmak için fırsat bulamadı. Sefer dönüşünde mescit hakkında ayet⁴⁸¹ nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.) iki sahabeyi göndererek yıkmalarını emretti.⁴⁸²

Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük'ten Dûmetü'l-Cendel'e Hâlid b. el-Velîd komutasında 400 kişilik birliği Ükeydir b. Abdülmelik'in üzerine gönderdi. Hâlid b.

⁴⁷⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/461.

⁴⁸⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 2/29-30.

⁴⁸¹ Tevbe 9/107.

⁴⁸² Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/224-286.

el-Velîd, Ükeydir'i Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dediği gibi av yaparken yakaladı sonrasında kaleden aldığı birçok ganimetle onu Medine'ye getirdi.⁴⁸³

İbn Hişâm: Tebük seferine Müslümanların katılmamaları için münafıklar propaganda yaptılar. Bunun üzerine: "...Bu sıcakta savaşa çıkmayın, dediler. De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır..."⁴⁸⁴ ayeti nazil oldu. Dırâr Mescidi'ni münafıklardan on iki kişi inşa etti. Tebük dönüşünde ayetin nazil olmasıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabelerini göndererek yıktırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hâlid b. el-Velîd'i Tebük seferinde Dûme kralı Ükeydir'in üzerine gönderdi. Bu seriyyede yaşananlar Vâkıdî'nin naklettiği şekildedir.⁴⁸⁵

İbn Sa'd: Tebük seferinde Resûlullah (s.a.v.) gidilecek olan yeri alenen açıkladı. Müslümanların sefer için sadaka vermelerini emretti. Tüm Müslümanların bu savaşa katılmalarını söyledi. Münafıklardan seksen yedi kişi sebepsiz olarak sefere çıkmamak için izin istediler. Bedevilerden de seksen iki kişi özür bildirdiler. Onların özürlerini kabul etmedi ve izin de vermedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük seferinde Hâlid b. el-Velîd'i Dûmetü'l-Cendel'e 420 kişilik bir kuvvetle gönderdi. Bu seriyyede yaşananlar Vâkıdî ve İbn Hişâm'ın naklettiği şekildedir.⁴⁸⁶

Belâzürî: Hz. Peygamber, Hâlid b. el-Velîd'i Dûmetü'l-Cendel'e Ükeydir b. Abdülmelik'in yakalaması için gönderdi. Hâlid b. el-Velîd, onu yakalayıp getirdi.⁴⁸⁷

İbn Hacer el-Askalânî: Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebük'e vardıktan sonra Filistin bölgesine Alkame b. Mücezziz'i göndermiştir. Bu rivayet zayıf bir senetle İbn Abbas kanalıyla İbn Âiz'in Meğâzî'sinde nakledilmektedir.⁴⁸⁸

Metin Değerlendirmesi

Hz. Peygamber'in katıldığı son gazve olan Tebük zor bir zaman diliminde çok kalabalık bir orduyla uzun süren bir seferdir. Bu seferin hazırlıkları için Resûlullah (s.a.v.) sahabilerin tasaddukta bulunmasını istedi. Vâkıdî'nin ve İbn Âiz'in

⁴⁸³ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzî)*, 3/263-268.

⁴⁸⁴ Tevbe 9/81.

⁴⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/438-452.

⁴⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/167-169.

⁴⁸⁷ el-Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, 87-90.

⁴⁸⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/460-461.

rivayetlerinde bazı sahabilerin ne kadar infakta bulunduğu nakledilmiştir. Bu miktarlar diğer müelliflerin rivayetlerinde nakledilmemiştir. Meğâzi üstadı Vâkîdî'nin günümüze ulaşan eserinde bu bilgilerin bir benzerinin İbn Âiz'in günümüze ulaşmayan Meğâzi'sinde de nakledilmiş olması meğâzi literatürü açısından ne denli kıymetli bir değer olduğunu ortaya koymaktadır.

Rivayette münafıkların yaptığı faaliyetler aktarılırken Dırâr Mescidi'nin, Mescidü'n-Nifâk olarak isimlendirildiğinin bir örneği de burada bulunmaktadır.⁴⁸⁹ İbn Âiz Mescidü'n-Nifâk'ın inşa edilmesinde etkili olan üç kişinin adını zikretmiştir. Diğer kaynaklarda ise bu üç ismin dışında beş⁴⁹⁰ ve on iki⁴⁹¹ münafığın ismi nakledilmiştir. İbn Âiz'in zikrettiği Ebû Âmir, Medine'ye hicretten bir süre sonra sonra Tâif'e gitti. Tâif fethedilip Müslüman olunca Ebû Âmir Şam'a gitti ve burada öldü. Kinane b. Abd Yâilil ve Alkame b. Ulâse onun mirasını almak için Rum topraklarına gittiler. Mirastan Kinâne pay aldı ancak Alkame bir şey alamadı.⁴⁹² Bu rivayette bahsi geçen Ebû Âmir Medine'de olmamasına rağmen münafıklık çalışmalarında daima bulunmuş ve Medine'de bulunan münafıklar Dırâr Mescidi çalışmalarına onu da çağırılmışlardır.⁴⁹³ Kinâne ise Rum topraklarında kafir olarak ölmüştür.⁴⁹⁴ Ancak kaynaklarda Alkame b. Ulâse'nin Müslüman olduğu hatta Hz. Ömer'in onu Havrân isimli bir yere vali olarak atadığı nakledilmektedir.⁴⁹⁵

Resûlullah (s.a.v.), Tebuk seferinde Hâlid b. el-Velîd'i Dûmetü'l-Cendel'e gönderdiği konusundaki rivayetlerde bir tezatlık bulunmamaktadır.⁴⁹⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebuk Seferi sırasında Alkame b. Mücezziz komutasında Filistin bölgesine bir birlik göndermiştir. Bu bilgiyi sadece İbn Âiz nakletmiştir.⁴⁹⁷ Savaş yapmak üzere

⁴⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/468; Hüseyin Algül, "Mescid-i Dırâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/272.

⁴⁹⁰ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/285.

⁴⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/458.

⁴⁹² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/168-170; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/456.

⁴⁹³ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/285; Muhammed Yûsuf Kandehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999), 2/12.

⁴⁹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 5/496.

⁴⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/187; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/455-459.

⁴⁹⁶ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/263-268; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/452; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/168-169; el-Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, 87-90.

⁴⁹⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 2/29; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/461.

giden kalabalık bir ordunun oluşabilecek tehlikelere karşı böyle bir müfrezezi keşif amaçlı göndermiş olması muhtemeldir.

2. Rivayet: İbn Seyyidunnâs ve İbn Kayyım el-Cevziyye, İbn Âiz'in *Meğâzi*'sinden şu rivayeti nakletmişlerdir:

Resûlullah (s.a.v.) suların az olduğu bir zamanda Tebük'e geldi. Az akan sudan bir avuç suyu ağzına alarak mazmaza yaptı ve tükürdü. Sonra o kaynak suyu taşarak çoğaldı. Halen de aynı şekilde akmaktadır.⁴⁹⁸

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Vâkıdî: Tebük seferinde Resûlullah'ın duasıyla su kuyusu, kaynağı ve kabının çoğalmasına dair farklı rivayetlerin hepsi zikredilmiştir.⁴⁹⁹

İbn Hişâm: Sefer dönüşünde Muşakkak Vadisi'nde taşların arasından sızıntı şeklinde akan suyu avucuna alıp dua etti sonra sızıntının çıktığı kayanın üzerine serpti ve elini sürdü. Ardından su âdeti fışkırarak çıktı.⁵⁰⁰

Metin Değerlendirmesi

Tebük seferinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı mucizeleri gerçekleşmiştir.⁵⁰¹ Onlardan bir tanesi de dönüş yolunda ordunun susuzluğunun iyice arttığı bir zamanda Allah'ın izniyle Hz. Peygamber'in eliyle az akan suyun büyük bir kaynağa dönüştüğü mucizesidir. Mucize ile çoğalan su kaynağına dair rivayetlerden bir tanesini de İbn Âiz nakletmiştir.

2.2.3.21. Hz. Peygamber'in Vefatı

İbnü'z-Zâhîrî İbn Âiz şu rivayeti nakletmişlerdir:

Hz. Aişe (r.anhâ) şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v.) benim göğsümle boynum arasında vefat etti." Ardından sahabe arasında Resûlullah'ın (s.a.v.) cenazesini yıkamak için toplandığında Resûlullah'ın (s.a.v.) elbiselerini çıkarıp çıkarmama

⁴⁹⁸ İbn Seyyidunnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 2/271; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, 3/675.

⁴⁹⁹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzi)*, 3/272-281.

⁵⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/454.

⁵⁰¹ Özgül Şahin, *Sebep ve Sonuçlarıyla Tebük Gazvesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 55-56.

konusunda aralarında bir ihtilaf çıktı. Çünkü kendi cenazelerinin elbiselerini çıkarıp yıkıyorlardı." Hz. Aişe ise: "Allah Teâlâ onların üzerine uyuklama hali gönderdi. Öyle ki bazılarının başı öne düşecek hale geldi. O esnada evin bir tarafından şöyle bir ses geldi: "O'nun kim olduğunu bilmiyorlar mı? O'nu elbiseleri ile yıkayın!" Hz. Aişe şöyle devam etti: "Birisi kalktı ve Resûlullah'ı gömleğini çıkarmadan yıkadı, diğerleri elleriyle ovalayarak su döktüler."⁵⁰²

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

İbn İshâk ve İbn Hişâm: Resûlullah (s.a.v.) vefat ettiği gün Hz. Âişe'nin odasındaydı. Vefat etmeden önce verilen misvakı güçlü bir surette dişlerine sürdü. O sırada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başı Hz. Âişe'nin boğazı ile göğsü arasındaydı (veya kucağındaydı) ve ağzından "cennetteki en yüce dostlara" cümlesini söylüyordu. Sonrasında vücudu ağırlaştı ve ruhu kabzedildi.⁵⁰³

Hz. Peygamber'in cenazesinin nasıl yıkandığı konusu İbn Âiz'in de aktardığı Hz. Âişe rivayeti ile nakledilmiştir.⁵⁰⁴

İbn Sa'd: Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatı ilgili rivayetler İbn Âiz'in naklettiği ile aynıdır. Fakat Resûlullah'ın (s.a.v.) başının Hz. Ali'nin kucağında iken vefat ettiğine dair rivayetler de nakledilmiştir. Ayrıca Resûlullah'ın (s.a.v.) cenazesi kıyafetleri çıkarılmadan yıkanmıştır.⁵⁰⁵

İbn Ebî Şeybe: Resûlullah (s.a.v.) vefat ettiği gün Hz. Âişe'nin yanındaydı. Cenazesini yakınları kıyafetlerini çıkarmadan yıkadılar.⁵⁰⁶

Metin Değerlendirmesi

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) son günleri ve vefatı ile ilgili nakledilen rivayetlerde fazla bir tenakuz yoktur. Rivayetlerin çoğu Resûlullah'ın (s.a.v.) Hz. Âişe'nin odasında onun kollarında vefat ettiğini aktarmıştır. Hz. Ali'nin kucağında vefat

⁵⁰² İbnü'z-Zâhirî el-Hanefî, *Meşihatü İbn el-Buharî*, 3/1962-1964.

⁵⁰³ İbn İshâk, *Sîre*, 712-713; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/664.

⁵⁰⁴ İbn İshâk, *Sîre*, 719-720; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/676.

⁵⁰⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/264-279.

⁵⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*, 212-218.

ettiğine dair rivayetler çok az nakledilmiştir. Hz. Peygamber'in cenazesini ise kıyafetlerini çıkarmadan yakın akrabaları yıkamışlardır.

2.2.4. Diğer Rivayetler

Bu başlık altında İbn Âiz'den nakledilen rivayetlerin kronolojiye dahil edebileceğimiz net bir tarih bilgisi mevcut değildir. Diğer rivayetler şeklinde isimlendirilmesinin sebebi ise rivayetin kronolojiye dahil edilememesinden kaynaklanmaktadır.

2.2.4.1. Ebû Zer'in Bilâl-i Habeşî'ye Hakareti

İbn Beşkûvâl (ö. 578/1183) İbn Âiz'den şu rivayeti nakletmiştir:

Ebû Zer (r.a.), kendisi elbise olarak ne giyiyorsa kölesine de aynı elbiseyi giydirirdi. Mağrûr b. Süveyd, bunu neden bu şekilde yaptığını sorduğunda Ebû Zer: “Ben bir adamı annesinin ten rengini ayıpladım. Ve o adam Resûlullah'a (s.a.v) gitti ve beni şikâyet etti. Resûlullah (s.a.v) ise “Ey Ebû Zer, sende hala cahiliye dönemi kalıntıları var. Onlar sizlerin hem kardeşleri hem de hizmetçilerinizdir. Allah, onları sizin emrinize vermiştir. Sizin mahiyetinizdeki kardeşlerinize yediklerinizden yedin ve giydiklerinize giydirin! Zor işleri onlara yaptırmayın! Eğer zor iş veriyorsanız onlara yardım edin” demiştir. Bu rivayette bahsedilen kişi Hz. Ebû Bekir'in azatlısı Bilâl b. Rebâh'tır.⁵⁰⁷

Konu ile ilgili diğer rivayetler şu şekildedir:

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) farklı bir senetle aynı doğrultuda rivayeti nakletmiştir.⁵⁰⁸

Buhârî, farklı bir senetle benzer rivayet nakletmiştir.⁵⁰⁹

Müslim (ö. 261/875) farklı bir senetle benzer bir rivayet nakletmiştir.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Mes'ûd İbn Beşkûvâl, *Ğavâmizu'l-Esmâ'i'l-Mübheme*, thk. İzzeddin Alî es-Seyyid - Muhammed Kemaleddin İzzeddin (Beyrut: Âlimü'l-Kutub, 1407/1986), 2/847-848.

⁵⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 35/341-342 (No. 21432).

⁵⁰⁹ Buhârî, *Sahîh*, 1/20 (No. 30).

⁵¹⁰ Ebul-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Kahire: Matba'atü İsâ, 1374/1955), 3/1283 (No. 1661).

Metin Değerlendirmesi

Ebu Zer ile Bilâl-i Habeşî arasında yaşanan bu durum birçok hadis kitabında nakledilmiş ve meşhur hale gelmiş bir hadisedir. Ebû Zer Bilâl'e karşı yapmış olduğu hatayı Hz. Peygamber'in uyarısı ile anlamış ve sonrasında Resûlullah'ın tavsiyelerini uygulayıp yaptığı yanlış davranışını başkalarına anlatarak örneklik oluşturmuştur. Muhaddislerin naklettiği bu hadisi İbn Beşkuvâl de İbn Âiz'den nakletmiştir.

SONUÇ

Siyer ve meğâzî ilimlerinin temelini oluşmasında İbn İshâk, Vâkîdî, İbn Hişâm ve İbn Sa'd gibi müelliflerin önemli katkıları vardır. Yukarıda bahsi geçen müelliflerle aynı dönemde yaşamış olan İbn Âiz (150-233/767-847) bu ilimlere dair eserleri günümüze ulaşmamış olsa da önemli bir siyer ve meğâzî âlimidir.

Abbasîler döneminin ilk asrında yaşamış olan İbn Âiz Dımaşk'ta doğmuştur. Şam bölgesindeki meşhur hocalardan meğâzî, siyer, fütûh, eşrâf, hadis ve fıkıh ilimlerinde ders almış ve yaşadığı dönemde kendisinden istifade edilen bir alim olup sonraki yüzyıllarda ise bıraktığı eserler birçok İslâm tarihçisine kaynaklık etmiştir. İbn Âiz'in yaşadığı dönemde ilim yolculukları yapmışsa da hayatının önemli bir bölümünü Şam'da, yaşadığı dönemdeki meşhur alimlerden ilim öğrenerek geçirmiştir.

İbn Âiz, Abbâsî Halifesi Me'mûn döneminde 197-201/813-817 yılları arasında Şam bölgesine bağlı Gûta'nın Dîvânu'l-Harâc kâtipliği yapmış ve bundan dolayı el-Kâtib unvanıyla anılmıştır. İbn Âiz'in itikadi olarak Kaderiye mezhebine mensup olduğu söylenmekle birlikte bu rivayet tek bir râviye dayanmaktadır. Cerh ve ta'dil alimleri İbn Âiz'in sikâ olduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeple tek bir rivayete dayanan Kaderiye ithamının isabetli olmadığı söylenebilir. İbn Âiz'in bu ithama Halife Me'mûn döneminde devlet kademesinde görev almasından dolayı maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu ithama dair herhangi somut veriye rastlanılmamaktadır. Ayrıca İbn Âiz, temayüz ettiği siyer ve meğâzî ilimleri ve kaleme aldığı eserleriyle yaşadığı dönemde ve sonraki yüzyıllarda birçok müverrihin eserlerine kaynak oluşturmuştur.

İbn Âiz'in Hz. Peygamber'in hayatını, gazve ve seriyyelerini, Hulefâ-i Râşidîn devrini ve yaşadığı döneme kadar yapılan yaz seferlerini konu alan günümüze ulaşmayan dört farklı eser telif etmiştir. Kaynaklarda İbn Âiz'e nispet edilen *el-Meğâzî*, *el-Fütûh*, *es-Savâif* ve *es-Siyer* isimli eserler ona aittir. İbn Âiz'in telif ettiği eserlerin isimlerine bakıldığında ilk dönem İslâm tarihçileri arasında İslâm Tarihi ile ilgili Hz. Peygamber'in hayatı, savaşları, Râşid Halifeler ve Emevîler dönemi fetihlerine dair eserler ortaya koyduğu görülmektedir. Sonraki dönem müelliflerin de

İbn Âiz'in bu eserlerinden istifade ettikleri tespit edilmiştir. Öyle ki kaynaklarda İbn Âiz, "Sahibu'l-Meğâzi" veya "Sahibu Kitâbu'l-Fütûh ve'l-Meğâzi" lakaplarıyla anılmıştır.

İbn Âiz'in eserleri günümüze ulaşmadığı için muhtevasına dair net tespitler yapılması zordur. Ancak rivayetleri üzerinden yaptığımız incelemelerde 2/8. ve 3/9. yüzyılda yaşayan klasik nakil dönemi siyer-meğâzi müellifleri arasında olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde yaşamış olan İbn Hişâm bu dönemin bir müellifi olarak hocası İbn İshâk'ın rivayetleri ile beraber bizzat ulaştığı rivayetleri ve hatalı olan nakilleri tashih yoluna gitmiştir. Müellif İbn Âiz'in de eserlerinin bu dönemin özelliklerini taşıdığını hocalarından Velîd b. Müslim'in *es-Siyer* ve Vâkîdî'nin *Kitabu'l Meğâzi* isimli eserlerin istifade ettiğini ve onlardan aldığı nakilleri, ulaştığı rivayetlerle mezcettiği görülmektedir. Böylece râvi derecesinden çıkıp müellif derecesine yükseldiğini söylememiz mümkündür.

İbn Âiz'in kaynaklarda nakledilen rivayetlerine bakıldığında rivayetlerini bir senet zinciriyle aktardığı görülmektedir. İbn Âiz, İsmail b. Ayyâş, Muhammed b. Şuayb ve Velîd b. Müslim gibi hadisçilerden ders almış ve güvenilir bir râvi olduğu aktarılmıştır. Muhaddislerden Ebû Davud, Nesâî, Taberânî ve Dârekutnî sayısı az da olsa İbn Âiz'den hadis nakletmişlerdir. Ayrıca Ebû Davud'un genç yaşta rihle için Dimaşk'a geldiğinde İbn Âiz ile görüştüğüne dair haberler kaynaklarda mevcuttur. Aktarılan bu bilgilere bakılarak İbn Âiz'in hadis ehli yanında önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihçi İbn Seyyidünnâs, "Seçkin Haberler" anlamına gelen *'Uyûnü'l-eser* isimli eserinde İbn Âiz'i önemli kaynakları arasında zikretmiş ve kırktan fazla rivayette kendisinden faydalanmıştır. Şâmî ise *Sübülü'l-Hüdâ* isimli eserinde "İbn Hişâm'da olmayan bilgiler içermektedir" değerlendirmesinde bulunmuştur.

Bu çalışmada Muhammed b. Âiz'in hayatı, ilmî kişiliği, resmî görevi, hakkındaki görüşler ve mefkûd eserleri anlatıldı. Ardından siyer ve meğâzi alanındaki rivayetlerinin nakledildiği eserlerden rivayetleri tahrîc edildi. Tespit edilen rivayetleri çağdaşı olan siyer ve meğâzi tarihçilerinin rivayetleri ile kıyaslanarak değerlendirmeler yapıldı. Böylece müellifin siyer ve meğâzi ilmine dair katkıları

okuyuculara aktarıldı. Değerlendirmeler sunulurken İbn Âiz'in rivayetlerindeki konuyu başta İbn İshâk'ın *Sîretü İbn İshâk*, Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr* ve İbn Ebî Şeybe'nin *Kitâbü'l-Meğâzî* isimli eserlerindeki aynı konular ile beraber naklederek mukayeseli olarak tetkik edildi.

Değerlendirmelerde İbn Âiz ile diğer müelliflerin rivayetlerdeki benzer yönler mevcut olduğunda kısaca benzer yönlerine değinildi. Ancak rivayetler arasında farklılıklar bulunduğu rivayetin sıhhati, nakleden müellifin varsa kanaati, aktarılan bilginin kronolojiye uyup uymadığı ve günümüz İslam tarihçilerinin tercihlerine başvurularak inceleme yapılmıştır. Ayrıca İbn Âiz'in rivayetlerinde aktardığı ancak diğer müelliflerin değinmediği noktalar tespit edilerek müellifin rivayetlerindeki orijinalliğe ve günümüze ulaşmayan eserlerine dikkat çekildi. İbn Âiz'in rivayetlerinin içinde Kusay b. Kilâb'ın Hacerü'l-Esved taşının yerini öğrenmesi, Bilâl'i Hz. Ebû Bekir satın aldığıında Ümeyye b. Halef'in fahiş istekleri, Uhud Savaşı'nda Kâ'b b. Mâlik'in Ebû Süfyan'a cevaben söylediği şiir, Tebuk Seferi'nde Resulullah'ın Alkame b. Mücezziz'i Filistin bölgesine göndermesi gibi örneklerde onun diğer müelliflerin yer vermediği farklı bilgiler naklettiği tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile ilk dönem siyer ve meğâzî müellifi olan İbn Âiz'in hayatı, eserleri ve rivayetleri mukayeseli incelenerek bahsi geçen ilimlere katkısı aktarıldı. Müellifin eserleri günümüze ulaşmadığı için rivayetleri üzerinden kendisine ve eserlerine dair yapılan bu çalışma ile literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde müellifin kaybolan *el-Fütûh* ve *es-Savâif* eserlerindeki rivayetler tespit edilerek Hulefa-i Raşidîn, Emevî ve Abbâsî dönemine dair olayları içine alan kuşatıcı çalışmaların yapılması İslâm Tarihi alanına ilmi ve akademik anlamda katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahatlı, Erdinç. “Velîd b. Müslim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/34-35. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ahmed, Mehdî Rizkullâh. *es-Siretü'n-Nebeviyye fi Dav'i'l-Masâdiri'l-Asliyyeti*. Riyad: Merkezü Melik Faysal li'l-Buhûsi ve'd-Dirâseti'l-İslamiyye, 1.Baskı., 1992.
- Akoğlu, Muharrem. “Tarihsel Arka Plan Bağlamında Me'mûn Dönemi Abbasî Yönetiminin Ali Oğulları Politikaları”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (2011), 55-74.
- Akyürek, Yunus. “Emevîlerde Haccâc b. Yûsuf Döneminden İtibaren Mevâliden Cizye Alınması ve Arka Planı”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 331-351.
- Algül, Hüseyin. “Mescid-i Dirâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/272-273. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi (Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi)*. İstanbul: Ensar, 25.Baskı., 2021.
- Apaydın, Yunus. “Humus”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/365. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Arslan, Abdurrahim. *İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1334) Ve 'Uyûnü'l-Eser Adlı Eseri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Doktora, 2017.
- Atçeken, İsmail Hakkı. *Asr-ı Saadet'te Yahudilerle Münasebetler (Mekke ve Medine Dönemi)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2.Baskı., 2023.
- Avcı, Casim. “Rum”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/222-225. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Bebek, Adil. “İbn Âiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 300. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir el-. *Fütûhü'l-Büldân*. çev. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbü'l-Eşrâf (İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, 1. cilt Siyer)*. ed. Adnan Demircan. çev. Mehmet Akbaş - Musa K. Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1.Baskı., 2020.
- Bilge, Mustafa Lütfi. "Akabe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Bozkurt, Nahide. *Halife Me'mun Dönemi ve İslam Kültür Tarihindeki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Bozkurt, Nahide. "Me'mûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/101-104. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Bozkurt, Nahide. "İç Savaş: Emin ile Me'mûn'un İktidar Mücadelesi ve Me'mun Dönemi". *İslam Tarihi ve Medeniyeti*. ed. Mehmet Şeker. 5/189-214. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Cu'fi. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa. Dımaşk: Dâr İbn-i Kesîr, 1414/1993.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî (Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh)*. çev. Abdullah Feyzi Kocaer. 2 Cilt. Konya: Hüner Yayınevi, 3.Baskı., 2014.
- Cemmâilî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî. *el-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*. thk. Şâdî b. Muhammed Âl-i Nu'mân. Kuveyt: el-Hey'et'ül-Âmmetü Li'l-İnaye, 1437/2015.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Dadan, Ali - Güzeş, Raziye Gül. "Bedir Esirlerinin Serbest Bırakılması ve Bedir Savaşı Sonrası İslam'a Karşı Tutumları". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Aralık 2023), 173-203. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1349733>
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût, vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1424/2004.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk. *ez-Zürriyyetü't-Tâhire Ve'l-Mutahhara*. thk. Sa'd el-Mubârek el-Hasan. Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1987.

- Dûrî, Abdülazîz. “Divan (Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler ve Fâtımîler’de Divan)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ebû Avâne, Ya’kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî. *el-Müsnedü’l-Muhrec ‘Alâ Sâhîh-i Müslim*. thk. Resâil Câmia’tu ve Buhûsu Akâdemiyyetu bi Külliyyetu’l Hadîs. 24 Cilt. Suudi Arabistan: el-Camia’tu’l-İslamiyye, 1.Baskı., 1435/2014.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil. 7 Cilt. b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-İlmiyye, 1430/2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Delâilü’n-Nübüvve*. thk. Muhammed Muhammed el-Heddâd. Dâru Tıbbiyye, 1409/1988.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma’rifetü’s-Sahâbe*. thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî. 6 Cilt. Riyad: Dâru’l-Vatan, 1419/1998.
- Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî. *Su’âlâtü İbni’l-Cüneyd*. thk. Ahmed Muhammed Nürseyf. Medine: Mektebetü’d-Dâr, 1408/1987.
- Ebû Zür’a ed-Dımaşkî, Abdurrahmân b. Amr. *et-Târîh*. thk. Şükrullah Nimetullah Kûcânî. Dımaşk: Mec’meu’l-Luğati’l-Arabiyye, 1980.
- Ebu’l-Feyz el-Gassânî, Muhammed b. el-Feyz. *Ahbâr ve Hikâyât li’l-Gassânî*. thk. İbrahim Salih. Beyrut: Dâru’l-Beşâir, ts.
- Erul, Bünyamin. “Hz. Peygamber’in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”. *Diyanet İlmi Dergi* Hz. Muhammed Özel Sayısı (2003).
- Erul, Bünyamin. “Tedlîs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/262-264. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Fayda, Mustafa. “Abdullah b. Cüd’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fayda, Mustafa. “Bilâl-i Habeşî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/152-153. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Fayda, Mustafa. “Ömer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/44-51. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Fayda, Mustafa. “Vâkidî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/471-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Görmez, Mehmet. “Tahrîc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/419-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Güner, Ahmet. “Dûmetülcendel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Güzel, Ahmet. “Hz. Hatice’nin Hz. Peygamber’le Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”. *İSTEM* 19 (2012), 57-100.
- Güzel, Yüksel. *Şakku’s-Sadr Rivayetinin Tahlili*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Hâkim el-Kebîr, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed en-Nîsâbüri. *el-Esâmî ve’l-Künâ*. thk. Ebu Ömer Muhammed b. Ali el-Ezheri. 5 Cilt. Kahire: Dâr’ul-Farûk li’l-Tab’ati ve’n-Neşr, 1.Baskı., 1436/2014.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr. *Târîh*. thk. Ekrem Ziya el-Ömerî. Riyad: Dâru Tayyibe, 2.Baskı., 1405.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-. *Mu’cemü’l-Büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2.Baskı., 1995.
- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1421/2001.
- Hâşimî, Sa’dî b. Mehdî. *Ebû Zür’a er-Râzî ve Cuhûduhu fi’s-Sünneti’n-Nebeviyye*. Medine: İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmiyye, 1402/1982.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fi’l-İlmi’r-Rivâye*. haz. Ebû Abdullah es-Surkî. Haydarâbâd: Cemi’yyetu Dâiretü’l-Meârif, 1.Baskı., 1357/1938.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’ruf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1.Baskı., 1422/2001.
- Hatiboğlu, İbrahim. “Rihle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hirmâs, Abdurezzak b. İsmail. “Kitâbu’l-Meğâzî li Muhammed b. Âiz (ö. 233/847) Tasnîfuhu ve Ruvvâtuhu vel’l-İhtifâli’l-Ulemâu Bihi”. *Mecelletu’s-Şeria’ti ve Dirâsâti’l-İslamiyye* 24/78 (1430/2009), 503-561.
- Hureysât, Muhammed Abdülkâdir. “Belkâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/419-420. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstîâb fi Ma’rifeti’l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1992.

- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme Amrevî. 80 Cilt. y.y.: Daru'l-Fikri li't-Taba'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1415/1994.
- İbn Beşkuvâl, Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Mes'ûd. *Ğavâmizu'l-Esmâ'i'l-Mübheme*. thk. İzzeddin Alî es-Seyyid - Muhammed Kemaleddin İzzeddin. Beyrut: Âlimü'l-Kutub, 1407/1986.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *Kitâbu'l-Meğâzi (Hz. Peygamber ve Dört Halife)*. çev. Ramazan Önal - Ahmet Şen. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1.Baskı., 2019.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1271/1854.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İsâbe Fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abulmevcûd - Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.Baskı., 1415/1994.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-Bârî fî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 1.Baskı., 1379/1959.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Lisânü'l-Mizân*. thk. Dâiretül-Me'ârif'n-Nizâmiyye, 7 Cilt. Beyrut: Müessetu'l-E'lemi li'l-Matbuât, 2.Baskı., 1390/1970.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dârü'r-Reşid, 1.Baskı., 1406/1985.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbad: Dâiretül-Me'ârif'n-Nizâmiyye, 1.Baskı., 1326/1908.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed. *es-Sikât*. ed. Muhammed Abdülmuîd Han. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1393/1973.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 3 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 1.Baskı., 2023.
- İbn İshâk, Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1.Baskı., 1978.

- İbn İshâk, Muhammed. *Hız. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî)*. çev. Ali Bakkal. thk. Süheyl Zekkâr. İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2.Baskı., 2018.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, 2004.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamberi ve Devleti*. çev. Muzaffer Can. thk. Muzaffer Can. 6 Cilt. İstanbul: Cantaş Yayınları, 1989.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'İbâd*. 7 Cilt. Riyad-Beyrut: Dâru 'Atâati 'İlm- Dâru İbn Hazm, 3.Baskı., 1440.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmamuddîn İsmâil b. Ömer. *Câmi 'u'l-Mesânîd ve's-Süneni'l-Hâdî li-Akvemi Sünen*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. ed-Dehîş. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Hudar, 1419/1998.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmamuddin İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Riyad: Daru'l-Hicr li't-Tıbaâ ve'n-Neşr, 1424.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *es-Siretu'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa Abdulvâhid. 4 Cilt. Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1976.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût, vd. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1.Baskı., 1430/2009.
- İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. thk. Âmir Hasan Sabrî. Matbaatu Cami'atu'l-İmâratu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide, 1426/2005.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*. ed. Adnan Demircan. çev. Musa K. Yılmaz, vd. 11 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 3.Baskı., 2019.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî el-Basrî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1.Baskı., 1421/2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Şemâ'il ve's-Siyer*. thk. İbrahim Muhammed Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Kalem, 1993.
- İbn Sicn, Ebu Muhammed Abdulkadir b. Habibullah. *ez-Zehebu'l-Mesbûk Fi Tahkiki Rivâyeti Gazveti Tebûk*. Medine: Metâbiu'r-Reşîd, ts.

- İbn Şahin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî. *Nâsihu'l-Hadîs ve Mensûhuh*. thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyri. Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1408.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücûmü'z-Zâhire fi Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Mısır: Dâru'l-Kütüb, ts.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *es-Sârimü'l-Meslûl 'Alâ Şâtimi'r-Resûl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Suudi Arabistan: el-Hirsu'l-Vatani's-Suudî, ts.
- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh. *Buğyetü't-Taleb Fî Târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavvız - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbnü'z-Zâhirî el-Hanefî, Ahmed b. Muhammed b. Abdullah Ebu'l Abbas Cemaluddin. *Meşihatü İbn el-Buharî*. thk. İvad Atik Sa'd el-Hâzımî. 3 Cilt. Mekke: Dâru Âlimu'l-Fuâd, 1.Baskı., 1419.
- Kallek, Cengiz. "Müd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Kallek, Cengiz. "Sâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/317-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Kallek, Cengiz. "Ukıyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/67-68. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kallek, Cengiz. "Vesk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/70. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kandehlevî, Muhammed Yûsuf. *Hayâtü's-Sahâbe*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Dâvûd es-Sicistânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/119-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kandemir, M.Yaşar. "Ebû Zür'a Ed-Dimaşkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/272-273. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kandemir, M.Yaşar. "Hâfız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/78-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Kandemir, M.Yaşar. “Hatice”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/465-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kureybî, İbrahim b. İbrahim. *Merviyyatu Gazvetü Huneyn ve Hisâru't-Taif*. 2 Cilt. Medine: İmadetü'l-Bahsi'l-İlmi, 1.Baskı., 1412.
- Katib Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfu'z-Zunûn 'an-Esâmî'l-Kutubi ve 'l-Fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Tarîhu'l-Arabî-Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1941.
- Kaya, Mahmut. “Beytülhikme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/88-90. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs. *er-Risâletü'l-Mustatrafe*. thk. Muhammed el-Muntasır ez-Zemzemî. Dâr'ul-Beşâiri'l-İslamiyye, 6.Baskı., 1421/2000.
- Köksal, M. Âsım. *İslâm Tarihi-Hz. Muhammed (as.) ve İslâmiyet*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. haz. Hayrettin Karaman vd. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Savâif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/185-186. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Seniyyetülvedâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/526-527. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *İmtâ'u'l-Esmâ' Bimâ li'r-Resûl Mine'l-Ebnâ'i ve'l-Ahvâl ve'l-Hafede ve'l-Metâ'*. thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî. 15 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- Medhalî, İbnrahim b. Muhammed el-. *Merviyyâtü Gazvetü'l-Hendek*. Suudi Arabistan: İmadetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi Bi'l-Camiatü'l-İslamiyyeti, 1.Baskı., 1424/2003.
- Meydan, Selda. *Hz. Peygamber'e Gelen Heyet ve Elçiler Bu Elçilerin Görüşmeye Dair Rivayetleri ve Değerlendirmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl Fî Esmâ'i'r-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1.Baskı., 1400/1980.

- Müslim, Ebul-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matba'atü İsâ, 1374/1955.
- Nedvî, Ebü'l Hasen Ali en-. *Rahmet Peygamberi*. çev. Abdülkerim Özeydın. İstanbul: İz Yayıncılık, 4.Baskı., 2008.
- Nuri, Ebü'l-Meati vd. *el-Cami' fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1992.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. Kâhire: Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, 2002.
- Önkal, Ahmet. "Addâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/355-356. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Önkal, Ahmet. *Muhtasar Siyer-i Nebî*. İstanbul: Hikmetevi, 1.Baskı., 2019.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Özdemir, Öznur. "İslam Toplumunda Vergi ve Abbâsîlerin Kuruluş Sürecine Etkisi". *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 69-89.
- Özdoğan, Kevser. "Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den Dünyaya Gelen Çocuklarının Sayısı ve Sırası Üzerine Bir Değerlendirme". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 49 (2018), 185-206.
- Polat, Salahattin. "İsmâil b. Ayyâş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/85. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Rûdânî, Muhammed b. Süleyman. *Sılatü'l-Halef bi Mûsûli's-Selef*. thk. Muhammed Hacî. Beyrut: Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, 1.Baskı., 1408/1987.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût - Mustafa Türkî. 29 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1420/1999.
- Salih, Muhammed Ali. "Merviyâtü Muhammed b. Aiz ed-Dımaşkî fi Tarihi Dımaşk". *Mecelletu Külliyetü'l-Ulumi'l-İslamiyye* 11 (1440/2019), 348-375.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7.Baskı., 2002.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman. *el-İ'lân bi't-Tevbîh Limen Zemme't-Tarih*. thk. Sâlim b. Kıtr ez-Zafirî. 1.Baskı Cilt. Riyad: Dâru's-Sâmi'î, 1438.

- Sezer, Mustafa. “İslâm Tarihi’nde Bi’r-i Maûne Hâdisesi Üzerine Bir Araştırma”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 247-274.
- Sezgin, Fuat. *Tarihü’t-Türasi’l-Arabi*. çev. Mahmud Fehmi Hicazî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Cami’atu’l-İmam Muhammed b. Suud, 1411/1990.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanların Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 3.Baskı, 2017.
- Sönmez, Mehmet Ali. “Firyâbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Süheylî, Ebü’l-Kâsım Abdurrahmân. *Er-Ravzü’l-Ünüf ve Meahu’s-Sîreti’n-Nebeviyye li’bni Hişâm*. thk. Ömer Abdusselâm es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 2000.
- Süveykit, Süleyman b. Abdullah b. Medîd. “Kitâbu’s-Sevâ’if (el-Müstahrec) li İbn Âiz ed-Dımaşkî”. *Mecelletu Câmi’atu Ümmü’l-Kurâ Li Ulumu’s-Şer’iyye ve Lüğaviyye ve’l-Arabiyye ve Âdâbihâ* 13/21 (2000), 565-688.
- Süveykit, Süleyman b. Abdullah b. Medîd. “Muhammed b. Âiz ed-Dımaşkî ve Musannifâtuhu’t-Târihiyye”. *Dâretu’l-Melik Abdulazîz* 25/3 (1999), 5-78.
- Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Câmi’u’l-ehâdis*. thk. Abbas Ahmed Sakar- Ahmed Abdülcevad. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994.
- Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tabakâtü’l-Huffâz*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1403.
- Şahin, Özgül. *Sebepler ve Sonuçlarıyla Tebûk Gazvesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Şâmî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf. *Sübülü’l-Hüdâ e’r-Reşâd*. thk. Âdil Abdülmevcûd- Ali Muhammed. 12 Cilt. Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1414.
- Taberânî, Ebü’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Müsnedü’s-Şâmiyyîn*. thk. Hamdi b. Abdulmecîd Selefî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1405.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahîm. 11 Cilt. Mısır: Dâru’l-Maârif, 1387/1967.
- Taş, Necati Fahri- Bozkurt, Nebi. “Mühür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/527-528. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Uğur, Mücteba. "Hasen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/374. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Hız. Peygamber'in (s.a.v) Savaşları (Kitâbu'l-Meğâzî)*. çev. Musa K. Yılmaz. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 1.Baskı., 2014.
- Varol, M. Bahaüddin. "Ümeyye b. Halef". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/305-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ya'kubî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'küb İshâk. *Târîhu Ya'kubî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbâsîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/38-45. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yücel, Ahmet. "Sadûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/431. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yücel, Ahmet. "Sika". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/175-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yücesoy, Hayrettin. "Mihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/26-28. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men Lehû Rivâye Fi'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemir Hatîb. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kıble, 1.Baskı., 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-İber fî Haberi Men Ğaber*. thk. Ebu Hacir Muhammed. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 23 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 3.Baskı., 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm*. thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmûrî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabiyye, 2.Baskı., 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*. thk. Guneym Abbas Guneym - Mecdî Seyyid Emîn. 11 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-hadîse, 1.Baskı., 1425.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretü'l-Huffâz*.

4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1.Baskı., 1419.

Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf. *Şerhu'z-Zürkânî Alâ*

Mevâhibi'l-Ledinniyye. 12 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.Baskı., 1417/1996.

